C.7-2. Harmologie of orde(nings)leer

Situering

7. Cursussen van 1993 tot 1996

7.1. Elementen van ontologie, 1993-1994, (EO1-EO27, 309 p.)

7.2. Harmologie 1993-1994 (HA1-HA33, 109p.)

7.3. Elementen van religiefilosofie 1994-1995, (ER1-ER440, 514p.)

7.4. Elementen van wijsgerige retoriek, 1994-1995, (EWR1-EWR31, 37p.)

7.5. Elementen van cultuurfilosofie, 1994-1995 (CF1-CF75, 212p.)

7.6. Elementen van huidige filosofie, 1995-1996 (HF1-HF7, 77p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'HA'. Ze staan voor 'HArmologie', en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding:

Inhoud*: Klik hieronder de tekst aan die je wenst te lezen.*

Harmologie of orde(nings)leer 1
Volgen nu 33 steekproeven 4
1. De menselijke ziel en het ordenen (4/7) 4
2. Ordenende wetenschap, retoriek en filosofie. (7) 8
3. Tropologie: de metafoor (8/11) 9
4. Tropologie : de metonymie. (12/13) 14
5. Tropologie: de synecdoche (14) 16
6. De term 'zijn(de)' restrictief (15/17) 17
7. Traditionele logica en betrekkingsleer (18/22) 21
8. De vergelijkende methode (23/26) 27
9. Aantal en getal (26) 30
10. Cartesiaanse ordeleer (27/31) 31
11. In- en uitwendige vergelijking (31/34) 36
12. Schleiermacher: divinatorisch/ comparatie. (35/36). 41
13. Modelletjes van vergelijkende methode (37/39) 43
14. Aristotelische hypotheorie (40) 46
15. Assimilisme (concordisme)/ differentisme (discordisme) (41/45) 47
16. Betrekkingskunde (45/50) 52
17. Structuur (distributief / collectief) (51/54) 59
18. Systematologi. (55/58) 64
19. Tekenleer (59/61) 68

20. Structuralisme (62/63) 72
21. Semiotiek (64/68) 74
22. Psychodrama (69) 80
23. Associatieve psychologie (70/71) 81
25. “Een soort identiteit” (74) 86
26. Harmologie ook tegenstellingsleer (75/76) 87
27. Spanningsleer (taseologie. (77/80) 89
28. Geschilkunde (81/83) 94
29. Oppositionalisme (84) 97
30. Tweedeling: Systechie (tegenstellingspaar) (85/88) 99
31. “Met inbegrip van” (89) 103
32. Tweedeling (complementering, aanvulling) (90/91) 105
33. Tweedeling (menskundig. (92/93) 107

HA1

Harmologie of orde(nings)leer

Wij zijn begonnen met de elementaire logica. Op zich, -- zonder aan de vooropstellingen te denken.

Ondertussen weten wij dat logica steeds ‘zijnde’, een of andere vorm van ‘niet-niets’ of werkelijkheid vooropstelt: indien-dan-zinnen veronderstellen steevast dat de begripsinhoud (en de begripsomvang) iets werkelijks is (al was het een verzonnen werkelijkheid zoals in een fictief verhaal). Wij zagen dat zelfs het ongerijmde of ondenkbare een element van redeneringen is (ab absurdo redeneren geschiedt b.v. in de wiskunde regelmatig).

Ontologie is dus de allereerste basiswetenschap voor iedere logica (ook al is deze werkelijkheidsleer niet ontwikkeld voordat men aan logisch denken doet, toch is zij er latent in aanwezig).

De tweede vooropstelling van logisch te werk gaan is de orde(nings), theorie. -- De term ‘harmologie’ verraadt het Antiek-Griekse woord ‘harmozo’: dat ineenpassen, ineenvoegen, betekent. De term ‘harmonia’ is het resultaat ervan: ineengevoegdheid, ‘harmonie’!

Historiek. -- De Milezische denkers hebben ons te weinig teksten nagelaten om er iets ernstigs over te kunnen zeggen.

Maar van de Paleopythagoreeërs (-560/-300) rest er ons toch heel wat meer. Zij voerden o.m. de term 'kosmos' in. Dit betekent "een heelal dat van aangenaam overkomende ineenvoeging of 'harmonie' getuigt! Voortaan loopt harmonie gemakkelijk ineen met al wat mooi en verheven is. Zij zagen nl. de ineenvoeging, indien zij 'juist' geschiedde, niet tegennatuurlijk, als de basis van al wat mooi en verheven is. Zo kon men het hele heelal of sommige onderdelen zien als een 'sieraad' (kosmos): het werkwoord 'kosmeo', nl., betekent allereerst 'ordenen', op juiste wijze ineensteken.

Liefst echter zo ineensteken dat het resultaat 'mooi' of zelfs 'verheven' overkomt. -- De Antiek-Griekse kunstwerken van plastische aard, de beelden, de gebouwen, getuigen nog heden van de idee 'kosmos' en de idee 'harmonie'.

Opm. -- W. Röd*, Geschichte der Philosophie, I (Die Philosophie der Antike), 1 (Von Thales bis Demokritos)*, München, Beck, 1976 56/71, preciseert wat wij zo-even algemeen aanduidden: de ideeën "orde/ harmonie/ evenredigheid" (ontologisch en o.m. fysisch en ethisch). De hele sterk muzische filosofie der Pythagoreeërs ademt 'ordenen,' uit.

HA2

Opm. -- Wij verwijzen nu naar ED 10, waar de term 'stoicheiosis', Lat. elementatio, ordening der elementen, even uitgelegd werd. De factoren of parameteranalyse is de normale reactie tegenover een gegeven en te onderzoeken orde, resp. ordening (organisatie).

In dit verband zij verwezen naar een artikel: P.T. van Dorp, *Aristoteles over twee werkingen van het geheugen*: Platoonse reminiscenties, in: Tijdschr.v.Filos. 54 (1992) : 3 (sept.), 457/491

In Antiek Grieks bestaan minstens twee woorden voor 'herinneren':

a. mneme, onvoldragen herinnering (geheugen), waarbij men losstaande elementen uit het doorleefde verleden onthouden heeft;

b. anamnesis, voldragen herinnering (geheugen), waarbij men geordende herinneringen naar boven haalt.

Het eerste type van herinnering heet steller 'animaal', beneden menselijk; het tweede "een uitsluitend menselijke kentrek".

Men ziet dat stoicheiosis, factorenanalyse, aan het tweede type ontspringt

Steller onderstreept dat Aristoteles - hij was Platon's leerling - hierbij leeft van wat Platon reeds ter sprake had gebracht, nl. in zijn dialoog *Menon*. Daar gaat het over kennisverwerving dankzij leren en onderzoek (sterk gericht op de ethische kant van al wat menselijk gedrag is voor zover het typisch menselijk heet).

"Als Menon opsommingen moet geven, werkt zijn brein uitstekend - mneme (Lat.: memoria) - (zo in *Menon* 74a (1/6)). Maar, indien hij moet nadenken, dan stokt het - anamnesis (Lat.: reminiscentia)". (A.c., 481).

Platon in de persoon van Socrates wil Menon, wanneer b.v. een definitie moet uitgedokterd worden, niet enkel leren uit zijn geheugen putten (mnème) en opsommen maar ook en vooral leren persoonlijk en geordend nadenken (anamnesis).

In een meetkundig voorbeeld (zoeken wat de zijde is van een vierkant dat het dubbele oppervlak heeft van een gegeven vierkant (a.c., 484)) - toont de slaaf die met zo'n probleem geconfronteerd wordt, dat hij "de regels beheerst volgens dewelke de elementen met elkander verbonden kunnen worden" (a.c., 486). Zodoende toont de slaaf aan de vrije man Menon dat hij "zich herinnert", d.i. ordentelijk uit zijn geest (geheugen) haalt, en dus tot zelfstandige kennisverwerving in staat is. Wat Menon, de vrije Griek, voorlopig niet zo goed schijnt te kunnen! Zo wil Platon (Socrates) Menon - en meteen ieder mens - uit de losse herinneringen - eigen aan het al te dierlijke stadium van 'denken' - losweken om uit te komen op echt denken.

HA3

Dat behelst ordenen van wat in de geest (= geheugen) opduikt. Cfr a.c., 488. "Menon's slaaf blijkt vanuit zijn verstand te leven. Hij is ertoe in staat datgene wat hij weet, te analyseren en te bewerken. Zijn kennis is geen verzameling van losse gegevens maar vormt een geordende eenheid uit zulke gegevens (….).

Zijn zoeken is (…) het volgen van de lijnen die de dingen met elkander verbinden (…). De verbindende werking van het verstand (…)". (A.c., 490).

Daartoe moet men een verwantschap zien tussen meer dan één gegeven. -- Steller van het artikel heet dit "associatieve herinnering" (a.c., 490). Wij noemen dit "identitieve herinnering" (ED 16/18 (Identitiviteit), De geest die meer dan 'animaal' denkt, ziet identiteiten - algehele (van iets met zichzelf) of

gedeeltelijke (analogische: van iets met iets anders). Dat is dan de objectieve basis van ordenen, De anamnesis of reminiscentia is weerspiegeling - edel juk - van wat werkelijk ge-geven en toetsbaar is. Het zijnde volgens zichzelf (Parmenides) en niet volgens iets anders (b.v. onze subjectieve indrukken).

Besluit: -- Wanneer Platon - en in diens spoor Aristoteles - het over geest heeft, dan blijkt overduidelijk dat zijn anamnesisleer directe harmologie is.

S. Augustinus, De ordine.

In de loop van de jaren 386/387 bereidt S. Augustinus (354/430; de grootste Kerkvader van het Westen) zich voor op het Christelijke doopsel. Hij schrijft dan een dialoog, *De ordine* (= Over orde). Ondertitel "Over goed en kwaad in de heelalorde".

Vooropstelling bij hem (zoals bij vele vele Kerkvaders):

a. de Paleopythagoreisch-Platonische begrippen inzake orde en ordenen;

b. de Bijbelse openbaring terzake.

De feitelijke orde, vaak als wanorde ervaren, heeft, niettegenstaande alles, God als ordenende almacht als vooropstelling bij uitstek. Zo wordt het kwaad (ethisch en ook fysisch) niet door God gewild. Maar Hij duldt het binnen de totaliteit van zijn wereldorde. De 'dwazen' (in de Bijbelse zin van "van God vervreemden") zijn een onderdeel van Gods orde: zo zijn beulen, prostituees e.d.m. 'voorzien' in zijn bestel.

Besluit. -- Goed (heel zeker) en kwaad (als geduld) heeft zijn eigen plaats in het geheel der elementen waaruit Gods schepping bestaat. -- Ziedaar een eerste uitdrukkelijke harmologie.

HA4

Volgen nu 33 steekproeven

1. De menselijke ziel en het ordenen (4/7)

Vooraleer de eigenlijke harmologie aan te vatten willen wij even stil staan bij wat in onze psyché gebeurt inzake ordenen.

Mensen b.v. die met psychisch gestoorden, in welke vorm en vooral graad ook, of met - wat in Kerkelijke middens heet - 'bezetenen' omgaan, stellen snel vast dat - wat wij heten - 'geest' (= intuïtief verstand/ discursieve rede/ gemoed (waardevoelen)/ wilsvermogen) als ordeningsvermogen, bij zo'n wezens, in

'para.frosune', nevens de werkelijkheid denken (als men wil: 'onwerkelijk' denken), vervallen is.

1.-- R. *Declerck/ Dr Olgan Quadens, Zo moet je kunnen werken*, in: Eos (Techniek voor de mens) 12 (1984): nov., 119.

Het menselijk bewustzijn en, inzonderheid, het slapen (vooral dan sommige, erg op waaktoestanden gelijkende slaapfasen (R.E.M. - slaap)) vertonen samenhang.

Opm.-- "R.E.M"= Rapid Eyes Movement (d.i. de snel draaiende ogen in sommige slaapfasen).

Daarbij gebeurt wat volgt.

Uit 'noise' (vert.: geruis, d.i. al wat het reine en ongestoorde doorkomen van informatie afremt), wat met stichting van wanorde samenvalt, schept ons hersensysteem - instrument van onze geest - orde, -- daarin zich een zelf-ordenend stelsel tonend.

a. In termen van waarnemingspsychologie: uit de wanordelijke gegevens (losse elementen van de mnèmè (EH 164) of onvoldragen herinneringen) schept ons brein orde (de geordende eenheid (EH 165), eigen aan de anamnesis of voldragen geheugen).

b. In termen van psychologie van het gemoed (waardevoelen) en de wil (waardekiezen): uit de verwarde waarde-indrukken in de loop van de onvoldragen waarnemingen schept onze geest een of andere geordende waarde-eenheid.

Vooropstelling: dergelijke vaststelbare fenomenen verraden in hun diepte een geest als een zichzelf en wat het opvangt organiserend systeem.

Iets dat de Antieke Paleopythagoreeërs en Platoniekers allang hebben ingezien en duidelijk gezegd. De stoicheiosis-methode, d.i. het rationeel doordachte analyseren van gegevens zo dat de beslissende factoren binnen een waarnemingsgeheel verduidelijkt tevoorschijn komen én in hun afzonderlijke werkelijkheid en in hun samenhang, is daarvan het 'klinkende' bewijs.

De recente gegevens o.m. van de waarnemings- en verstandspsychologie bevestigen en herstichten dit Antiek inzicht.

HA5

De ordenende rol van de slaap.

Merkwaardige vaststelling. -- Ulf Nerbold, een proefpersoon, vertoonde tijdens de eerste twee maanden van zijn verblijf in de ruimte, in een toestand van nulwaarde inzake zwaartekracht, een sterke toename van REM-activiteiten.

Aldus O. Quadens in het vraaggesprek (a.c.,119). Dr Quadens, die vaak met astronauten in de voorbereidingsfase samenwerkte, zegt:

a. biochemici, die de scheikundige inslag in levensverschijnselen bestuderen, zien de werking van de hersenen eenzijdig als een louter biochemisch geheel;

b. wij zien de hersenen weliswaar als een biochemische structuur waarbinnen informatie in omloop is, maar er is veel meer: de waarnemingen die de mens overdag opdoet, worden tijdens de remslaap in dit informatiesysteem gerangschikt en geordend.

2.-- Liesbeth Van Doorne, *Schizofrenie kan in vele gevallen genezen worden*, in: De Nieuwe Gids (Gent) 07.12.1984.

Ter inleiding. -- De indeling der zenuw- en zielsstoornissen is een hachelijke zaak. Slechts deze traditionele classificatie:

a. neurose (ED 143/162) of zenuwziekte,

b. psychopathie - een overgangsfenomeen waarschijnlijk - is een opvallende storingsfactor in het gedrag zo dat men van een mens als psychopaat of psychopate kan gewagen (b.v. kleptomanie of stelen als onweerstaanbare drang),

c. psychose of zielsziekte (een toestand waarin de rede slechts even doorkomt). —

Ziedaar drie hoofdtypes van parafrosune of vervreemding van de werkelijkheid.

Op een studiedag in Kortenberg - binnen- en buitenlandse deskundigen waren aanwezig - kwam men tot de volgende vaststellingen.

1. Schizofrenie ('schizo'; ik splijt, en 'frèn', geest) wordt o.m. bepaald als "gespleten persoonlijkheid". Iemand b.v. die zich inbeeldt alsof hij Napoleon is, is zichzelf en tegelijk op doorkruisende wijze (zoniet zouden toneelspeleres/ toneelspeelsters ook 'schizofrenen' zijn!) iemand anders.

2. Schizofrenie wordt ook bepaald als “de ziekte waarbij men zich van de werkelijkheid afzondert”. Wat letterlijk met het Antiek-Griekse parafrosune samenvalt

Ziedaar twee definities. Iedereen die met schizofrenen omgaat, weet dat te veel onbekende elementen in de patiënt(e) aan het werk zijn om nu al een werkelijk nauwkeurige en praktisch toepasselijke - ‘operationele’ - definitie te kunnen opstellen.

HA6

Een korte ‘fenomenologie’ (verschijnselenbeschrijving): uitingen van schizofrenie - aldus Van Doorne - zijn o.m. waanvoorstellingen (“Ik word bestraald als de radio speelt”), hallucinaties (op het eerste gezicht onwerkelijke waarnemingen als “Ik hoor stemmen”), stress (overbelasting(sgevoel)). Men verliest het contact met de omgeving. Gevoelsleven stompt af. Er is initiatiefverlies. Men trekt zich terug in een eigen ‘eenzelvige’ “binnenwereld” (wat zich uit in ‘mutisme’ (‘mutus’ in het Latijn is ‘stom’; niet spreken) en afwijkende lichaamsmotoriek, waarbij dit laatste ofwel een algeheel ontbreken van lichaamsbeweging ofwel een overdreven en veelvuldig herhalen van welomschreven bewegingen kan zijn.

Jongeren vanaf zestien. -- Reeds Van Gennep (*Rites de passage*) in het begin van deze eeuw merkte op dat Primitieven bij opmerkelijke ‘overgangen’ in het leven (geboorte, dood; -- reis; -- huwelijk, puberteit e.d.), - m.a.w.: al wat een storende verandering in het leven met zich brengt, door veiligstellende riten van allerlei aard begeleid worden.

Welnu, onze adolescenten/ adolescentes maken vanaf zestien en later een analoge veranderingsfase door. Van Doorne: op die leeftijd worden aan jongeren heel wat eisen gesteld. Zo b.v. een loopbaan moeten kiezen; relaties opbouwen. Meteen verandert - steeds dat ‘veranderen’ - de relatie met het vertrouwde gezin.

Dit alles geeft aanleiding tot verwarde waarnemingen, -- tot gemoedsspanningen. -- Dit veruitwendigt zich in b.v. het feit dat de jongere zich afzondert, dat hij/ zij op school helemaal niet meer meekan. Of wie reeds arbeidt, kan de eisen van het arbeidsmilieu niet meer aan.

Van Doorne: “Schizofrenie is een psychose die ontstaat doordat men in de wanorde van het leven orde wil scheppen”. -- Op zestienjarigen en meer

toegepast: het eigen zieleleven sluit niet meer aan bij de orde rondom. Men poogt dan maar een eigen, onwerkelijke orde te scheppen. Naar de prijs die daarvoor betaald wordt, is: een gestoord denken. Zo komt men in de psychose terecht.

Besluit. -- Men begrijpt de Paleopythagoreeërs die via denken ('filosoferen') trachtten de jongeren in de 'hetaireia' (denkgenootschap) niet parafrosunè maar sofrosunè, gezond geordend denken, bij te brengen. Zielsgezondheid was hoofddoel.

HA7

2. Ordenende wetenschap, retoriek en filosofie. (7)

Vatten wij nu maar onmiddellijk het thema aan.

Vooreerst een bibl. steekproef.

-- Fr. Schmidt, *Ordnungslehre*, München / Basel, 1956 (vrl. S. 11 (Historiek);

-- H. van Praag, *Meten en vergelijken*, Hilversum, 1968 (van 'onderscheiden' naar echt 'ordenen' toevoeging (nevens)/ topologische ordening (tussenvoeging)/ volgorde of sequentie (naeenvoeging), telling/ weging/ meting, -- gradatie/ intervalmeting/ tijdsmeting);

-- Hans Driesch, *Ordnungslehre*, Jena, 1912-1 ; 1923-2 ;

-- Descamps, *La science de l'ordre* (Essai d'harmologie), in : Revue Neoscolastique 1898, 30ss. :

-- M. Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, 1966 ;

-- J. Royce, *Principles of Logic*, New York, 1961 (ed. or.: 1912).

Tot daar een aantal werken.

Logica.

J. Royce (1855/1916; Idealistisch denker), zegt in zijn, werk dat logica een normatieve - voorschriften uitwerkende - vakwetenschap is. Hij stelt alles in het werk om aan te tonen dat de traditionele logica, ook in haar geactualiseerde (geformaliseerde) vorm, slechts een onderdeel is van "the science of order" (orde(nings)wetenschap).

Ontologie.

Schmidt, o.c., 11: "De gehele metafysiek van het Westen - vanaf Platon van Athene tot Friedrich Nietzsche kan gezien worden als orde(nings)wetenschap.

Gevolg: ieder metafysisch systeem komt neer op één der vele manieren waarop men zich orde(ning) kan indenken".

Opm. -- Daarmee bevestigt Schmidt wat S. Thomas van Aquino (1224/1274; topfiguur van de Middeneeuwse Scholastiek) zegt: "Sapientis est ordinare". Wat juist vertaald betekent: "Het is de wijsgeer eigen te ordenen".

Vakwetenschappen.

Schmidt, o.c., 18. -- "Alle wetenschappen doen niets anders dan dat zij, via haar methoden, types van orde(ning) bloottrekken". Zo vergaat het ook de retor of welsprekendheidsleraar in de Oudheid: hij tracht zijn ordeningswijze, via overredingsmiddelen allerhande, zijn publiek of gesprekspartner bij te brengen.

De aparte ordeleer.

Zij doet aan inductie: ieder van de genoemde geestesproducten - logica (wiskunde), ontologie, vakwetenschappen (retoriek inbegrepen) - vertoont eenzelfde maar gespreide zin voor orde en ordening. Uit dergelijke steekproeven ontstaat een algemene homologie.

HA8

3. Tropologie: de metafoor (8/11)

Vooropstelling. -- Heet 'identitief' al wat ofwel totale of algehele identiteit is ofwel gedeeltelijke of analogische identiteit. De totale identiteit is de reflexieve (= lusvormige) 'betrekking' (hier in de zeer oneigenlijke zin gebruikt) met zichzelf, terwijl de analogische identiteit de niet-reflexieve 'betrekking' is van iets met iets anders.

De term 'identiteit' i.p.v. 'betrekking' zou veel zinniger zijn, natuurlijk: iets is totaal identisch met zichzelf en deelidentisch met iets anders! Maar een zeker taalgebruik - van een aantal logici b.v. - gebruikt voor 'identiteit' liever 'betrekking'. Kwestie van afspraak.

Het logisch vierkant.

Dat is de traditionele naam.

a. Beginnen wij met een waaier (gamma, differentiaal). Met name:

Totaalidentisch - deelidentisch (= analoog) - totaal niet-identisch. I.p.v. "totaal niet-identisch" kan gezegd "totaal verschillend".

b. Rang, schikken wij nu, i.p.v. in waaiervorm, in vierkantsconfiguratie :

alle	niet alle
geheel	niet geheel
toepassing: alle	sommige niet
niet alle	alle niet (geen)
niet geheel	geheel niet (geen)
toepassing: sommige wel	alle niet (geen)

Men ziet dat het dagdagelijkse taalgebruik dit vierkant vooronderstelt.

Zo: “Alle leerlingen hebben voldoende gehaald” - “Sommige leerlingen hebben niet voldoende gehaald” - “Sommige leerlingen hebben voldoende gehaald” - “Alle leerlingen hebben niet voldoende gehaald”.

Houden wij deze tot vierkant uitgetekende waaier voor ogen wanneer er van harmologie sprake is.

Tropologie.

‘Tropos’, troop (trope), betekende, in Antiek Grieks, ‘wending’. Binnen een tekst betekent ‘troop’ een zegswijze of zinswending. -- Zo b.v. “Die schoonheid daar op het strand”. Iedereen meet dat met die zegswijze niet “de schoonheid zonder meer” aangeduid wordt, maar één exemplaar ervan, nl. een of andere strandfiguur. Zelfs de simpelste volksmens verstaat zo’n woordspelingen zo goed als onmiddellijk Maar er is meer: de tropologie, die daarin toegepast wordt, bevat de sleutel voor de toegang tot een type van zijnsbegrip dat harmologie mogelijk maakt.

Bibl. st.:

-- A. Mussche, *Nederlandse poëtica*, Brussel, 1948, 34/75 (Het beeld);

-- H. Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1981-2, 670/742 (Métaphore), 743/793 (Métonymie), 1102/1119 (Synecdoque);

-- Nic. Ruwet, trad., Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963 (grondige analyse van metafoor en metonymie door R. Jakobson (1896/1982), Amerikaans taalkundige of linguïst van Russische afkomst; stichter in 1915 van de beroemde Taalkundige Kring (Moskou), waarbinnen het Russische Formalisme (inzake tekstwetenschap) van de grond kwam);

-- Groupe Mu (‘Mu’ is een Griekse letter) - (= J. Dubois e. a.), *Rhétorique générale,* Paris, 1982-2 (vrl. 91/122 (Les métasèmes: 1. La synecdoque (102/106), 2a. La métaphore (106/117), 2b. La métonymie (117/120));

-- K. Bertels/ D. Nauta, *Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, 1969, 33/42 (Begrippen die aan 'model' verwant zijn), 36/38 (Overdrachtelijke uitdrukkingen).

HA9

Opm. -- Binnen een tekstwetenschappelijke strekking heet "een stijl of zegsfiguur die een semeem (= talige uitdrukking) door een ander semeem vervangt" een 'metasemeem' (in het FDrans 'métasémème'), verkort tot 'metaseem' ('métasème').

Opm. -- Tropen zijn allereerst tekstfenomenen (in taal- en letterkunde) maar men treft ze in alle menswetenschappen en in de eraan aansluitende filosofische vakken op de voorgrond aan.

Denken wij aan een voorbeeld: Jacques Lacan (1901/1981; Frans psychoanalyticus die Freud omduidde) nam de definities van Jakobson over om ze binnen de psychoanalyse die hij beoefende, toe te passen.

De metafoor.

Wij nemen nu het eerste type van troop door.

A. Mussche, p.c., 40, geeft de methode van stoicheiosis (analyse) schitterend aan. Met name: een kleurloze zegswijze wordt a. vervangen en b. vooral verkort door een kleuriger metafoor. Een semeem wordt ver vangen door en verkort tot een metaseem.

a. Kolonel A. vocht, in Atjeh, zo dapper als een leeuw.
Kolonel A. was, in Atjeh, zo dapper als een leeuw.

Men ziet het: analogie! En A. én een leeuw behoren tot eenzelfde (= identiteit) verzameling met als gemeenschappelijke eigenschap der elementen 'dapperheid'. A. en een leeuw zijn ander oogpunt van dapperheid identisch. Deelidentiteit of analogie is "identiteit met voorbehoud" (restrictieve identiteit; modale identiteit; EO 128).

HA10

b.-- Kolonel A., in Atjeh, vocht als een leeuw.
Kolonel A., in Atjeh, was als een leeuw.

Let op de vervanging door een verkortende uitdrukking.

c.-- Kolonel A., in Atjeh, was een leeuw.

Opm. -- Let erop: het werkwoord 'zijn' (als hulpwerkwoord) gaat perfect mee met de vervangende verkorting. Niet verwonderlijk 'zijn' is identitief.

d.-- Kolonel A., de leeuw van Atjeh.
Kolonel A., die leeuw! Kolonel A., de leeuw!

Na een reeks transformaties (omvormingen) komt eindelijk de metafoor bloot, en wel honderd procent logisch verantwoordbaar.

Opm. -- De uitdrukking "de leeuw van Atjeh" is een metonymie want de plaats waar hij "als een leeuw" dapper was, deelt in de metafoor (deelidentiteit).

e.-- De leeuw is daar.

Dit is dan de metafoor in haar kortste vervanging. Natuurlijk, de context is nodig om ze te vatten.

Modeltheoretisch.
Modeltheorie spreekt in termen - in de toepassingen, natuurlijk - van 'model' over een 'origineel'. Het onbekende of origineel wordt bekender (dankzij informatie in het model) door het bekende of model.

Toepassing: over het origineel, Kol. A., in Atjeh, spreekt de tekst in termen van het model, leeuw als dapper wezen. Anders gezegd: de onbekende Kol. A., in Atjeh, het origineel, wordt bekender d.m.v. het bekende, het model "dappere leeuw". Zo is de metafoor.
Zo werkt de overdracht, -- in de metaforische uitdrukking. -- Eens verkort heeft men de eigenlijke metafoor.

Appl. model.
Letterkunde gebruikt metaforen voortdurend. -- Zo in het gedicht van Fr. Nietzsche (1844/1900; Nihilistisch denker) *Ecce homo* (Letterlijk vertaald: "Ziedaar de mens").

Bibl. st.: G. Fricke, *Volksbuch deutscher Dichtung*, Berlin, 1938, 372.
De achtergrond van Ecce homo is het tafereel waarbij Pilatus, om medelijden op te wekken, de gefolterde (met doornen gekroonde) Jezus toont aan de aanwezige bevolking. Nietzsche als afbouwer neemt graag traditie als middel tot "vrolijke wetenschap".

HA11

En nu het gedicht.

1.-- Ja, ich weisz woher ich stamme!	(Ja, ik weet waarvandaan ik kom!)
Ungesatigt, gleich der Flamme,	(Onverzadigd, net als de vlam,)
Glühe und verzehr'ich mich.	(Gloei en verteer ik mijzelf,)
2.-- Licht wird alles was ich fasse,	(Licht wordt al wat ik aanpak,)
Kohle alles was ich lasse :	(Kool al wat ik achterlaat :)
Flamme bin ich sicherlich!	(Vlam ben ik vast en zeker!)

Nietzsche vereenzelvigt zich met een vlam die in lichterlaaie zet al wat zij verbrandt - de grote Westerse traditie, vanaf Platon en Sint Paulus (Platonisme en Christendom) - en alles verkoold achterlaat.

Heidegger zal daarvoor de term 'Destruktion' invoeren (vernietiging) en Derrida 'deconstruction'.

Ofschoon de begeerte een radicale breuk met al wat traditie is, Nietzsche bezielt, ja, begeestert, toch is het letterkundig procedé dat hij in dit gedichtje toepast, oertraditioneel, nl, de metaforische analogie: hij heeft het over zichzelf (origineel) in termen van "de vlam die opflakkert en as achterlaat" (model).

Zeggen Bertels/ Nauta, Inleiding tot het modelbegrip, 31 :"Analogie is de spil van het begrip 'model'.

Toegang tot de wereld, in kennen en kunde, krijgt de mens door

a. in het chaotische en hem onbekende

b. overeenkomsten met het geordende en het hem vertrouwde te ontdekken".

Stellers wijzen op de sleutelrol van Platon: "Platon had de aard van de menselijke kennis en die van de natuur met elkander trachten te rijmen door

a. alle materiële - opm. - en alle geestelijke - dingen op te vatten

b. als afbeeldingen van hogere immateriële entiteiten (door hem 'ideeën' genoemd)! Cfr o.c., 33.

Om aan te tonen hoe traditioneel de modeltheorie wel is, zeggen stellers wat verder: "'Paradigma' (Antiek Grieks: 'paradeigma', Lat.: exemplum) stamt uit de Griekse retoriek. De term betekent "ingevoegd verhaal" (ter uitleg van de lopende tekst).

In de eerste eeuw voor Christus komt daar nog een literair-technische betekenis bij, nl. 'voorbeeldfiguur' (Antiek Grieks: 'eikon', verlatijnst 'icon', Lat.: 'imago'), de belichaming van een eigenschap in een menselijke gestalte (…) 'Exemplum' vinden wij ook in (…) het artistieke handwerk: "exemplum pingere" is Latijn voor "een kopie schilderen" (…)".

HA12

4. Tropologie : de metonymie. (12/13)

'Metafora', iets van ergens naar ergens anders verplaatsen, metafoor.

'Metonumia', een naam door een andere vervangen, metonymie. Nemen wij een model dat zich aan een voorbeeld van Aristoteles inspireert.

a.-- Het eten van appels veroorzaakt mede gezondheid.
Het eten van appels is medeoorzaak van gezondheid.
De analogie hier is niet metaforisch (gebaseerd op gelijkenis) maar metonymisch, gebaseerd op (oorzakelijke of causale) samenhang.

Was het begrip 'verzameling' de vooropstelling bij de metafoor (beide op elkaar gelijkende gegevens behoren via éénzelfde, identische gemeenschappelijke eigenschap tot één en dezelfde verzameling), bij de metonymie is het begrip systeem (stelsel) de vooropstelling: de appels, het eten ervan, de uitwerking op de gezondheid, -- deze drie vormen één en hetzelfde dynamisch systeem.

b.-- Appels veroorzaken mede gezondheid (= Appels maken iemand gezond)
Appels zijn gezondmakend (= Appels zijn gezond).
Tropen zijn vervangingen die verkorting behelzen. Hier: de act van het eten is de middenterm tussen de appels en het gezondheidseffect. Men kan de middenterm weglaten: "Appels zijn gezond".

c.-- Het gezonde eten van appels (= Het gezonde eten).
De gezonde appels.

Weerom: perfect logisch verantwoordbaar. -- Ook weerom: het begrip 'zijn' (als hulpwerkwoord) geeft perfect het verband - nu niet van gelijkenis maar van samenhang - weer.

Weerom modeltheoretisch.

Over appels, resp. over het eten ervan (= origineel) spreekt men in termen van gezondmaken, resp. van gezondheid (model).

Applicatief model.

Bibl. st.: Heribert Menzel (1906/…), *Die Fahne der Kameradschaft*, in: G. Fricke, *Volksbuch deutscher Dichtung*, Berlin, 1938, 408.-- In volgend gedichtje wordt de samenhang benadrukt. Het is wel geen denderend geniaal gedichtje maar het geeft de Nazi-doorleefde sfeer goed weer.

HA13

1.-- In dieser Fahne, kamerad,	(In dit vaandel, kameraad,)
Sind du und ich verbunden.	(Zijn gij en ik verbonden.)
Wo sie uns leuchtet, Kameraad,	(Waar het ons tot licht dient,
Ist Deutschland auch verbunden.	(Is Duitsland ook verbonden.)
2.-- Wo immer die Fahne weht,	(Waar ook het vaandel wappert,)
Kamerad trifft Kameraden.	(Treft de ene kameraad de andere.)
Wer treu und froh zur Fahne steht,	(Wie trouw en blij rond het vaandel staat,)
Ist in den Kreis geladen.	(Is in onze kring welkom.)
3.-- So ist nicht einer heimatlos	(Zo is niemand zonder tehuis)
Und ohne Ziel und Streben.	(Noch zonder doel en streven.)
Wer schwor, der sucht die Fahne blosz	(Wie de eed van trouw zwoor, zoekt gewoon het vaandel)
Und tritt ins helle Leben.	(En komt in het heldere leven terecht.)

Men kent wellicht de Nazi-ideologie.

Een hoofdgedachte: Duitsland: één samenhang: het vaandel (als zinnebeeld). Hitler en de denkende Nazi's waren typisch Postmodern: én het traditionele Kerkelijke Christendom (verzinnebeeld in de op zijn Lutheraans-Duits te verstane term 'Rome') en het Moderne Verlichte Rationalisme gaan door als de dieven van de Oerduits-Germaanse levenskracht. Daarom moet het Oerduitse en Nordische mythische leven hersticht worden binnen een Postmodern kader: de Moderne wetenschappen en technieken blijven b.v., maar worden ingeschakeld in een revitaliseringsreligie, verwoord op eigenaardige wijze in *Der Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts* (A. Rosenberg).

Zo zijn de termen van het gedicht te verstaan waar het zegt: “Zo is niemand zonder tehuis noch zonder doel en streven”. De diepgaande Postmoderne cultuurcrisis die én Kerken én Rationalisme zien wegkwijnen door dat beide geen levenskracht meer geven aan één geheel volk, het Duitse volk, noopt tot herbronning. Zeer krijgszuchtig.

Tot daar de ideologische achtergrond. -- Nu de poëtiek. Let op de termen “In dit vaandel, kameraad, zijn gij en ik verbonden. Waar dat vaandel ons tot licht dient, is Duitsland ook verbonden: Niet de gelijkenis der metafoor maar de samenhang der metonymie maakt dat de vlag als zinnebeeld, als ‘fetisj’ (machtgeladen voorwerp), dat één maakt, verbindt, -- geleerd uitgedrukt: “tot één dynamisch systeem maakt”, beheerst de logica (toegepaste logica) van dit Nazi-dichtwerkje. De Primitieve of Primitivistische samenhang van allen met allen binnen een volk, revitaliseert allen.

HA14

5. Tropologie: de synecdoche (14)

‘Sun.ek.dechomai’ betekent, in Antiek-Grieks, “ik maak mij tegelijk meester van”. -- “ik vat of versta tegelijk”. -- ‘Sun.ek.dochè’ betekent ‘een term in een omvattender betekenis gebruiken”. Zo b.v.: een enkelvoud op samenvattende wijze gebruiken om een meervoud aan te duiden.

K.A. Krüger, *Deutsche Literaturkunde* (in Charakterbildern und Abrissen), Danzig, 1910, 155, zegt het als volgt:

1. ofwel wordt een verzameling met één van haar elementen omgewisseld (“des Einzelne” als het element);

2. ofwel wordt een systeem met één van zijn onderdelen - subsystemen – omgewisseld, -- zo dat, bij het vermelden van het ene, het andere medebetekend (medebedoeld) wordt. Vandaar dat steller de synecdoche vertaalt door ‘Mitbezeichnung’ (medebete-kening).

Modeltheoretisch. Over het medebetekende (origineel) spreekt men in termen van het betekende (vernoemde) (model) dat informatie verschaft over het medebetekende.

Tropologisch. Door zo te spreken laat men het medebetekende in de tekst vallen - verkorting -, want men vermeldt het slechts zijdelings.

Opm.-- “Een term in een - naar omvang of bereik - omvattender betekenis gebruiken” zegden wij. Het kan ook omgekeerd: “een omvattender term in een minder omvattende betekenis gebruiken”.

Appl. model

Situatie: een inspecteur stelt vast dat een paar onderwijzers te laat komen. -- Hij kan zeggen: “Tja, dat zijn onderwijzers” (medebedoeld het paar, d.i. een deelverzameling).

Situatie: alle leerkrachten geven les. -- De inspecteur kan zeggen: “Een leerkracht, -- dat geeft les”. Schijnbaar zegt hij “juist één leerkracht” (singulier); in feite zegt hij, medebetekend (mede bedoeld), “alle leerkrachten” (de hele verzameling). Heten wij dit laatste “de omgekeerde synecdoche”

De metaforische synecdoche.

“Appels zijn gezond” kan even goed vertolkt worden door “Een appel is gezond” ‘Appel’ (zin 2) staat voor (en bedoelt mede) ‘appels’ (versta: “alle appels”). Alle niet uitdrukkelijk vermelde appels (= complementering, tweedeling) worden immers, o.g.v. analogie (gelijkenisanalogie) medebetekend in de ene appel.

De metonymische synecdoche. -- Een priester zegt dat hij ‘zielzorger’ is. Hier staat ‘ziel’ voor ‘mens’: Via een onderdeel bedoelt hij het geheel. Weerom: complementering (deel/ rest van het geheel).

HA15

6. De term ‘zijn(de)’ restrictief (15/17)

Keren wij even terug naar de reine ontologie maar harmologisch.

De wiskundige en logicus G. Frege (1848/1925) en de Taalpositivist B. Russell (1872/1970) beweerden dat de termen ‘zijnde’ en ‘zijn’ - zeker in de exacte wetenschappen - om reden van de veelzinnigheid ervan totaal onbruikbaar zijn.

Het ‘veelzinnige’ gebruik van het hulpwerkwoord ‘zijn’.

A. De beschrijvende betekenis.

a. Existentie (toetsbaarheid).

“God is” (= God behelst, ‘impliceert’, is deelidentisch met ‘zijn’), -- hier in de zin van “feitelijk bestaan”. “God bestaat feitelijk”.

b. essentie (toets baarheid). —

b.1. Totale identiteit. -- “Grietje is, nu eenmaal, Grietje”. “Grietje heeft als zijnswijze, in de reflexieve zin, ‘Grietje’ “.

b.2. Deelidentiteit. -- Analogie. -- “Jan is een jongen” (“Jan behoort tot de verzameling ‘jongens’”). -- “De winkel, -- dat iwinkel, --empel” (de drempel, als belangrijk onderdeel, kan gelijkgesteld met het gehele huis).

B. De waardeleerstellige betekenis.

“Eerlijk zijn is goed” (heeft de zijnswijze van ‘goed’).

Nemen wil de synecdoche.

a. Metaforische synecdoche.

“En leerkracht, -- dat is (in zekere zin, -- met voorbehoud) alle leerkrachten”.

Omgekeerde synecdoche. -- “Alle leerkrachten, -- dat is (in zekere zin, nl, als exemplaar ervan) deze leerkracht hier en nut:

b. Metonymische synecdoche.

“De baard is daar”. Iedereen verstaat dat: het (opvallende) onderdeel wordt genoemd om de (medebetekende) rest van het geheel dat de man in kwestie is, aan te duiden., -beter: “mede te betekenen”. In zijnstermen: “De baard, -- dat is (in zekere zin) de gehele man”.

Omgekeerde synecdoche. -- “De man in kwestie, -- dat is (in zekere zin) zijn baard (om reden van zijn karakteristieke baard)”.

Besluit.

De term ‘zijn’ (als werkwoord) betekent, inderdaad, zeer veel.

a. Toetsbaarheid (existentie/ essentie);

b. verzameling/ stelsel (wat behelst, ‘impliceert’, verband, nl. gelijkenis en samenhang).

Dus behalve toetsbaarheid (bevindbaarheid) betekent ‘zijn’ ook verband (= betrekking, verhouding). Wij weten waardoor: doordat ‘zijn’ identitief is (algehele en gedeeltelijke identiteit uitdrukkend). -- Men heeft het ondertussen al gevat: ‘zijn’ gaat met voorbehoud (modaliteit) gepaard en wordt restrictief gebruikt.

Het antwoord in Aristotelische zin.

Wij verwijzen naar EO 90 (Aristoteles terzake). ‘Zijn’ is geen eigenschap - sèmeion, kentrek - van iets maar van ‘alles. -- Dat drukten wij zo-even uit met de term “restrictief taalgebruik van ‘zijn’ ”.

HA16

Voorbeelden van verkeerd taalgebruik.

1. Een marioloog indertijd besteedde er een hele les aan om "te bewijzen" dat O.L. Vrouw, Maria, de moeder van Jezus, a. een zijnde was en b, dus een, waar (inzichtelijk) en goed (waardevol),

Deze termen zijn EO 90 (Transcendenteel); 111 (Transcendentaliën) - 'transcendenteel' of alomvattend en dus op alles toepasselijk.

Ze toch van b.v. Maria uitzeggen komt op overtolligheid of redundantie neer: men leert, in de grond, niets bij over Maria.

2. Martin Heidegger, de existentiële ontoloog, 'dweepte' indertijd a.h.w. met de term 'Sein' (woorddeel van b.v. 'Dasein' dat eigenlijk, in zijn taalgebruik, 'mens-zijn' aanduidt). Hij verwijt het Westen "van Platon tot Nietzsche" "het zijn vergeten te zijn" (Seinsvergessenheit).

In de zeer eigenzinnige betekenis die Heidegger aan de term 'Sein' hecht, is dat wel mogelijk. Maar, of het zijn "volgens zichzelf" (Parmenides), zoals het op zich is, onafhankelijk van eigenzinnige, rechtzinnige of voorkeursgezinde duidingen (Ch. S. Peirce), uit die eeuwenlange 'vergetelheid' zal geraken wanneer men Heideggers restrictieloos taalgebruik terzake toepast, is een andere kwestie.

In die zin hebben Frege en Russell zeker gelijk.

Tussen woordenboeken en leven...

"Gaapt een afgrond". -- 'Zijn' in een woordenboek geeft de betekenissen weer van 'zijn' zonder de concrete situaties. M.a.w.: zonder het voorbehoud. Herneem de concrete voorbeelden juist hierboven inzake 'zijn' (als hulpwerkwoord) en gij ziet in dat 'zijn' zinvol gebruikt wordt buiten woordenboekopsommingen.

Terloops: een uitdrukking uit de wiskunde of de logistiek (specialiteiten van Frege en Russell), eens uit het kader van een betoog gerukt en in een woordenboek geplaatst, verliest ook van zijn eenduidigheid (zonder de rest van het 'systeem' betekent zo'n 'excerpt' niet veel en leert men niet zoveel bij (een vorm van redundantie)), Wat, mutatis mutandis (op analoge wijze) van 'zijn' geldt, geldt dus ook van alle termen van de exacte, kunstmatige talen.

HA17

Opm. -- Dr. Simo Knuutila/ Prof, Jaakko Hintikka, ed., *The Logic of Being* (Historical Studies), Dordrecht, 1985, gaat op onze kwestie in.

De Oudheid (o.m. Aristoteles' leer over de categorieën), de Middeneeuwen (o.m. de Scholastische theorieën omtrent de predicatie (gezegdeleer) en de theorie omtrent de analogie bij Thomas van Aquino), de Moderne tijden (o.m. Imm. Kant, die beweerde dat "het feitelijk bestaan geen predicaat of gezegde in een zin is").

Frege en Russell zijn typische vertegenwoordigers van het moderne Rationalisme. -- Welnu, de neo-retoriek van Chaïm Perelman (1912/1984; prof in logica, ethiek (moraalfilosfie) en metafysiek aan de ULB (Université Libre de Bruxelles) tot in 1978) stelt voorop dat, behalve het exacte type van de rede (rationaliteit), gangbaar in vakwetenschappen, er een niet-exact maar geldig type van rede (rationaliteit) bestaat.

Met name: de natuurlijke, dagdagelijkse rede bezit een eigen nauwkeurigheid. Zij verschilt van de exactheid van de wiskunde en de logistiek. Maar zij bewerkt dat de mensen, ook de ontwikkeldste in de meest gesofistikeerde discussies, mekaar uitstekend en niet-veelzinnig verstaan. Bekijk, overigens, het paradoxale feit: om de juiste, 'exacte' betekenis van de wiskundige en logistische uitdrukkingen verstaanbaar te maken en te definiëren, gebruikt een prof die lesgeeft, of een handboek van wiskunde of logistiek … de omgangstaal die iedereen gebruikt en dit als kader van taal. en spreken over exacte dingen.

Besluit -- Hetzij zuiver hetzij gecombineerd met kunsttalen de omgangstaal of natuurlijke taal is bruikbaar.

Veelzinnig/ éénzinnig/ restrictief.

Traditioneel gebruikt men die termen - althans 'veelzinnig' en 'éénzinnig' - om het probleem van de talige nauwkeurigheid van 'zijn' toe te lichten.

a. 'Zijn' is niet gewoon veelzinnig, want er steekt eenheid in (toetsbaarheid, betrekking).

b. 'Zijn' is ook niet éénzinnig in de strengere zin, want er steekt veelheid in.

c. Traditioneel zegt men dan: "Zijn is analoog" (gedeeltelijk gelijk of identisch, gedeeltelijk ongelijk of niet-identisch).

Dit komt neer op het restrictieve taalgebruik van de term 'zijn': zelfs wanneer het niet uitdrukkelijk geschiedt, wordt 'zijn' met voorbehoud of modaliteit gebruikt. Dit blijkt uit de context (het systeem).

HA18

7. Traditionele logica en betrekkingsleer (18/22)

Voordat wij dat thema aansnijden, gaan wij nog eens even na wat het grondige verschil uitmaakt tussen de traditionele logica en de rekenende logica of logistiek.

Bibl. st. : R. Caratini, *La philosophie, II* (Thèmes), Paris, Seghers, 1984, 43s.

1. Steller zegt:

a. het systeem der traditionele syllogistiek is slechts één type 'calculus' (Lat.: kalk, -- krijt, rekenen) of logistiek;

b. dat systeem is 'arm' in die zin dat het onbruikbaar is met het oog op het ontdekken van nieuwe oordelen.

2. Steller beweert: de logistiek is 'eerzuchtiger', want haar systeem stelt de middelen ter beschikking om "om het even welk type van oordeel" zo te combineren dat men tot logisch geldige nazinnen komt.

Reden: door te 'rekenen' met door tekens aangeduide 'werkelijkheden' - die ontologische grondslag is er nog altijd, zoniet rekent de logisticus in het ijle - verkrijgen de bewerkingen een automatisch karakter.

Antwoord.

De "logistische eerzucht" komt neer niet op "een automatisch afleiden" (want dat doet de traditionele logica ook) maar op een rekenend automatisme.

Dat de logistiek iets anders is dan de traditionele logica blijkt al uit de indelingstypes (want zij verschillen). Zo b.v. "de logistiek der betrekkingen". Een logica, in de traditionele zin, der betrekkingen bestaat niet. Waarom niet? Omdat logica slechts slaat op afleiding en niet op betrekkingen, tenzij voor zover - let op het voorbehoud - deze direct tot afleiding aanleiding geven (behelzing of implicatie in de vorm van voorwaardelijke zinnen).

Meer nog: de traditionele logica omvat meer dan wat een Caratini en denkgenoten inzien.

Hebben wij niet gezien:

ED 33 (waar niet enkel deductie maar ook reductie (in de vormen van inductie en hypothese) vermeld worden);

ED 26 (waar aangetoond wordt hoe reeds Platon, inductie en hypothese, kent) - dat de zo traditionele logica reductieve redeneringen niet enkel aanvaardt maar centraal stelt? Bij Platon begint het filosofische denken pas echt wanneer men reductief - analytisch - redeneert en dus nieuwe oordelen in het vooruitzicht stelt. Hoe kan de logisticus dan beweren dat "zijn systeem" omvattender is? Doordat hij de traditionele logica niet voldoende kent!

HA19

Een denkfout.

Dat een Caratini de traditionele logica niet juist kan vatten, ligt aan het feit dat hij een methodefout begaat: hij redeneert over de traditionele logica vanuit de vooropstellingen van de logistiek en niet vanuit de vooropstellingen eigen aan de traditionele logica. Dat heet men wel 'externalisme': iets bekijken en analyseren, -- niet vanuit de hem eigen vooropstellingen - zinvatting - maar vanuit de hem vreemde vooropstellingen - zinstichting -. Houden wij ons liever aan de internalistische methode: de traditionele logica verstaan vanuit de - om met Platon te spreken - haar eigen 'hypothesen'.

Zo behoort men ook niet de logistiek te beoordelen vanuit de vooropstellingen van de traditionele logica! Men verstaat de logistiek maar - zinvatting - indien men zich aan de haar eigen vooropstellingen houdt. -- Cfr. ED 71 (Cavaillès).

Wij weten ondertussen wel dat ieder 'stel' (steekproef) hypothesen (vooropstellingen, axiomata) beperkt is doordat het een inductieve steekproef is uit alle mogelijke vooropstellingen. Dat geldt én voor de logistiek én voor de traditionele logica.

Dit behelst dat de werkelijke waarde ervan pas blijkt op pragmatische wijze: "Aan de vruchten kent men de boom".

'Automatisch' redeneren.

De gevolgtrekkingen binnen de traditionele logica zijn even automatisch, als die van de logistiek. Reden: zij hangen niet af van subjectieve indrukken (eigenzinnig/ rechtzinnig/ voor keursgezind) maar van objectieve identiteiten, zoals G. Jacoby uit de doeken deed, indertijd. Zo de algehele identiteit van iets met zichzelf (iets behelst automatisch zichzelf). Zo de gedeeltelijke of analoge identiteit van iets met iets anders (iets behelst automatisch iets anders onder een of ander oogpunt).

De 'onmiddellijke' afleidingen.

Bibl. st.: Ch. Lahr, *Logique*, 511/ 514. -- “La déduction immédiate”.

Steller bedoelt dat het formele syllogisme a.h.w. overbodig lijkt. Platonisch gezien zitten wij hiermee in volle stoicheiosis (analyse).

A.-- Omwisseling.

In een zin wisselt het onderwerp met het gezegde. Wat ook ‘conversie’ heet.

Appl. model. -- “leder meisje, normaal gesproken, is graag mooi”. Converse zin: “Is onder meer graag mooi ieder meisje, normaal gesproken”. -- Basis: de verzamelingsleer.

HA20

Want: “leder meisje, normaal gesproken” is een particuliere of deelverzameling van “al wat graag mooi is”. De grammaticale omkering met modalisering (restrictie: “onder meer”) zet de logische - onmiddellijke - deductie in. Dus b.v. “Sommige wezens die graag mooi zijn, zijn meisjes, normaal gesproken”. ‘Sommige’ vervangt het restrictieve “o.m.”.

Appl. model.

“Meeldraden maken mede de bloem uit”. -- De term ‘mede’ schept een restrictief oordeel. ‘Mede’ behelst dat de meeldraden een gedeelte zijn van het geheel of systeem van de bloem. ‘Mede’ voert m.a.w. een complementering of tweedeling in: behalve de meeldraden is er de rest van de bloem. Pure systeemtheorie! - Conversie. -- “De (gehele) bloem wordt o.m. (deelverzameling, ja, deel- of subsysteemaanduidende term) uitgemaakt door de meeldraden”.

Besluit.

De Platonische stoicheiosis of factorenanalyse staat of valt met de begrippen ‘alle’ (verzameling) en/ of ‘geheel’ (systeem) of nog “gelijkenis en/ of samenhang” (= verband). De vooropstelling van de deductie is juist die stoicheiosisbasis.

B.-- Tegenstelling.

Ook ‘oppositie’ genaamd. -- De inzet hier is ofwel de kwantiteit hetzij de kwaliteit hetzij de twee samen binnen een oordeel. -- Herlees EH 170: het logisch vierkant. Met name: “alle/ geheel” – “niet alle/ niet geheel” - “alle niet/ geheel niet”

Appl. model

Nemen wij uit het geheel der oppositionele deducties enkel de contradictorische zinnen.

A. Iedere bloem bloeit op haar tijd. Is contradictorische met:
0. Sommige bloemen bloeien niet op haar tijd"
I. Sommige bloemen bloeien op haar tijd. Is contradictorische met:
E. Geen bloem bloeit op haar tijd".

Tot daar de verzamelingsleerstellige voorbeeldjes.

Appl. model

Nu de systeemleerstellige voorbeelden.
A. Een (= synecdoche voor 'alle' of 'iedere') bloem bevat meeldraden.
Is contradictorisch met "O. Sommige bloemen bevatten geen meeldraden
I. Sommige bloemen bevatten meeldraden.
Is contradictorisch met "E. Geen bloem bevat meeldraden".

De letters A, O, E, I.-- A slaat op alle (alle wel). O slaat op niet alle. I slaat op niet alle. E slaat op alle niet (geen). -- Men kan dus afleiden; "Indien A, dan b.v. O of I" (maar in geen geval E).

HA21

Nu de streng systeemleerstellige oppositionele deducties.
A. De (gehele) bloem omvat de meeldraden.
Is contradictorisch met: "Het de meeldraden omvattende gedeelte der bloem omvat geen meeldraden" (= O: niet-geheel niet).
I. Een gedeelte der bloem omvat meeldraden.
Is contradictorisch met: "(Geheel) de bloem omvat geen meeldraden"
(= E: geheel niet).

In de vorm van het systeemleerstellig logisch vierkant:

A. alle/ geheel	**O.** sommige/ deel niet
I. sommige/ deel wel	**E.** alle/ geheel niet

Maar dat is de vooropstelling van iedere Platonische stoicheiosis!
Wat behelst dat de 'klassenlogistiek' wel degelijk een onderdeel uitmaakt van de (Platonisch of niet-Platonisch opgevatte) traditionele logica.

Betrekkingskundige afleidingen.

Volgens logistici zou de traditionele logica “geen oog hebben voor betrekkingen” (maar enkel voor ‘substanties’); cfr EO 81: ‘ding’. Alleen al het feit dat de traditionele logica (en ontologie) ‘substantie’ steevast met ‘betrekking’ verbindt zou tot grote voorzichtigheid moeten aanzetten. - Doch er is veel meer.

a. De stoicheiosis is de slagader van de traditionele denkwijze. Dat bewijzen hoeft, na al wat voorgaat, niet meer.

b. Voorbeeldjes daarvan zijn o.m.

1. de categorieën, die steevast paren van op elkander betrokken elementen zijn, (tegenstellingsparen of systechieën),

2. de systechieën, die sedert de Paleopythagoreeërs schering en inslag zijn en .. die paren van op elkander betrokken elementen zijn.

Verdere applicatieve modellen vormen de tropen: de elementen binnen een troop zijn steevast op elkander betrokken elementen. Zo b.v. de baard en de man voor wie de baard karakteristiek is!

De betrekking “groter dan/ kleiner dan”.

G. Jacoby, o.c., 53/55 (Relationslogistik).-- De betrekking “groter dan” omvat als applicatief model b.v. “3 > 2”.

Mathematisch of logistisch: “x groter van y” omvat als element “3 > 2”.

Syllogistisch.

VZ 1: De betrekking “x > y” is in omgekeerde volgorde (conversie) herschrijfbaar als “y < x”.

VZ 2: Welnu, “3 > 2”:

NZ: Dus “2 < 3”! -- Men beware dus niet dat het traditionele syllogisme niet als vooropstelling kan fungeren in zo’n wiskundige of logistische redenering.

Toelichting.

a. Binnen de traditionele logica zijn vormen als “3 > 2” begrippen (samengestelde begrippen die een betrekking verwoorden). Met begrippen juist werkt die logica.

b. Let op de begeleidende metataal. Een prof die die uitdrukking in de les weergeeft, zegt “drie groter dan twee” of nog “drie is groter dan twee”. Beweren dat de oordeelsstructuur “onderwerp/ (hulpwerkwoord)/ gezegde” niet past voor b.v. wiskundige taal, blijkt dus niet op te gaan.

Het kan ook als volgt “De (kwantitatieve) betrekking (verhouding) tussen drie en twee is er een van “groter dan”

Modeltheoretisch is het ook overduidelijk een oordeelsstructuur: men spreekt, immers, over '3'in termen van "groter dan twee". '3' is origineel en "groter dan 2" is model, dat informatie verschaft over '3' (in dit geval: wiskundige informatie). Herlees ED 19vv., en gij ziet dat wat hier gezegd wordt, illustreert wat daar aan bod kwam.

Dat de wiskunde oordelen bevat blijkt overduidelijk, overigens uit de enorme rol die de wiskundige vergelijking speelt: =, >, <. In natuurlijke metataal: is gelijk aan, is groter dan, is kleiner dan.

G. Jacoby, *Die Ansprüche*, 54, haalt aan. -

1. De wiskundige stelling "indien punt A tussen B en C ligt, dan ligt het ook tussen C en B".

Logisch.

"De uitersten van een interval (tussenruimte) zijn onderling verwisselbaar. Zo b.v. zijn B en C verwisselbaar met C en B".

2. De uitdrukking der logistiek "Indien er een vader is, dan is er b.v. een zoon of een dochter".

VZ 1. Vader en zoon of dochter zijn termen binnen een tegenstellingspaar zo dat, indien er een vader is, er ook b.v. een zoon of een dochter is.

VZ 2. Welnu, er is een vader.

NZ. Dus er is een zoon of een dochter.

Met de ogen van de traditionele logica gezien dekt de logistische hypothetische zin, gesteund op een wederzijdse betrekking ('correlatie'), een echt syllogisme. Waardoor de alom aanwezigheid van de sluitrede weer eens blijkt … indien men er de moeite voor over heeft om na te denken.

De laatste voorbeelden overigens steunen op het begrip 'systeem' : de tussenruimte B/ C is er een; de correlatie "vader/ zoon en/ of dochter" is er een ander.

Besluit.

Zolang betrekkingen identiteiten, algehele of gedeeltelijke, vertonen, tot zolang zijn zij het domein van de traditionele logica die zich juist met die identiteiten ophoudt.

HA23

8. De vergelijkende methode (23/26)

Vatten wij nu de methode aan. -- Het lijkt erop dat de enige echt algemene methode, althans inzake ordeleer, de confrontatieve (= comparatieve of vergelijkende) methode is. Zij zit al verwerkt in de theoria, het diepere ingaan op de dingen.

'Methode'

'Methodos' in Antiek Grieks is "te volgen weg" (benaderingswijze, wijze van aanpakken). De 'weg' ('hodos') die naar het gestelde doel leidt, nl. beschrijven zo dat bij verdieping het gegeven begrijpelijk ('waar') wordt. -- Dit alles is object van de methodologie of methodeleer.

Een beroemde toepassing.

J. Champollion (1790/1832) Frans Egyptoloog ontleedde de steen van Rosette, die men in 1799 ontdekte. Door de Egyptische tekst, op die steen, te vergelijken met de Griekse tekst erop, ontcijferde - 1822 - hij voor het eerst de Antiek-Egyptische hiëroglyfen. -- Dit is een spectaculaire toepassing van de confrontatieve methode.

Een dagdagelijkse toepassing.

Hoe vaak meten wij niet iets? Doch wat is meten tenzij een gegeven vergelijken met een (overeengekomen) maat of meetmodel? Men spreekt daarna over het gemetene (origineel) in termen van de maat (of meet-model).

Opm.-- Hiermee blijkt dat ieder oordeel op een (onuitgesproken) vergelijking steunt (ED 19vv.).

Het parool van Max Müller (1823/1900).

Deze godsdienstwetenschapper zei het als volgt: "The comparative spirit is the truly scientific spirit of our age, nay of all ages". De geest van vergelijken is de waarlijk wetenschappelijke geest van ons tijdvak, -- wat zeg ik? Van alle tijdvakken.

Het met elkander confronteren van gegevens is de ware wetenschappelijke methode om orde en ordening op te sporen. -- Indien meer dan één gegeven vergeleken, dan orde(ning) - betrekkingen, verhoudingen - duidelijk.

Bibl. st.

Wat betreft de vergelijkende methode.

H. van Praag, *Meten en vergelijken*, Hilversum, 1968 (inhoud: kwantiteit/ kwaliteit; toevoeging (= één-éénduidige betrekking), topologische ordening en sequentie; tellen, meten en wegen; gradatie, intervalmeting en tijdsmeting);

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 149/155 (De methoden van Mill);

HA24

- H. Pinard de la Boullaye, S.J., *L'étude comparée des religions* (Essai critique), II (Ses méthodes), Paris, 1929-3, 40/87 (La méthode comparative) ;

-- L. Davillé, *La comparaison et la méthode comparative* (en particulier dans les études historiques), in : Revue de synthèse historique xxvii (1913): 4/33 ; xxvii (1914): 201/229.

Wat betreft de grondslagen:

-- E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde* (Van Parmenides tot Bolzano), Antw/ Nijmegen, 1944, 30 (Stoicheiosis), 34/42 (Stoicheiosis), 42/51 (Ideegetallen); -- 63vv. (Stoicheiosis bij Aritoteles i.v.m. "mathesis universalis", 103 (Mathesis universalis bij Descartes); 123 (Mathesis universalis = scientia generalis ofwel ars iudicandi (logisch) ofwel ars inveniendi (heuristisch) bij Leibniz); 141 (Mathesis universalis (= scientia generalis) door Kant fel bestreden, maar door de Duitse Idealisten -- Fichte, Schelling, Hegel -- heropgenomen doch met verwerping van het wiskundig toonbeeld);

-- M. Foucault, *Les mots et les choses* (Une archéologie des sciences humaines), Paris, 1966, 66s. (Descartes' orde(nings)leer);

-- G. Jacoby, *Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung*, Stuttgart, 1962 (10Off.: Characteristica universalis (Galenos van Pergamon (129/199), Reymon Lull (= Raymundus Lullus (1235/1315; Ars generalis), Francois Viète (= Vieta (1540/1603; invoering van letterrekenen i.p.v. cijferrekenen), waardoor Lulls ' "algemene wetenschap" tot "algemene wiskunde (versta: ordeleer)" wordt en Lull's combinatoriek tot "characteristica universalis" (een algemene algebra) wordt omgevormd);

-- O. Willmann, *Geschichte des Idealismus* III (Der Idealismus der Neuzeit), Braunschweig, 1907-2, 46/ 69 (Einflusz des Pythagoreïsmus auf Mathematik und Astronomie), vrl. o.c., 46ff. (Analyse).

Uit dit alles blijkt dat met de regelmaat van een klok denkers gezocht hebben naar een al of niet wiskundige ordeleer als basis van betrekkingskunde en dus van vergelijken.

Twee axiomata.

Zij kunnen, met R.A. Koch, *Die Uraxiome in ihrer Bedeutung für die philosophischen Grunddisziplinen*, in: Tijdschr.v.Filos. 31 (1969): 4 (dec.); 749/766, als volgt verwoord.

a. Er is een heelal (opm.: totale werkelijkheid) met al zijn delen. Al wat 'zijnde' heet, is ofwel een deel van het heelal ofwel dat heelal zelf.

HA25

b. Er geldt een heelal met al zijn delen. Al wat 'zijnde' heet, heeft geldingskracht ('geldt') hetzij als deel van het heelal hetzij als dat heelal zelf.

Zoals men ziet, verwoordt Koch de vooropstellingen tweeledig a. beschrijvend en b. waardeleerstellig (waarden 'gelden', d.i. doen zich als 'goed' voelen). Indien wij dus ordenen, zal steevast zo'n axiomatiek aan het werk zijn. Ook al beseffen wij dit niet bewust.

Eenheidsleer.

Herlezen wij EO 112 (Eenheid). - Al wat gelijkenissen (verzamelingsleerstellig: gemeenschappelijke eigenschappen) en samenhangen (systeemleerstellig: collectieve of gezamenlijke eigenschappen) vertoont, is één in de ontologische zin.

Wie vergelijkt, ziet "eenheid-in-de-veelheid". Vergelijken is niet enkel eenheid zien maar ook veelheid: metaforische veelheid (verschil), metonymische veelheid (= kloof).

Opm.-- Bibl. st.: H. Jens, *Orde uit wanorde* (Ilya Prigogine, Belgisch Nobelprijswinnaar chemie 1977), in: Streven 1978: maart, 527v.;

Fr. Boenders, *Prigogine en Wildiers over Teilhard de Chardin*, in: Streven 1982: juli, 930/941.

Pierre Teilhard de Chardin (1881/1955) is de indertijd omstreden Jezuïet-paleontoloog.

Boenders schrijf: "Ilya Prigogine : (...) Onze tijd wordt, inderdaad, gekenmerkt - en dat zal nog duidelijker blijken op het einde van deze eeuw - door een zoeken naar eenheid in de verscheidenheid.

Eén onder diegenen die het best de noodzaak inzag van dat zoeken naar eenheid die verder reikt dan het domein van de wetenschap, was juist Teilhard (…).". - Daaraan ziet men dat de Antieke bezorgdheid én veelheid én eenheid te zien, nog steeds actueel blijft.

Een definitie.

L. Davillé, La comparaison (1913), 23, zegt:

1. In plaats van zich met afzonderlijke gevallen bezig te houden, wanneer het erom gaat fenomenen of objecten te behandelen,

2. tracht de vergelijkende methode gehelen ('ensembles') in de kijker te krijgen „-- hetzij gelijkaardige hetzij aanvullende".

Steller ziet dat er gelijkenis (verzameling) en samenhang (systeem) aan het werk is, waar hij spreekt over gelijkaardige en aanvullende totaliteiten.

Opm.-- men verwarre niet 'vergelijken' met "gelijkstellen", wat gelijkenissen benadrukken is. Vergelijking slaat op én verschil/ kloof én gelijkenis/ samenhang.

HA26

9. Aantal en getal (26)

De Antiek-Griekse denkers beschikten over een aantal 'wiskundige' (beter: eenheidsleerstellige) grondbegrippen of categorieën (EO 80). Deze zijn voor onze harmologie van fundamentele aard.

Zo b.v. 'stoicheion' (element), 'monas' (singuliere eenheid, 'monade'). Zo ook 'arithmos', schikking, configuratie ('getal'), -- categorie bij uitstek in Paleopythagoreïsche middens. Zo verder 'plèthos', verzameling ('menigte') en 'sustèma', verzameling, stelsel.

Zo definieert Thales van Milètos (-624/-545; eerste Griekse denker) getal als volgt: "The first definition of number is attributed to Thales who defined it as "a collection of units" ("monadon sustema"), -- a definition almost identical with Euclid's, namely "the multitude made up of units" (…). Eudoxus defined a number as a "determinate multitude" ("plèthos horismenon")". (Th.L. Heath, *A Manual of Greek Mathematics*, Oxford, 1931-1, New York, 1963-2, 38).

Vertaald: "De eerste wezensbepaling van 'getal' wordt aan Thales toegeschreven. Deze definieerde 'getal' als "een stel eenheden", -- een definitie die bijna identisch is met die van Eukleides, nl. "een uit eenheden bestaande

verzameling". (…). Eudoxos van Knidos (-406/-355; wis- en sterrenkundige) omschreef 'getal' als "een welomschreven verzameling".

'Eenheid'.

'Eenheid' heeft, in ons taalgebruik, een microbetekenis (de eenheid wier veelheid een aantal, afgebeeld in een getal ('aantal' is origineel, 'getal' is model) uitmaakt) en een macrobetekenis (de gelijkenis en/ of de samenhang in een veelheid).

De Antiek-Griekse term 'monas', eenheid, wordt tweeledig omschreven. De eenheid bestaat voor iedere verzameling of systeem. 'Arithmos' (ineenvoeging van eenheden), gewoonlijk door 'getal' vertaald (arithmologie), is dan minstens twee eenheden (de monas of eenheid is geen 'getal'). Zodat de monas, monade voor ieder getal vanaf de 'twee' bestaat en toch in ieder getal weerkeert als bestanddeel of 'stoicheion'.

Cfr O. Willmann, Geschichte des Idealismus, I (Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus), Braunschweig, 1907-2, 272 (in verband met de Paleopythagoreïsche getal en ruimtewiskunde).

Opm. -- Het tellen en vooral het optellen van eenheden is een onmisbaar element van summatieve inductie (ED 42).

HA27

10. Cartesiaanse ordeleer (27/31)

Om reden van de enorme weerslag die Descartes (1596/1650), de vader van het typisch Moderne denken, had tot op heden, een woord over zijn wijze van ordenen der gegevens.

Bibl. st. :

-- A. Koyré, *Entretiens sur Descartes*, in: *Introduction à lecture de Platon*, Paris, 1962 ;

-- C. Forest, o.p„, *Le cartésianisme et l'orientation de la science moderne*, Liège, 1938 ;

-- Al. Astruc, *Le roman de Descartes*, Paris, 1989.

Nevens de experimentele methode (denk aan Galilei), die hij zag als één toepassing van zijn hoofdmethode, zag Descartes in de wiskunde van zijn tijd het toonbeeld bij uitstek inzake methode.

“Denken, voor Descartes, is voorwaarts denken en niet terugwaarts”. Denkbeelden - in zijn Moderne wijze van spreken heet hij dat ‘idées’ (wat grondig van Platon’s ideeën verschilt) - gaan steeds voorop. Hij leidt er de werkelijkheid rondom hem en in hem uit af. En niet omgekeerd. “Het denken is eerst theorie en dan toepassing van de theorie”.

De reden van deze intellectuele revolutie op zijn Cartesiaans: wat onze geest allereerst vat, zijn niet de dingen zelf - het gegeven - maar onze innerlijk vatbare denkbeelden in ons bewustzijn. Typisch ‘Nominalistisch’, natuurlijk. -- Cfr A. Koyré, *Entretiens*, 216.

‘Klaar’

Des idées claires! Tevoren - zo vond hij met heel wat tijdgenoten - was het denken ‘duister’ (de “duistere Middeneeuwen”).

“Is ‘klaar’, voor Descartes, d.i. radicaal beheerst door de geest, enkel en alleen wat de rede, zonder ook maar enige bijdrage van verbeelding of zintuigen, vat. Wat praktisch betekent: is ‘klaar’ al wat wiskundig is of, minstens, wiskundig kan gemaakt worden! (A. Koyré, o.c., 217).

Het Cartesiaans mechanicisme.

Alle zijnde is een soort mechanisme. Toonbeeld: de machine of het toestel van die dagen (zo b.v. het uurwerk). -- “De gehele mens - niet enkel zijn lichaam - wordt tot een probleem van mechanica. “Een cultuur, een volk, een eeuw - aldus Hippolyte Taine (1828/1893; Positivistisch denker) - zijn ‘definities’ die tot ontwikkeling komen. De mens is een (meetkundige) stelling - un théorème - in volle opmars”. (G. Forest, Le cartésianisme, 10). -- De geest redeneert als een denkmachine; het lichaam functioneert als een toestel.

HA28

De hele kosmos functioneert als een groot toestel. -- Dat is het beruchte mechanicisme à la Descartes.

Wiskunde, zoals hij dat duidt, en toestel, zoals hij dat duidt, gaan hand in hand. Dat is het tweeledige symbool van de orde en de ordening, zoals Descartes ze duidt.

De vergelijkende methode.

Bibl. st. : E. Lenoble, *René Descartes*, in : J. Bricout, dir., *Dictionnaire pratique des connaissances religieuses*, II, Paris, 1925, 778ss.

Ziehier hoe Lenoble de Cartesiaanse wijze van vergelijken karakteriseert. Zij kan in drie termen samengevat: intuïtie + analyse en synthese.

Een definitie.

R. Descartes, *Regulae ad directionem ingenii,* xiv, zegt: "Indien men de intuïtie ('aanschouwing' van de geest) van een afzonderlijke werkelijkheid buiten beschouwing laat, dan kan men zeggen dat men door vergelijking van minstens twee werkelijkheden alle kennis verwerft". Cfr. M. Foucault, *Les mots et les choses*, 66.

1. De intuïtie.

De rede - la raison - vat, om te beginnen, een gegeven, binnen het bewustzijn, dankzij verstandelijke aanschouwing. Deze aanschouwing vat globaal een of andere totaliteit.

2.1. De 'analyse'.

De aanvankelijke "globale methode" alleen leidt al te gemakkelijk tot vaagheden. Onklaarheden. Dezelfde rede vat "le simple", het enkelvoudige gegeven, op klare wijze.

Gevolg: de volledige Cartesiaanse methode omvat een of andere opsplitsing van een totaliteit, in haar vaagheid, in bestanddelen ('simples').

2.2. De 'synthese'.

Doch daarmee is de kous niet af: Descartes staat daarmee voor een veelheid. Zonder onderzochte samenhang. Daarom: de rede gaat over tot wedersamenstelling van de uiteenliggende elementen (simples) tot het geheel.

De rol van de "énumeration complète".

Geconfronteerd met complexe (samengestelde en zelfs ingewikkelde) gegevens deelt Descartes ze op in onherleidbare elementen. Dat hij, daarbij, de totaliteit niet vergeet, blijkt uit wat volgt: de summatieve inductie, die hij volgens een toenmalige traditie "volledige opsomming of optelling" heet, gaat op het einde van de analyse na of alle 'simples' (afzonderlijke elementen) onderzocht zijn en 'klaar' voor de geest staan. Dit is een samenvatting der analyse.

Daarom gingen wij, op p. 6, in op 'optellen'.

HA29

Pas nu kan de wedersamenstelling van de totaliteit van start gaan: één voor één denken wij al de elementen samen o.g.v. enkelvoudige betrekkingen. Zo van de enkelvoudigste gegevens - stap voor stap - naar de ingewikkeldste. -- Weerom: summatieve inductie, de samenvattende toetsing om na te zien of alle elementen en alle betrekkingen ontleed en hersamengesteld zijn. Op het einde van de synthese.

Moderne akribeia.

Wat de Antieke Grieken 'akribeia', nauwkeurigheid; heetten, wordt - vanaf de Moderne natuurwetenschappen en wiskunde - 'exactheid' d.i. akribeia met wiskundige en liefst mechanische precisie. Men voelt Galilei en Viète.

Opm.-- De termen 'analyse' en 'synthese'.

Wat de Antieken 'stoicheiosis' heetten, d.i. factorenanalyse, komt in Moderne herstichting neer op "intuïtie + analyse en synthese". Op grond van vergelijking.

Ch. Lahr, *Logique*, 555/556, heet dit "la methode générale -- 'Analuo' = "ik leg iets in zijn elementen uiteen". 'Suntithèmi' = "ik steek iets ineen" Waarbij, klaarblijkelijk, 'totaliteit' (zie summatieve inductie) zowel verzameling als systeem betekent.

Lahr onderscheidt

a. de rationele analyse en synthese, die, in- en uitwendig, mentale entiteiten - begrippen, oordelen - vergelijkt, d.i. in elementen oplost (analyse) en weder samenstelt (synthese);

b. de experimentele analyse en synthese, die werkelijkheden, buiten de geest, gesitueerd, vergelijkt en analyseert en synthetiseert.

Appl. model - Rationeel.

De term "met geest begaafd levend wezen" (analyseren en weerom ineen denken); het oordeel "De mens is een met geest begaafd levend wezen" ontleden en weerom ineen denken.

Experimenteel.

In de experimentele psychologie b.v. kan ik nagaan of de term en het oordeel van zo-even kloppen met de werkelijkheid der concrete mensen.

Opm.-- De termen 'analytisch'/ 'synthetisch' bij Kant werden ED 28 besproken: daar gaat het over rationele en experimentele oordelen. Wat,

terloops, gezegd, parallel loopt met de termen “apriorisch/ aposteriorisch” (Lachelier; ED 32).

Opm.-- De termen ‘analytisch’/ ‘synthetisch’ bij Platon slaan op de voorwaardelijke zinnen ‘analytisch’ is reductief redenerend; ‘synthetisch’ is deductief redenerend.

HA30

Mathesis universalis.

M. Foucault, *Les mots et les choses*, 66/72, legt er de nadruk op: Descartes beoogde een algemene ordeleer. Hij vatte ze op “als een ‘mathesis’, begrepen als universele wetenschap van de maat en de orde” (o.c., 70). “Mathesis universalis” is dan ook “alomvattende, wiskundig-mechanisch gedachte ordeleer”.

Het Lullisme – p. 24 - met zijn “ars magna” (“groot vermogen”) wilde vanuit een klein aantal grondslagen (begrippen, oordelen), d.m.v. combinatoriek (het onderling ‘combineren’ of verbinden), tot een “scientia generalis”, een algemene wetenschap, komen. In zijn zog ontstond een hele Lullbeweging, -- zo zelfs dat o.m. Leibniz diep onder de indruk kwam van Lull’s ars magna.

Viète o.m., met zijn letterrekenen (i.p.v. louter Middeneeuws cijferrekenen) - i.p.v. “3 + 5 = 8” schrijven “x + y = z” - dat de grondslag wordt van de Moderne algebra b.v., staat aan de wieg van de “characteristica universalis”, de universele letterrekening. Maar deze bouwt op de Lullistische combinatoriek (aaneenrijgen van termen, oordelen, redeneringen) en diens “algemene wetenschap” die daaruit ontstaat, voort. De “logistice speciosa” (die met ‘species’, letters, werkt) wordt weldra ‘logistice’ zonder meer. Waaruit ons ‘logistiek’ verstaanbaar wordt.

In 1629 spreekt Descartes zich positief uit over de characteristica universalis. Hij stelde voor tot een axiomatische opbouw ervan te komen. Al onze ‘denkbeelden’ - idées - en de combineringen ervan wou hij in algebraïsche symbolen uitdrukken om tot een wiskundig totaalsysteem te komen. Dat was zijn ‘mathesis universalis’. Zo werd het Lullisme gemathematiseerd: zijn algemene wetenschap wordt algemene wiskunde en zijn combinatoriek wordt algebraïserende letterredenering. -- Aldus vat G. Jacoby, *Die Ansprüche*, 101, de ontwikkeling samen.

Het vele in het ene en omgekeerd.

Bibl. st. : *Le Courrier de l'Unesco* (Voyage au pays des mathématiques) 1989 : nov., 11.

"De beschrijving die, reeds vijftien eeuwen geleden, de Griekse denker Proklos van Constantinopel (410/485) gaf, zegt: "De wiskundige geest legt het ene in het vele, -- het onverdeelde in de verdeeldheid, het onbegrensde ('oneindige') in de eindigheid, bloot".

E. Husserl, *Philosophie der Arithmetik*, Den Haag, 1970 (1891), begint nog steeds met "veelheid/ eenheid" en, in dat verband, met 'aantal'.

HA31

11. In- en uitwendige vergelijking (31/34)

Bibl. st. : L. Davillé, *La comparaison et la méthode comparative* 1913, 1914. Steller onderscheidt twee gezichtspunten die tweedeling (= complementering) behelzen.

1. Inwendige factorenanalyse.

Een gegeven - b.v. een mier - kan inwendig 'vergeleken' worden: het geheel en de delen ervan - b.v. het biologisch systeem der mier met onderdelen en functies - worden onderling vergeleken zo dat de betrekkingen blootkomen.

2. Uitwendige factorenanalyse.

Datzelfde gegeven kan een uitwendige 'vergelijking' ondergaan: de mier b.v. wordt onderzocht voor zover zij zich situeert binnen een totaliteit. Zo de totaliteit van "al wat mier is" (de verzameling der mieren), -- metaforisch en zo de totaliteit van het mierennest en diens omgeving (het systeem waarin de mier zich bevindt), -- metonymisch.

Als men wil: eerst het hypo- of subsysteem (inwendige vergelijking) waarna het (hyper- of super)-systeem, waarin het hypostelsel zich situeert (uitwendige vergelijking).-- Modellen zullen dit verduidelijken.

Appl. model: de Augustiniaanse maatschappijkritiek.

S. Augustinus van Tagaste (354/430) is de grootste Kerkvader van de Westerse Patristiek (33/800). Zoals vele van zijn tijdgenoten had hij grote achting voor het feit dat Rome - als wereldrijk - een soort rechtsorde - ius romanum (het Romeinse recht) - gesticht had die de grondslag was van de pax romana, de Romeinse vrede der volkeren.

Maar Augustinus, na een leven van wat wij nu "een playboy" zouden heten, was en Platonieker en christen geworden.

Een Platonicus

(1) stelt 'fenomenen' (zicht- en tastbare feiten) vast,

(2) doch belicht door de bij die fenomenen horende 'idee'. Men kan, voorlopig, de idee definiëren als het ideaal dat, in de fenomenen, min of meer verwerkelijkt wordt.

Toepassing.

Zo ging hij van de vooropstelling uit dat de idee 'vrede' - in een hogere, goddelijke (christelijk gezien trinitaire) orde - bestaat die ons voorlicht en toelaat de feitelijke 'vrede' geheten feiten te beoordelen op hun "werkelijke waarde".

Ziehier wat hij schrijft: "De orde en de gerechtigheid die de Romeinse staat stichtte, komen - uiteindelijk - neer op een karikatuur (letterlijk: "een lachwekkende nabootsing"), -- op een ontaarde vorm, onheilspellend van aard, van een natuurlijke en christelijke orde". (Fr. Ferrier, S. Augustin in: D. Huisman, dir., *Dict, des philosophes*, Paris, 1984, 141).

HA32

Anders gezegd: de voorgrond, d.i. de zicht- en tastbare feiten, - 'fenomenen' (verschijnselen) - tekenen zich, binnen een Christelijk-Platonische zienswijze, af tegen de achtergrond, d.i. de idea (= het ideaal). Deze tweedeling "voorgrond/ achtergrond" typeert het Platonisme.

De pax romana in- en uitwendig vergeleken.

Voor S. Augustinus gaan achter het masker van de feitelijke Romeinse rechtsorde vormen van onrecht en geweld schuil.

1 -- Inwendige vergelijking.

Binnen het Romeinse rijk, gecentreerd vooral in en rond de "eeuwige stad Rome, stapelt een bezittende klasse steeds meer rijkdommen op, -- basis van een "dolce vita", een leventje vol genietingen en intriges.

2 -- Uitwendige vergelijking.

De Romeinse staat en gemeenschap zwelgt in oorlogsopbrengsten, resultaat van imperialistische oorlogen naar buiten. Was de benaming van een veroverd gebied, toentertijd, niet 'provincia' (wingewest)?

Er is meer.

Beide correlatieve vergelijkingen - versta: op vergelijking gesteunde analyses - gaan hand-in-hand.

1. De bezittende klasse, voorstandster van de vooropstelling dat eigendom "absolute eigendom" is, d.i. "ius utendi et abutendi" het 'recht' om wat eigendom is, te gebruiken en ... te misbruiken, moet de oren stoppen voor al diegenen - Platonisch: parafrosunè, nevens de werkelijkheid kijken - die dergelijke mistoestanden aanklagen.

2. Degenen die zo'n karikatuur van de idee 'vrede' niet aanvaarden - en vooral dit nog, op de hoop toe, luidop zeggen - moeten als "een onkruid" uitgeroeid worden, -- uit de gemeenschap gebannen worden en in ballingschap gestuurd. Zij roeren immers aan iets dat de kapitalistische klasse als "het geluk" beschouwde.

Zo schreef S. Augustinus in zijn hoofdwerk *De civitate Dei*, Over de Godsstaat, 2/20. Hiermee is verduidelijkt wat Davillé verstaat onder in- en uitwendige vergelijking, in- en uitwendige stoicheiosis.

Appl. model: het Grossiaanse beginsel.
"Das Grosse'sche Prinzip".

Bibl. St.:
-- E. Grosse, *Die Anfänge der Kunst*, Freiburg i, Breisgau, 189.
-- id., *Die Formen der Familie und die Formen der Wirthschaft*, Freib. i.Br., 1896.

HA33

De vooropstelling van deze niet-Marxistische schrijver luidt: "De economische activiteit
a. is het levenscentrum van ieder cultuursysteem,
b. is - op de meest diepgaande wijze - onweerstaanbaar de hoofdfactor van alle andere cultuurfactoren". Ziedaar het axioma.

Merk op de tweedeling: enerzijds economie, anderzijds de rest van de hele cultuur. Met het verband, wisselwerking, tussen de twee.

Opm. -- Grosse licht zijn vooropstelling toe met een zinnetje van Ludwig Feuerbach (1804/1872), radicaal-links leerling van Hegel. Het boek van Jakob Moleschott (1822/1893), mechanicistisch Materialist, nl. Lehre der

Nahrungsmittel für des Volk (1850), wordt door Feuerbach gelezen. Hij vat het, in zijn *Naturwissenschaften und Revolution* (1850), samen: “Indien gij het volk wilt verbeteren, geef het dan beter eten i.p.v. uit te varen tegen “de zonde”: der Mensch ist was er iszt (de mens is wathij eet)”. (H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, Seghers, 1970, 188).

Grosse op zijn beurt duidt dit als volgt: “Wenn man weisz was ein Volk iszt, so weisz man auch was es ist” (Indien men weet wat een volk eet, dan weet men meteen wat het is).

Systeemleerstellig.

De gehele cultuur kan geduid als een hyper- of supersysteem. Daarin valt het licht op een hypo- of subsysteem, nl. de economie (versta: productie, verdeling en verbruik van goederen en diensten). Dit deelstelsel beheerst, in hoge graad, de andere deelsystemen (familie, kunst, religie, recht, enz.). -- Men ziet de tweedeling (de economie en haar complement, de rest van de hele cultuur).

De rechtspositie van de vrouw.

Bibl. st.: W. Koppers, S.V.D., *Die materiell-wirtschaftliche Seite der Kulturentwicklung*, in: Settimana Internazionale di Etnologia Religiose (IVa Sessione (Milano 17/15.09. 1925)), Paris, 1926, 109.

1. Inwendige vergelijking.

a. Algemeen gezien is het zo dat, in het Moderne Europa, sedert de Liberale, d.i. vrijemarkteconomie, de rechtspositie van de vrouw een ernstige wijziging ondergaat.

Zo b.v. beschikt zij, heden (1925), veelal over stemrecht, recht op universitaire studies, recht op vrije beroepskeuze Dit zijn dingen die tientallen jaren terug onbestaande waren. -- Aldus Koppers over het feit.

HA34

b. Nu de verklaring. -- “Wie zou durven miskennen of zelfs loochenen dat de Moderne - nl. de kapitalistische - ontwikkeling der economie op de eerste plaats voor die toedracht verantwoordelijk te stellen is?”. Aldus steeds Koppers.

Besluit: -- Economie en vrouwelijk bestaan zijn twee deelsystemen van het éne omvattende systeem ‘cultuur’. Eens vergeleken blijken zij in een causaal

(oorzakelijk) verband te staan: de vrijemarkteconomie veroorzaakt, tot op zekere hoogte, een voor de vrouw emanciperende rechtspositie.

2. Uitwendige vergelijking.

Koppers gaat door.

a. De gegevens zijn zo dat, althans in bepaalde traditionele (Archaïsche, Primitieve, zelfs Klassieke) culturen, een analoge, deels gelijke deels verschillende, situatie aantrefbaar is inzake de verhouding "economie/ vrouw".

De naam voor zo'n heel bijzondere rechtspositie, in zeer beperkte delen van de aardbol, de vrouw eigen is 'matriarchaat' ('moederrecht; 'moederheerschappij'). Wat behelst: om zo'n cultuur te begrijpen moet men vooropstellen dat de vrouw - belichaamd op bijzondere wijze in welbepaalde vrouwen vooral - ze in hoge mate beheerst.

Zo zelfs dat, metonymisch, de hele cultuur ernaar genoemd kan worden, Het onderdeel geen de naam aan het geheel.

b. Koppers, met het model van de rechtspositie der vrouw in onze vrije-marktcultuur voor ogen, oppert de hypothese dat ook binnen de matriarchale culturen de economie, voor die overheersende positie, verantwoordelijk kan gesteld worden.

Opm.-- Zoals men weet, is de term 'Mutterrecht' in 1861, door de geniale J.J. Bachofen ingevoerd. "Moederrechtelijke ordeningen waren niet overal aantrefbaar (zoals Bachofen's hypothese vooropstelde), maar enkel bij sommige volksstammen, voornamelijk in de tropische en subtropische gebieden, waarbij steeds een betrekking tussen akkerbouw (= plantenverzorging) en moederrecht lijkt te bestaan". (E. Grosse, Die Formen der Familie und die Formen der Wirthschaft (1896)).

De vrouwen verzorgen er de velden en stichten daardoor grondbezit en, meteen ook, voor een deel, woonplaatsen voor families, -- waarbij de mannen jacht, oorlogstaken als bescherming en verovering e.d.m. als taak hebben. Deze arbeidsplitsing gaat hand in hand met het erfrecht zo dat huis en grondbezit, als het 'goed' der vrouwen, door de dochters geërfd worden.

Opm.-- Herlees ED 44 (de analogische of gelijkenisinductie). Dit wordt in de uitwendige vergelijking toegepast.

HA35

12. Schleiermacher: divinatorisch/ comparatie. (35/36).

Wij zagen - EH 190 - hoe de Cartesiaanse algemene wiskunde de vergelijkende methode integreerde. In rein Rationalistisch-Verlicht verband.

Kijken wij nu toe naar de wijze waarop de Romantiek (in de bredere zin) op haar wijze de vergelijkende methode een plaats toekent.

De Romantiek, vooral de Duitse (denk aan Schelling), stelt niet de mentale entiteiten der rede centraal en haar aaneenketening op wiskundig-mechanische wijze, maar "het leven" en wel "in zijn (kosmische samenhang".

Het 'wezen' van iets.

Herlezen wij ED 46/50 (Idiografische redenering). Daar zagen wij dat idiografie het verenkelde (unieke, individuele, ja, het singuliere) centraal stelt.

De Romantiek is allereerst idiografisch ingesteld: het 'wezen' van iets - het lokale van een landschap, het unieke van een persoon(lijkheid), het onherleidbare van een beschaving e.d. - wordt gezien als de bij vergelijking blootkomende wezenskern in zijn radicaal onderscheid t.o.v. al wat de rest van het heelal is. Hier is dus een tweedeling aan de gang: a. het iets in zijn enigheid; b. de rest van het zijnde.

Dat geeft aanleiding tot wat heet "het individuele begrip".

Idiografisch/ nomothetisch.

'Idiografisch' bevat het Antiek Griekse woord 'idios', al wat iets in zijn wezenskern karakteriseert. 'Nomothetisch' behelst het Griekse 'nomos', al wat algemeen geldend is.

Deze systechie komt van een herstichter der geesteswetenschappen, nl. Wilhelm Windelband (1648/1915; axiologisch gericht Neo-Kantiaan). De natuurwetenschappen zoeken in de natuur naar wetmatigheden die universele gelding hebben. De geesteswetenschappen - vooral de psychologie - zoeken in al wat gebeurt ('historisch') in de cultuur die aan de menselijke geest ontspringt, naar het unieke in al zijn samenhangen.

Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher (1766/1834).

Deze Protestantse denker en theoloog was de hoofdvertegenwoordiger van de religieuze Romantiek, Hij was tegenstander van het Rationalisme (zelfs Fichte en Hegel bestreed hij). Bekend is zijn Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern (1799). In de mens is een vooropstelling

aan het werk: in het gemoed komt door dat de mens radicaal afhankelijk is van het Oneindige en Eeuwige dat hij in zichzelf en in de kosmos, het eindige en tijdgebondene, door 'Anschauung' (intuïtie) ontdekt. Dat is de basis van dogma's en riten.

HA36

Hermeneutiek.

Schleiermacher wil doordringen tot het dieper gelegen geestes- en zieleleven van (zichzelf en) de medemens (wat later door W. Dilthey zal doorgezet worden). De psychologie gaat volgens hem in twee stappen te werk.

1. De divinatorische methode.

Er is vooreerst 'unmittelbares Verstehen' het directe begrip (begrijpen, 'verstaan'), van de medemens b.v.: "De divinatorische - versta: zich inlevende - methode bestaat erin dat men zichzelf, in zekere zin, in de andere verandert om het individuele op onmiddellijke wijze te vatten".

2. De comparatieve methode.

Dan komt het "mittelbares Verstehen" het indirecte verstaan of begrijpen. "De vergelijkende methode bekijkt degene die moet 'begrepen' ('verstaan') worden als iets algemeens. Zij vindt dan het karakteristieke doordat met anderen vergeleken wordt onder éénzelfde algemeen oogpunt".

"Beide methoden mogen niet van elkander gescheiden worden". (Kl. E. Welker, *Die grundsätzliche Beurteilung der Religionsgeschichte durch Schleiermacher*, Leiden/ Köln, 1965, 29/30).

Besluit.

De 'hermeneutische' of 'duidende' geesteswetenschappelijke methode zoals Schleiermacher ze opvatte, richt zich dus eerst en vooral naar het unieke in de enkeling, maar zij doet dit blijkbaar nooit zonder dat unieke te situeren in een algemeen en een gezamenlijk kader. Beweren dat Schleiermacher's methode eenzijdig het verenkelde wil zien en het algemene begrip (dat het Rationalisme zo benadrukte) niet naar waarde schat, berust op een misduiding van zijn teksten.

Weerom: in- en uitwendige vergelijking.

Davillé's systechie keert in Schleiermacher's hermeneutiek weer: eerst – divinatorisch - het individuele wezen van de medemens door aanvoelen trachten te peilen (zoals de helderziende tracht door te dringen tot de

binnenkant), doch te gelijk - comparatief - dat unieke wezen trachten te situeren in een totaliteit. -- Wat typisch is voor de kenleer van de Romantiek.

Ofschoon grondig verschillend van de Verlicht-Rationalistische zienswijze (op religieus gebied alleen al is het verschil grondig), toch is er in dit Romantische denken een analoge zin voor ordenen.

HA37

13. Modelletjes van vergelijkende methode (37/39)

Hernemen wij ED 20 (Wiskundig model). - Bekijk de tekening (figuur met punten als weergave van 'arithmos', configuratie ('getal')). Plots, indien men de Paleopythagoreïsche methode doorheeft, structureert men zoals die methode dat voorheeft: men 'ziet' plots de figuren der getallen (1, 4, 9, 16, 25) 'als' modellen (informatieverschaffende tekeningen) van originelen (1, 4, 9, 16, 25 als vierkantsgetallen). Op grond van wat? Van vergelijken! Het 'zien' op zijn Pythagoreïsch is pas mogelijk dankzij met elkander, in de geest, confronteren van de modellen als informatie inzake de originelen. -- Dit ter inleiding.

Een ruimtefigurentest.

Nemen wij een type van ruimtefigurentest (W. Vermoere) zoals hij b.v. in de derde kleuterklas kan aangewend worden om de geestesrijpheid van vijf - zesjarigen aan de tand te voelen.

a. Infrastructuur.

Het gebruikte materiaal bestaat uit een aantal voor een kind van die leeftijd ingewikkelde (niet zomaar doorzichtige) meetkundige figuren. Zij worden aan een kind voorgelegd zo dat het in die chaos of wanorde orde schept (duidt).

b. Suprastructuur.

Bekijk het kind terwijl het bezig is, goed: het vertoont een intellectuele 'crisis'. Dit is een toestand van "alles is nog mogelijk"; lukken of niet. Met Prigogine: een tweesprong naar vergrote wanorde of naar gestichte orde.

Om te beginnen verstaat het er niets van ("aanvankelijke chaos"). Doch plots doorziet het de structuur, versta: de orde(ning). In en doorheen die wanordelijk overkomende figuren ontdekt het een - voor zijn leeftijd begrijpelijke - meetkundige figuur of configuratie (Paleopythagoreïsch: 'arithmos'). De leerkracht of testleid(st)er zegt dan: "Het kind structureert". Wij zeggen: het ordent.

De wiskundige vergelijking.

Het kwam al van pas. Maar staan wij er even bij stil. -- Iedereen die b.v. algebra of zo heeft gestudeerd, weet welke enorme rol het vergelijken van kwantiteiten (hoegrootheden) spelen kan.

1.-- Cijferrekenen.

"7+3=10". De basisscholen b.v. leren rekenen: veelal geschiedt dit niet anders dan d.m.v. dergelijke gelijkwaardigheden, uitgedrukt in - wat men heet - 'vergelijkingen'. Immers pas wie vergelijkt, ziet gelijkwaardigheden.

HA38

2 -- Letterrekenen.

Viète leerde het ons. Zo b.v. "x + y > => z". Pas na vergelijking (der beide hoegrootheden) kan het teken > = < gezet worden. Tijdens de bewerkingen wordt het vergelijken volgehouden.

Hoe gelukkig achten vakwetenschappers zich niet wanneer zij dergelijke 'vergelijkingen' op papier kunnen zetten hetzij als lemma (voorlopige hypothese) hetzij als resultaat van onderzoek.

Bibl. st. : F. Thonnard, Précis de philosophie (en harmonie avec les sciences), Paris, 1950, 124/131 (Les sciences mathématiques).

De taal- en letterkundige vergelijking.

Herlees EH 170/176 (Metafoor, metonymie, -- synecdoche). De tropen, schering en inslag in taal en letteren, staan of vallen met uitdrukkelijk of verzwegen vergelijken. Maar er is veel meer dan dat.

Spraakkundige vergelijking.

Onze traditionele spraakkunsten ordenen vergelijkend woorden en zinnen o.g.v. neven- en onderschikking (parataxis/ hypotaxis).

Appl. model

"Toen het blondinetje daar kwam gelopen, was zijn moeder uiterst blij". Hoofd- of onafhankelijke zin: "Zijn moeder was uiterst blij" - of afhankelijke zin: "Toen het blondinetje daar kwam gelopen".

Opm. -- De ordening der zinnen als volgt: "Het blondinetje kwam daar gelopen. Wat was zijn moeder uiterst blij." is paratactische verwoording. De eerder gegeven zin, een volzin bevat onderschikking of hypotactische verwoording.

Parataxis behelst verzameling van gelijkwaardige zinnen. Hypotaxis behelst systeem van door samenhang verbonden zinnen die niet gelijkwaardig zijn, grammaticaal gesproken. - Zodat ook weer hier wat Platon aanduidt door “alle en/ of geheel” (verzameling en/ of stelsel) een beslissende ordenende rol speelt in onze grammaticale stoicheiosis. -- Wat duidelijk wordt o.g.v. vergelijken. - Dat wat betreft zinnen onderling. Uitwendige vergelijking

Nog spraakkundige vergelijking.

Nu de zin, inwendig vergeleken. -- Platon onderscheidde reeds ‘onoma’, naam, onderwerp (origineel)- met al wat daarmee aan bijvoeglijke bepalingen samengaat - en ‘rhèma’ gezegde (model) - met al wat daarmee aan bijwoordelijke bepalingen samengaat.

Sedert Chomsky (Noam - (1928/…), Amerikaans taalkundige) hebben wij het over nominale en verbale componentes, liefst in mathematiserende kunsttaal. -- Herlees ED 19/21 (Modelgebruik).-- vergelijken is de voorwaarde.

HA39

Opm. -- De termen ‘para.taxis’, ordening van een leger voor de slag, leger-in-slagorde, voorbereiding, en ‘hupo.taxis’, onderschikking, achterhoedeschikking, brengen ons tot de term ‘taxologie’, de wetenschappelijke studie van het classificeren, d.i. het ordenen volgens types (= gelijkenissen met onderling uitsluitende verschillen).

‘***Taxinomie’*** betekent dan ‘classificatiewetenschap’ en ‘taxonomie’ ieder ‘classificatiestelsel’ (maar inzonderheid het biologische klassenstelsel (denk b.v. aan Linné)).

O.g.v. vergelijken komt men tot een geordend begrippensysteem.

Literatologische vergelijking. -- Appl. model.

A.- R. Gélineau, ed., *The Poetry of Transcendence,* La poëzie de la transcendance, Paris, Argel, vol. 1, 1984, geeft volgend stukje.

Walt Whitman (1819/1892; Amerikaans dichter).-- “Not I, not any one else can travel that road for you,-- You must travel it for yourself.-- It is not far, it is within reach, - Perhaps you have been on it since you were born and did not know, - Perhaps it is everywhere on water and on land”. (o.c., 32/33).

Voor zover poëzie vertaalbaar is: “Noch ik noch iemand anders kunnen die weg voor u doorlopen, -- Gij moet hem zelf doorlopen. -- Hij is niet ver, is binnen uw bereik. -- Misschien doorloopt gij die weg sinds gij geboren zijt en wist gij het niet, -- Misschien is hij overal op het water en op de aarde”.

Opm. -- Het thema of onderwerp (origineel) - aanwijzingen ten dienste van een persoon die de te volgen weg bijster is - wordt nader toegelicht (model) d.m.v. twee nadrukken: a. “Gij zijt onvervangbaar” en b. “De weg is te zoeken, desnoods overal”.

“De weg” is het éénmakend element of stoicheion, maar restrictief: de aangesprokene kent hem blijkbaar niet en de aansprekenden weten het ook niet (tenzij op één punt: men gaat de weg alleen).

Opm. -- Door vergelijking wordt de eenheid in de veelheid der poëtische woorden duidelijker.

J. Loise, *Les secrets de l’analyse et de synthèse dans la composition littéraire*, Mons, 1880, 1/22, draagt als titel: “Le principe de l’unité dans la variété”. Men kan het niet beter zeggen. Steller zegt dat de eenheid-in-de-verscheidenheid zowel wijsgerig als op kunstgebied de regel is.

HA40

14. Aristotelische hypotheorie (40)

Aristoteles zou niet Aristoteles zijn indien hij niet ordeningselementen had opgezocht.

1.-- In zijn *Kategoriai* (Lat.: Liber de praedicamentis) - E.O. 81v. (Categorieën) - zet hij uiteen:

a. om gegevens - zijnden, zoals hij dat heet - te ordenen wenden wij categorieën - zie de lijst der tien grondbegrippen, gecentreerd rond ‘zelfstandigheid’ en ‘betrekking’ - aan;

b. deze categorieën stellen zelf ordeningselementen voorop:

1. synchronisch: tegenstelling(spaar); 2. Diachronisch ‘beweging’ (versta: wijziging, verandering), waarbij beide gezichtspunten verenigd worden in het tegenstellingspaar “gelijktijdigheid/opeenvolging”.

2.-- In zijn Metafysiek, boek Delta, vult hij deze ‘hypotheorie’ (onderligger van iedere theorie): Hij vermeldt als ordeningsbeginselen; betrekking,

kwantiteit/ kwaliteit, -- hetzelfde/ niet hetzelfde, gelijkheid/ ongelijkheid, -- geheel/ deel, volledigheid, configuratie, grens, -- eerder (voorteken)/ later (vervolg), -- tegengestelden.

David Hume (1711/1776)

was ooit de topfiguur van het Empiristisch Rationalisme (met neiging tot radicaal Scepticisme). -- Ofschoon zeker niet Aristotelisch-realistisch ingesteld maar zeer nominalistisch vertoont Hume toch zeer gelijkaardige denkbeelden.

Hume bestudeerde de 'associaties' (definitie: indien ik bij A aan B denk, dan is B een associatie van A). De inwendige én ook de uitwendige ervaringen allerhande vertonen, bij nader toezien, synchronisch, gelijkenis en aangrenzing (dit laatste heet in Nederlands ook 'belending', 'aanpaling; 'contiguïteit', zelfs 'contact') - denken wij aan "gemeenschappelijke eigenschap" (verzameling) en "gezamenlijke eigenschap" (systeem) - en, diachronisch, 'volgorde' (= "voorteken/ vervolg").

Auguste Comte (1798/1857),

stichter van het Franse Positivisme, een op zijn Frans intellectualiserende vorm van Empiristisch Rationalisme, ziet eveneens "de feiten" (de stellig vaststelbare gegevens) ordenbaar d.m.v. synchronisch 'gelijkenis' en diachronisch 'opeenvolging'.

Bertrand Russell (1872/1970)

Nadat hij het Platonisme de rug had toegekeerd, zag het ordenen als beheerst door dezelfde voorop te stellen ordeningsbegrippen. -- Wat traditie toch al vermag!

HA41

15. Assimilisme (concordisme)/ differentisme (discordisme) (41/45)

De comparatist(e) kijkt én naar gelijkenis/ samenhang én naar verschil/ kloof. Waardoor? Doordat hij identitief - het ene-in-het-vele, hetzelfde-in-het-verschillende, de samenhang-in-de-onsamenhangendheid - denkt. Cfr ED 16/18 (Identitiviteit).

Maar er bestaan varianten.

a. De Assimilist(e) of Conkordist(e) neigt tot het afvlakken van verschillen en, of kloven om gelijkenissen en samenhangen te benadrukken.

b. De Different(ial)ist(e) of Discordist(e) neigt tot het afvlakken van gelijkenissen en/ of samenhangen om verschillen en kloven te benadrukken.

Beide extreme stellingnamen vergelijken, d.i. confronteren gegevens, maar accentueren, -- zelfs tot in het extremisme toe.

Assimilisme.

Tonen wij aan de hand van een model wat dat is.

Bib st. : D. Audétat, *Lausanne capitale de la science politique* (Le futur Institut international de politique comparée pourrait établir son siège à Lausanne), in : Journal de Genève 14.02.1987.

De instelling waarover steller het heeft, bestaat nog maar als ontwerp. Toch bracht zij, in de loop van 1986+, vorsers van meer dan dertig landen - universitairen - bijeen van de hele aardbol in een voorlopig comité. Het initiatief komt van de Franse prof Jean Blondel (Europees Universitair Instituut te Florence) hij wil, op planetaire schaal, de politieke activiteiten en de erin schuilgaande structuren ophelderen. Op grond van een comparatieve methode.

Kijken wij goed toe:

a. tot nog toe werd de politicologie (wetenschappelijke studie der politiek) gevoed door regionale, ja etnocentrische en lokaal denkende studies. Gevolg: ongelijke fragmenten dienen als (gebrekkig) materiaal voor de vergelijkende politicologie.

b. J. Blondel: “Dergelijke studies moeten op een ‘hoger’ ‘supraregionaal’ peil verheven worden. Wij beseffen dat wij ellen deel uitmaken van eenzelfde wereld: Blondel’s opvatting van comparatisme (vergelijkende politicologie) komt neer op het opsporen van gemeenschappelijke eigenschappen, van gezamenlijke eigenschappen binnen de planetaire multicultuur. Hij wil consensus, overeenstemming op de schaal van de hele aarde.

Wat de regionalisten, nationalisten niet waarderen.

HA42

Opm. -- J. Habermas (1929/…), Frankfurter Schule, tweede generatie, is voorstander van ‘consensus’ of concordisme.

Men hale even zijn *Theorie des kommunikativen Handelns*, I (Handlungsrationalität und Gesellschaftliche Rationalisierung), II (Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft), Frankfurt a. M., 1981, aan.

Het denkbeeld interactie staat centraal. Habermas situeert die 'Interaktion' weliswaar in onze uiteenlopende multicultuur met haar discordismen.

Vooropstelling is het denkbeeld 'verstandhouding' pragmatisch verstaan: (leren) samenleven, samenwerken stelt zoiets als een gemeenschappelijk, ja, gezamenlijk verstandhoudingselement voorop. Verschillen, geschillen kunnen op Modern-rationele wijze bijlegbaar gemaakt worden.

Habermas situeert zich in de grote Duitse denktraditie van Kant en Hegel b.v., maar met als correctief de Angelsaksische Taalanalyse (die logische analyse van taal- en verstandhoudingsfenomenen centraal houdt). Op een achtergrond van een soort Neomarxistisch denkkader, typisch voor de Frankfurter Schule.

Men denke aan zijn *Der philosophische Diskurs der Moderne* (Zwölf Vorlesungen), Frankf.a.M., 1985.

Volgens Habermas is de Moderniteit niet enkel 'negatief' ("negative Dialektik"), maar ook 'positief': "Laat ons het verzoenende, éénmakende Moderne denken en handelen wel uitzuiveren maar toch meteen, tegen ieder versplinterend Postmodernisme met zijn discordistische tendensen, doorzetten".

Different(ial)isme.

Knopen wij aan bij H.-J. Hempel, *Variabilität und Disziplinierung des Denkens*, München/ Basel, 1967, 82/104.

Steller doet aan analyse van het denken zoals het feitelijk verloopt (beschrijvende logica). In o.c., 82/ 104 (Variologische Denksysteme) heeft hij over denken dat al wat 'varius', onderscheidbaar, verschillend, scheidbaar, uiteenlopend, is, onderstreept. Zowel synchronisch als diachronisch.

Opm.-- Er bestaan 'differentiële' wetenschappen. -- Zo de differentiële psychologie, die de nadruk legt op de verschillen, ja, geschillen tussen de psychés van kind, puber, adolescent(e), volwassene, derde leeftijd. Iedereen weet dat b.v. de 'generatiekloof' bestaat.

Variologisch gezichtspunt sluit niet per se alle gelijkenissen en alle samenhangen uit, maar benadrukt toch - soms overdreven - de scheidingen en verschillen: denk aan de stelling "Een kind is heel en al anders dan…

HA43

Discordismen.

Bibl. st. : Fr. Laruelle, *Les philosophies de la différence* (Introduction critique), Paris, 1988.

Er zijn, sedert Fr. Nietzsche (1844/1900; filologisch denker van het Nihilisme), denkers als M. Heidegger (1889/1976; Nazigezind Existentiaalontoloog), Gilles Deleuze (1925/1995), Jacques Derrida (1930/2004); grammatoloog die zoveel mogelijk "la déconstruction", de afbouw, van de grote traditie beoefent) e.a. in hun spoor die steevast de nadruk leggen op alwat verschilt en alwat scheidt. "Als 't maar anders is!". Als er maar kloof is! Gezien vanuit ons identitief standpunt is dit even eenzijdig als het zo-even omschreven concordisme.

Opm.-- Nominalismen.

Met de discordismen staan wij voor evenzovele vormen van nominalisme. -- Euripides van Salamis (-480/-406), de mystiek aangelegde derde grote tragicus der Antieke Grieken, worstelde zijn hele leven lang met de dissensuele (discordistische) denk- en leefwereld der Protosofistiek (-450/-350) waarin pragmatisch machtsdenken sterk doorwoog.

Hij heeft op onsterfelijk-eenvoudige manier het nominalisme in al zijn vormen getypeerd: "Indien 'goed' en 'kwaad' overal hetzelfde waren, dan was er onder de mensen geen meningsgeschil meer. In feite echter zijn slechts de namen die men gebruikt, overal dezelfde, maar wat door die namen bedoeld wordt verschilt van streek tot streek".

De mening dat ons kennen en doorleven en handelen m.b.t. 'goed' en 'kwaad' niet verder gaat dan de door Euripides geschetste situatie, heet men, sedert de Middeneeuwse Scholastiek 'nominalisme' (Lat.: 'nomen' (meervoud 'nomina')).

M.a.w.: "op zich" (volgens de van onze regionale en subjectieve indrukken of meningen onafhankelijke werkelijkheid) is niets 'goed' of 'kwaad'. Die begrippen worden pas ingevoerd met het invoeren van de namen, die een verraderlijke algemeenheid vertonen die op niets gesteund is.

Dit komt neer op multicultureel conventionalisme (ook: 'culturalisme'): men komt er, groepsgewijze over overeen ('conventio' (Lat.) is 'afspraak') om voortaan iets als 'goed' of 'kwaad' te bestempelen.

Besluit. -- De Differentist(e) is gemakkelijk bekoorbaar door nominalisme.

"Alle (verzameling)/ geheel (systeem)" louter namen of meer dan namen?

De vooropstelling van de vergelijkende methode zijn verzamelingen en systemen. Deze zijn immers éémakende werkelijkheden. Voor ons zijn het ontologische begrippen die een objectieve werkelijkheid kunnen weergeven.

HA44

Bibl. st.: D. Nauta, *Logica en model*, Bussum, De Haan, 1970, 258v, (Het universalia - probleem en de grondslagenstrijd), -- Volgens Abraham Fraenkel, een Platonieker, ziet het er met de verzamelingenleer als volgt uit.

A. Het logicisme.

G. Cantor (de formaliserende herstichter) en het logicisme zien verzamelingen (klassen van gegevens die gemeenschappelijke eigenschappen vertonen) als aantref-bare, bevindbare en toetsbare werkelijkheden.

B. Het formalisme

Het formalisme ziet ze als uitgevonden dingen maar toetsbaar op haar consistentie (logische contradictieloosheid)

C. Het intuïtionisme

Het intuïtionisme ziet ze als door de verzamelingsspecialist uitgevonden entiteiten. -- Het Intuïtionisme en, in zekere zin, ook het Formalisme zijn duidelijk vormen van nominalisme.

Paradoxale verzamelingen en paradoxale stelsels.

Dankzij de eeuwig actuele vergelijkende methode ontdekken wij allen 'paradoxale' eenheid-in-de-veelheid.

Stel u voor dat twee buurvrouwen elkaar niet kunnen luchten, Wat gebeurt er in feite? Zijn zij puur onenigheid zonder ook maar enige rest van enigheid? Nee! Zien zij mekaar, dan stichten zij een verband, ja, een samenhang intenser dan vele andere samenhangen. Hoezo? Doordat zij zo oervijandig tegenover elkaar staan, hangen zij even oerwerkelijk aan mekaar vast door …haat (niet kunnen uitstaan de ene de andere).

Stel u voor: een groep 'Communalisten' ('communalisme' is "al wat groepsverbanden ultrasterk benadrukt") staat in vuur en vlam doordat de tegenstanders een manifestatie doorvoeren.

"Les extrêmes se touchent"

(Al wat uiterst tegengesteld is, raakt ergens elkander). Zij trekken erop af. Daar waar niet-extremisten rustig blijven, ja, rustig thuisblijven, stevenen zij, emotioneel geladen en vol van wat de tegenstanders zijn en doen, op een tegenmanifestatie af! Of het nu godsdienstkloven zijn (Moslims/ Hindoes), die tot het verwoesten van elkaars gebedsgebouwen leiden, of het zijn politieke kloven (Communisten/ Kapitalisten) die tot partijvormingen-met-botsingen leiden, of het zijn ideologische kloven (men leest elkaars werken om ze te weerleggen), het resultaat is de vorming van een verzameling en/ of systeem van tegenstrijdige elementen. Heten wij dat 'paradoxale' verzamelingen en/ of systemen.

HA45

16. Betrekkingskunde (45/50)

De betrekking, rechtstreeks voorwerp van de vergelijkende methode die het kernstuk van iedere harmologie is en blijft, neemt zeer verschillende vormen aan. Wij gaan nu op enkele - liefst fundamentele - betrekkingstypes in.

Het standpunt van Josiah Royce.

In zijn *Principles of Logic*, 74, zegt hij: "De handelingen (opm.: van iemand of zelfs van iets) vormen een verzameling 'entiteiten' ('Entities'), d.i. 'zijnden' of 'gegevens' die, in ieder geval, door dezelfde wetten beheerst worden als die waardoor klassen (opm.: begrippen) en oordelen beheerst worden. -- De zgn. "algebra der logica" kan er op toegepast worden".

Axiologische of waardeleerstellige betrekkingen.

Nemen wij onmiddellijk een voorbeeld van 'handeling', nl. het waardeoordeel of 'evaluatie' Meteen komen een aantal 'connectieven', verbindingen of betrekkingen, bloot.

1. Weigerend waardeoordeel.

"Noch het ene noch het andere (goed of waarde)". In logische taal: "Indien b.v. twee of meer goederen en/ of waarden, dan geen der twee of geen van alle!". De uitdrukking "noch noch" is een negaat of loochening (ontkenning).

2. Wisseloplossingswaardeoordeel.

“Indien meer dan één goederen (waarden) dan het ene (de ene) en niet het andere (de andere)”. Het waardeoordeel in kwestie weigert niet meer zonder meer (“noch noch”) maar aanvaardt het ene goed (de ene waarde) en het andere (de andere) niet”. Het is een restrictieve weigering (men weigert onder voorbehoud).

3. Afwisselingswaardeoordeel.

“Indien meer dan één goed (waarde), dan nu eens het ene (de ene) dan weer het andere (de andere)”.

4. Voorkeurswaardeoordeel.

“Indien meer dan één goed (waarde), dan liever het ene (de ene) dan het andere (de andere)”. Let op: dit type van ‘handeling’ is niet helemaal hetzelfde als het wisseloplossingsoordeel, want iets bij voorkeur willen verschilt van iets weigeren.

5. Samenvoegingswaardeoordeel

“Indien meer dan één goed (waarde), dan alle (goederen, waarden)”. Dit zijn dagdagelijkse verbindingen of ‘connectieven’ tussen goederen en/ of waarden. Zij drukken waardebetrekkingen of liever keuzebetrekkingen uit.

Opm.-- Herlees E.H. 170 (logisch vierkant): de keuzehandelingen gaan van geen over sommige wel, sommige niet naar alle.

HA46

Het standpunt van Ch.S.S. Peirce.

Peirce gaat door als één der stichters van de betrekkingslogistiek. -- Hij ontwierp b.v. in ingebeelde vorm, “een gesloten stelsel” waarbinnen ieder lid of ‘element’ hetzij een leerkracht hetzij een leerling(e) is. Echter zo dat niemand beide tegelijk zijn kan.

1. De betrekking “leerkracht/ leerkracht” bestempelde hij als ‘collega’:
2. De betrekking “leerkracht/ leerling” bestempelde hij als ‘leerling’.
3. De verhouding “leerling/ leerkracht” bestempelde hij als ‘leerkracht’.
4. De betrekking “leerling/ leerling” bestempelde hij als ‘medeleerling’.

Opm: Herlees E.H. 170 (logisch vierkant). Van beide ‘leerkracht’ over één van beide leerkracht naar geen van beide leerkracht! Dat komt neer op één voorbeeld van “alle over sommige naar geen”. Men kan stellen dat sommige ‘namen’ voor een natuurlijke taal onverteerbaar zijn, maar het zijn “termini

technici" technische term om een overgang van de gewone logica naar de gemathematiseerde logica te vergemakkelijken (waarbinnen 'namen' tot universele termen kunnen worden). Zo 'rekent' men met termen b.v. : dat heet dan een calculus!

Sociometrie.

Jakob Levi Moreno (1889/1974) is de stichter van het (aan artsen voorbehouden) psychodrama. Daarin laten de 'actanten' de problemen - psychologische, ook wel lichamelijke, sociale, culturele - in groepsverband (daarvandaan de term 'groepenpsychodrama') doorkomen. Dit kan ook via een soort therapeutisch toneelspel (Moreno probeerde het in Wenen). Doel: een groeiproces op gang brengen.

Opm.-- De Antieke Grieken zouden hier van 'catharsis', Lat.: purificatio; reiniging, spreken. Uitzuiveringsproces, waarbij men vertrekt van al wat is in feite zo dat, gaandeweg, al wat 'negatief' is, uitgebannen wordt (= uitzuivering in de strikte zin) en al wat 'positief' is op hoger vlak verheven wordt (uitzuivering in metonymische zin).

In zo'n groeigroep let Moreno op de eerste plaats op de verhoudingen tussen de enkelingen en tussen gebeurlijke groepen binnen de groep. Op de 'reflexieve' (lusvormige) betrekkingen ("Wat denken de deelnemenden over zichzelf?"), op de 'wederzijdse' (symmetrische) ("Wat denken binnen een verhouding de enen over de anderen en omgekeerd?"), de 'transitieve' (overgankelijke ("Wilt gij mij eens bij X introduceren?").

HA47

'Communicatie'

Menselijke ('sociale') communicatie (en interactie, want beide gegevens zijn wel onderscheidbaar maar niet scheidbaar) kan omschreven worden als een proces waarbij a. een zender (die een boodschap uitzendt), b. d.m.v. een kanaal en signalen (daarbij een code of signalensysteem, een taal als men wil) gegevens ('data: de boodschap) tracht ter beschikking te stellen van c. een ontvanger (die de 'data' verwerkt tot 'informatie' (al wat inzicht geeft), liefst zoals de zender ze opvatte).

Bibl. st.: G. Fauconnier, *Communicatie* (Breed maar boeiend), in: Academische Tijdingen (Leuven) 26 (1992) :4 (dec.), 12/15.

Moreno bestudeerde dus 'mededeling' (want dat is 'communicatie' (met interactie, wederzijdse inwerking)). -- Men heeft wel eens de sociometrie in haar formaliserend aspect verweten zich van de singulier-concrete wisselwerkingen tussen communicerenden te verwijderen om 'abstract' te worden.

Toch is het meteen duidelijk dat de verhoudingen en betrekkingen die wij doorleven, doorzichtiger worden.

Alle 'theorie' is dor en het 'leven' is sappig! Maar zonder theorie blijft leven te blind, te ondoorzichtig, te veel 'anankè', doelloze ondoorzichtigheid, zoals Platon zou zeggen. Al is het waar dat zonder leven iedere theorie 'leeg' blijft, -- te veel pure 'nous' (Lat.: intellectus), doorzicht.

Mogelijke symbolisering.

De enen noteren voor "betrekking (verhouding) tussen a en b" 'aRb' ('R' = relatie). De anderen noteren: "r xy" (lees: de relatie tussen x en y). Nog anderen: "B(a,b)" (de betrekking tussen a en b). -- Kwestie van afspraak.

Korte typologie.

Er zijn, natuurlijk, zeer vele (oneindig vele) types van betrekkingen. toch zijn er een klein aantal die zeer frequent zijn. Daarom een woordje erover.

1.-- De behelzing (implicatie).

Op de keper beschouwd is het feit dat "iets iets behelst(impliceert)" een kwestie van gehele of totale identiteit ("Iets behelst totaal zichzelf") of van gedeeltelijke identiteit ("Iets behelst partieel iets anders"). -- Dat is de identitieve grondslag (E.D. 16/18).

Let wel: ook de ontkenning geldt "Iets behelst (volstrekt of absoluut) niet iets anders!

M.a.w.: de behelzing gaat van totaal (geheel) over gedeeltelijk wel gedeeltelijk niet naar totaal niet (weerom: E.H. 170 (logisch vierkant).

HA48

"Eigen aan (inherent aan)". -- Bekijken wij de behelzing in omgekeerde richting. -- "Iets behelst - totaal/ analogisch (= gedeeltelijk)/ totaal niet - iets (zichzelf/ iets anders)".

Dit komt neer op: "Het is eigen aan (het tweede) iets (zichzelf/ iets anders)) (het eerste) iets - totaal/gedeeltelijk/totaal niet - iets (anders) te zijn.

Appl. model. -- "Indien het regent, dan behelst dit dat de beregende dingen nat worden" = "Het is aan beregende dingen eigen of inherent, indien het regent, nat te worden".

Opm.: --Dit is een geval van omwisseling van onderwerp (origineel) met gezegde (model) - 'conversie' -: een type van 'onmiddellijke deductie. Cfr EH 181.

De veelduidigheid van de behelzing.

Men heeft het begrip 'zijn', o. m. als hulpwerkwoord, verweten 'veelzinnig' te zijn - EH 177vv. -

Doch men kan even goed hetzelfde zeggen van de behelzing.

a. Existentie. -- God is (= God behelst feitelijk bestaan).

b. Essentie.

b.1. Totale identiteit. -- Grietje is nu eenmaal Grietje (= Grietje behelst nu eenmaal Grietje).

b.2. Gedeeltelijke identiteit. -- Jan is een jongen (= Jan behelst lid zijn van de verzameling 'jongens'). Eerlijk zijn is goed (= Eerlijk zijn behelst goedheid).

Opm.-- Het is alsof het begrip als hulpwerkwoord vooral bij de logistici en wiskundigen vooral verzwonden is en in het begrip 'behelzing' weerom herrijst, -- met juist dezelfde veelzinnigheid of beter 'identitieve' veelzinnigheid.

Opm.-- De term 'betrekking', vooral in huidig gebruik (= bij logistici en wiskundigen), dekt juist dezelfde identitieve veelzinnigheid: de reflexieve of lusvormige 'betrekking' is totale identiteit en de niet-reflexieve betrekking is niet-totale identiteit. Hoe het dubbeltje van de kritiek op de traditionele ontologie toch lopen kan!

2.1.-- De lusvormige of reflexieve betrekking.

Logistici drukken zich als volgt uit: "De betrekking van iets - b.v. a - tot zichzelf". Ontologisch: de totale identiteit van iets - b.v. a - met zichzelf.

Opm.-- Een dagdagelijks taalgebruik zal niet zo gemakkelijk spreken van de "betrekking van iets tot zichzelf (in de sterke zin)". Voor zo'n taalgebruik is "de betrekking van iets tot zichzelf" een tropologisch taalgebruik: men gebruikt de term 'betrekking' in de - voor een dagdagelijks taalgebruik 'oneigenlijke' - betekenis.

HA49

Opm.-- Iets van dit alles treft men aan in de 'wederkerige' of reflexieve werkwoorden: "Ik bekijk mijzelf". "Ik zie mijzelf daar al staan".

2.2. -- De wederzijdse of symmetrische betrekking.

Men verwarre niet 'wederkerig' met 'wederzijds' (zoals in de antwoorden op nieuwjaarswensen). De wederkerige betrekking is lusvormig terugkeren op zichzelf en de wederzijdse betrekking is ontmoeting zo dat iets op iets reageert terwijl dat tweede iets reageert op het eerste. Van beide kanten is er verhouding.

Voorbeeldje. -- Men kent toch wel de bekende term "wederzijds huwelijksbedrog". Wat kan betekenen "van weerskanten uitgaande". Misschien zelfs "met wederzijds goedvinden" (dan is de wederzijdsheid nog sterker).

Of de bekende natuurwetenschappelijke uitdrukking: 'werk en we(d)erwerk' (= actie en reactie).

Of nog (in een al of niet slaande ruzie) "woord en wederwoord'.

Herlees van hier uit EH 206, waar over paradoxale verzamelingen en vooral systemen sprake is. Daar is er van weerskanten uitgaande tegenstrijdigheid.

Opm.-- Fred. J. Buytendijk (1687/1974; Hollands fysioloog en psycholoog) die o.m. om zijn mooi werk *De vrouw* bekendheid verwierf in Fenomenologische middens, heeft geschreven over de ontmoeting, d.i. de wederzijdse, zich mettertijd op dieper vlak zich afspelende kennismaking van meer dan één mensen.

Zo wanneer in een ontmoetingsgroep - denk aan zoiets als "Marriage Encounter" - een gebaar, een woord en zo geen antwoord krijgt, dan is er van echte diepgaande ontmoeting geen sprake. Tenzij op paradoxale wijze: wanneer b.v. de kennismaking gepaard gaat met 'hartsgrondige' afkeer e.d.m., dan 'ontmoet' men elkaar op 'dieper' vlak .. op negatieve wijze. "In de modus van de mislukking" (om met b.v. Heidegger te spreken, waar hij het over 'Verfallenheit', de vervals- of mislukkingsvorm, van iets heeft).

Opm.-- Het is dan één geval van 'niets': zo b.v. "Bij die twee is het met echte liefde niets". Cfr ED 117: "nihil privativum", berovinguitdrukkende ontkenning (in een huwelijk verwacht men zich, immers, aan symmetrie of wederzijdse liefde). Het 'elkander' liefhebben is er niet!

2.3.-- De overgankelijke of transitieve betrekking.

Tussen twee of meer termen situeert zich minstens een tussenterm. Van a over b heen naar c.

"De vrienden van mijn vrienden zijn ook mijn vrienden". Of een 'subtieler' voorbeeldje: "Zij trouwde met hem om reden van zijn bezit". M.a.w.: zij - via hem - bezit!

HA50

3.-- De duidigheidsbetrekking.

Men hoort het wel in de dagdagelijkse taal: "Dat is toch eenduidig klaar" (niet vatbaar voor meer dan juist één duiding of interpretatie)". Of : "Dat is meer- of liever veelduidig". Dit laatste: voor meer dan juist één interpretatie vatbaar.

De kern is wat men in het Nederlands ook wel 'toevoeging' heet, d.i. n.a.v. een gegeven wordt (b.v. één of meer dan één duiding) aan dat gegeven 'toegevoegd'. Gewoonlijk gezegd van - wat men met een terminus technicus noemt - "één-éénduidige betrekking". Dit heeft men wanneer juist een gegeven juist één toevoeging (b.v. van een duiding) uitlokt.

Vanuit de toevoeging in die zin verstaan komt men dan tot "één-veelduidig" (juist één gegeven lokt meer dan één toevoeging uit) en "veel-éénduidig" (meer dan juist één gegeven lokt slechts één toevoeging (b.v. juist een interpretatie) uit.

Binnen een klas: juist één leerkracht, verantwoordelijk voor meer dan één leerling. Of politiek: vele Nazi's, juist één Führer!

Appl. model

Multicultuur maakt ons gewend aan één-veelduidige betrekkingen! Het interpreteren (duiden, zingeven hetzij zinvattend hetzij zinstichtend) binnen een veelheid van levens- en wereldbeschouwingen verloopt volgens dat duidigheidsschema.

Men denke aan het feit dat koning Boudewijn, uit conservatief-Katholieke overwegingen, de wet (door het parlement gestemd) inzake vruchtafdrijving niet wou ondertekenen (waarbij hij o.m. zei: "Ben ik dan de enige Belg die niet een individuele opinie mag huldigen?").

Dagen, waken lang duidden de Belgen (en buitenstaanders) zijn weigering - eenzelfde gegeven - op meer dan één wijze. -- Waarbij dan nog meer dan één

standpunt de duidingen mee kon bepalen: sommigen die met hem niet instemden, bewonderden niettemin zijn 'karakter' (wat op meer dan één duiding wijst binnen één en dezelfde persoon). Van 'één-veelduidigheid' gesproken!

Opm.-- Men kan ook stilstaan bij het aantal betrokken termen. -- Zo: de dyadische (tweeledige) betrekking omvat twee termen; de triadische (drieledige) drie. De n-adische omvat dan n termen.

Appl. model. -- 'Ik (1) geef deze appel (2) aan mijn vriendin (3).'

HA51

17. Structuur (distributief/ collectief) (51/54)

Het begrip 'structuur' wordt, vooral sedert het Structuralisme (de Saussure c.s.),-zeer veel gehanteerd. Zelfs de Marxisten hanteren het zeer veel als basisbegrippen of categorieën: men denke aan de termen "Unterbau/ Oberbau" (infrastructuur/ suprastructuur).

Wat betekent nu 'structuur'? 'Structuur' kan omschreven worden als 'netwerk van betrekkingen".

Bibl. st.: D. Nauta, *Logica en model*, Bussum, 1970, 175vv.

Heet 'structuur' het totaal van betrekkingen tussen gegevens.

De synecdoche.

De twee basisstructuren - zij funderen het begrip 'verzameling' en het begrip 'stelsel' - komen bloot in de synecdoche en haar omkeringen. Cfr EH 176.

De metaforische synecdoche.

In "Een leerkracht geeft het goede voorbeeld" wordt, ogenschijnlijk, één exemplaar van de verzameling der leerkrachten vermeld. In feite wordt het complement, de rest der leerkrachten, meebetekend.

N.a.v. een exemplaar zegt iemand "Alle leerkrachten geven het goede voorbeeld", terwijl daarbij "deze leerkracht hier en nu" medebetekend wordt.

De metonymische synecdoche.

"Daar verschijnt waarachtig de baard" betekent mede de gehele persoon, die naar een opvallende kentrek vermeld wordt.

Omgekeerd "Hij verschijnt er, heel en al" betekent, in de context natuurlijk, "de baard" (degene die met dat kenwoord bestempeld wordt).

In beide gevallen keert een systechie terug.

a. Metaforisch: “één exemplaar/ alle exemplaren” of omgekeerd.

b. Metonymisch: “een gedeelte/ alle gedeelten” of omgekeerd. Daarin gaat telkens een structuur schuil.

Metaforisch: een distributieve (verdelende) structuur.

Metonymisch: een collectieve (gezamenlijk) structuur.

Opm.-- Wij staan opnieuw even stil bij twee Antiek-Griekse inzichten die mede aan de grondslag liggen van deze cursus.

A.-- De ideeën “alle/ geheel” bij Platon.

A. Guazzi, Le concept philosophique du monde, in: Dialectica 57/58, Neuchâtel (CH), 1961, 89/107, brengt het volgende ter sprake. Steller gaat uit van de vraag “Is ‘kosmos’ (wereld, heelal) bij Platon een idee?”. Platon liet geen uitdrukkelijke bevestiging terzake na.

HA52

Toch is het antwoord ‘ja’, want Platon’s kosmologie (heelaltheorie) is slechts een ‘fysische’ (versta: natuurfilosofische) heruitgave van zijn ‘dialectiek’ (versta: Platon’s filosofie).

Terloops: de ‘idee’ bij Platon is allesbehalve een begrip. Het is de noodzakelijke vooropstelling van de eenheid-in-de-veelheid (en als dusdanig een extramentale werkelijkheid). Alle madeliefjes, hoe onderscheidden ook, vertonen in de natuur, niet in onze geest, op hun achtergrond eenzelfde grondpatroon. Daardoor zijn zij samenvatbaar. Het bedoelde ‘patroon’ of ‘toonbeeld’ is “de idee ‘madeliefje’ ”.

Guazzo vertrekt van Platon’s harmologie.

De ideeën “alle (b.v. “alle mensen”)/ geheel (b.v. “de gehele mens”, “de gehele mensheid”)” zijn in de grond - aldus althans Guazzo - ‘gelijkwaardige’ ideeën. Zij geven immers “alle delen” (in Platon’s zin “alle elementen of alle onderdelen zoals Platon uiteendoet in zijn dialoog *Theaitetos* 205a, weer. Men denke er b.v. aan dat Platon spreekt over de ‘delen’ der ziel (het grote monster (nacht/ dieet/ seks/ bezit), de minder grote leeuw (eer), de kleine mens (geest)).

Er is meer - aldus Guazzo -: het éne (al wat eenheid behelst) is niet denkbaar zonder 'delen' (elementen) en omgekeerd. Aldus Platon zelf in zijn Parmenides (passim d.i. doorheen de hele tekst).

Opm.-- Dit wordt, zijdelings, bevestigd door E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./ Nijmeg., 1944, 29/56/ Plato), waar de stoicheiosis (Lat.: elementatio, letterlijk: 'delenanalyse') ter sprake komt. Cfr EH 164.

Lahr, *Logique*, 493, brengt ons de Scholastische taal.

1. Het algemene begrip ("alle mensen") is te onderscheiden van het collectieve begrip ("geheel de mens(heid)").

2. O.c., 499: indeling of typologie is tweeledig. Men kan zeggen "alle exemplaren" (in Middeneeuws Latijn 'omne') kunnen 'logisch' ingedeeld worden". Men kan zeggen "het gehele exemplaar" (in Middeneeuws Latijn 'totum') kan 'fysisch' ingedeeld worden. Zodat de Middeneeuwers twee totaliteiten onderscheidden, een louter logische (verzameling) en een fysische (systeem).

Dit betekent dat ook zij, in het spoor van de Antieke stoicheiosis, perfect de twee structuren, de metaforische (verzamelingsleerstellige) en de metonymische (systeem-leerstellige) onderscheidden.

Dit is en blijft het 'fundament' van onze structuurtheorie.

HA53

B.-- Het Antieke getalwiskundige en ruimtewiskundige structuurbegrip.

Dat 'logisch' en 'fysisch' allang bekend waren, blijkt uit wat volgt.

Een verzameling (ook een systeem maar anders) bestaat uit een aantal elementen, die gebeurlijk uitdrukbaar zijn in een getal (p. 26).

Eukleides van Alexandreia (-323/-283), in de dertien boeken van zijn *Elementen van meetkunde*, behandelt in boeken 7/9 de getalwiskunde ('arithmetikè'). Zijn axiomatisch-deductieve methode getrouw begint hij met definities (begripsbepalingen).

a. Eenheid.

“Eenheid - in het Antieke Grieks ‘monas’, monade - is datgene volgens hetwelk ieder zijnde één (enig) geheten wordt”. Wij zouden dat ook als definitie van ‘element’ kunnen hanteren.

b. Getal(vorm).

“Getal(vorm) - in Antiek Grieks ‘arithmos’, letterlijk ‘configuratie’ - is de verzameling - ‘plèthos’ - die door samentelling van de eenheden ontstaat”.

Zoals Fr. Krafft, *Geschichte der Naturwissenschaft*, I (Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur durch die Griechen), Freiburg, Rombach, 1971, 319, zegt:

a. eenheid (monade) is element; b. ‘getal’ is minstens twee eenheden (en dus verzameling). -- Totdaar de verzamelingsleerstellige zijde.

En nu de systeemleerstellige zijde.

“Rekenen en ‘constructie’ (= uitwerken van figuren) gingen hand in hand. De (Paleo)pythagoreeërs rekenden niet enkel met getallen. Zij zagen ze ook als configuraties (= ruimtelijke structuren). En een ‘constructie’ (van ruimtewiskundige aard) was voor hen tegelijk een aritmetisch (versta: getalwiskundig) probleem”. (O. Willmann, *Gesch.d.Idealismus*, I (Vorgesch.u.Gesch.d.ant.Id.), Braunschweig, 1907-2, 288.

M.a.w.: behalve de metaforische (verzamelingsleerstellige) structuur zagen zij in getallen de metonymische (systeemleerstellige structuur).

Opm.-- Hun muziekleer bevestigt dit ten zeerste: “Zij zagen niet enkel getallen”. Zij hoorden ze ook, daar zij eraan gewend waren klanken als lijnstukkenverhoudingen en als getallenverhoudingen te duiden”. (Ibid.).

Men denke aan het weerklinken van de slagen van de toenmalige hoefsmeden op het aambeeld (en de kosmische muziek die de Paleopythagoreeërs daarin meenden te vernemen). Men denke aan de muzikale “harmonie der sferen” (in het zonnestelsel en kosmos).

HA54

De begrippen “gemeenschappelijke en gezamenlijke eigenschap”.

Een veelheid (= elementen) kan tot eenheid gebracht worden op grond van een of andere ‘eigenschap’ (‘kenmerk’; ‘karakteristiek’). Indien er minstens één eigenschap is, is er eenheid.

1.-- Gemeenschappelijke eigenschap.

Deze is er wanneer meer dan één gegeven dezelfde eigenschap vertoont. Deze eigenschap, voor zover gemeen(schappelijk), 'verzamelt'.

2. -- Gezamenlijke eigenschap.

Deze is er wanneer, behalve als gemeenschappelijke eigenschap, minstens één eigenschap een veelheid van elementen tot een geheel maakt, 'verstelselt'. Anders uitgedrukt: alle elementen behoren, o.g.v. een gezamenlijke eigenschap, tot een systeem.

1. Distributieve (verdelende) structuur.

Van het Latijn 'dis.tribuere', spreiden, verdelen. Men denke aan 'iustitia distributive', verdelende rechtvaardigheid.

Wiskundig model.

De uitdrukking "ax + ay + az" mag omgevormd worden tot "a (x + y + z)". De term 'a' is gespreid over de elementen "x, y, z". 'a' is de eenheid in de veelheid.

2. Collectieve (gezamenlijke, solidaire) structuur.

Van het Latijn 'collectivus'.

Wiskundig model.

De bekende formule van Einstein "$E = mc^2$" kan opgesplitst in, E (energie), m (massa), c (lichtsnelheid). Zo gezien zijn dit met het getal ^{2} (als vierkant) de losse elementen (die, door hun losheid, verzameling uitmaken). Maar deze elementen zijn niet 'eender' (zomaar omwisselbaar) eons dat zij in de structuurformule ingewerkt zijn. Zo mag men b.v. de '^{2}' niet verplaatsen (b.v. m^2). De feitelijke structuur van de energie in het heelal beantwoordt niet aan zo'n formule met verplaatsing van '^{2}'.

Eenderheid.

Eén van de kentrekken van de distributieve structuur is dat de elementen omwisselbaar of 'eender' zijn. De 'a' uit de structuurformule "ax + ay + az" is eender of convertibel.

E. Husserl, in een van zijn werken, geeft als voorbeeld "al wat rood is". Een rode stier, een rode doek voor de stier, het rode deel van het stollende bloed in het stierengevecht, het rode gedeelte van de kledij van de toreador, -- zij zijn alle 'rood'.

Maar het systeem “toreador/ doek/ stier” (te situeren in het hypersysteem van de arena (met de kijklustigen)) vertoont eenheidsstructuur niet enkel o.g.v. het rood, maar vooral o.g.v. al wat een stierengevecht tot een geheel (systeem) maakt.

HA55

18. Systematologi. (55/58).

Het begrip ‘verzameling’ is, dankzij de ‘nieuwe’ wiskunde, gewoonlijk beter gekend dan vroeger. De systematologie of systeemleer veel minder. Daarom een toelichting.

1954: Stichting van the Society for General Systems Research.

Ludwig von Bertalanffy (1901/1972), Kenneth Boulding (economist-socioloog), Rapoport e.a. zijn de stichters.

Bibl. st.:

-- F.E. Emery, ed., *Systems Thinking* (Selected Readings), Harmondsworth/ Baltimore, 1969;

-- P. Delattre, *Systeme, structure, fonction, évolution* (Essai d’analyse épistémologique), Paris, 1971 ;

-- D.D. Ellis/ Fr.J. Ludwig, *Systems Philosophy*, Englewood Cliffs, N.J., 1962.

-- Bijzonder inspirerend, ontologisch gesproken, is L. Apostel e.a., *De eenheid van de cultuur* (Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en handelen), Meppel, 1972 (wiskundige communicatieleerstellige, artistieke activiteiten worden systeemleerstellig geduid).

-- L. von Bertalanffy, *Robots, Men and Minds (Psychology in the Modern World),* New York, 1967, 61, zegt:

a.1. de behoeften aan organisatie eigen aan onze huidige ingewikkelde productieprocessen (denk aan de mens-machinesystemen, aan bewapeningsonderzoek),

a.2. het werk van Norbert Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, New York, 1948-1,

b. L. von Bertalanffy zelf die vanaf 1930, naar een algemene systeemtheorie zocht, deze drie factoren liggen aan de oorsprong van een algemene systemenleer.

Opm.-- Men denke niet dat de Oudheid niet met stuurkunde (cybernetica) bekend was: Aristoteles, Polit. v:5, zegt het als volgt: een grondwet b.v.

1. heeft een 'telos', doel (doelgerichtheid),

2. maar kan afwijken ('par.ek.basis') van dat doel en

3. kan teruggekoppeld worden ('rhuthmosis', opnieuw in, de juiste beweging brengen, of 'ep.an.orthosis', rechtzetting),-- zoals O. Willmann, Gesch.d.Idealismus, III, 1035 zegt.

Overigens: Aristoteles doet niet anders dan een veel oudere stuurkundige gedachte voortzetten die reeds bij de Paleopythagoreeërs en na hen duidelijk een hoofdgedachte was.

Hierbij gaat het natuurlijk allereerst over "doelgerichte of dynamische systemen". Deze behelst drie 'momenten': doelgerichtheid, afwijking en herstel.

HA56

Typologie.

Bibl.st.: *Logica en model*, van D. Nauta, (173v.) onderscheidt drie peilen inzake systemen.

1.-- 'Concrete' systemen.

Een kristal (anorganisch), een levend organisme (biologisch), een fabriek (menselijk).

2.-- 'Conceptuele' systemen.

Al wat abstract is. Zo constructies van onze geest (o.c., 175). Denk aan schemata (ED 85vv.). B.v. een schema van concrete systemen als een atoom ('atoommodel'): dit komt neer op een weergave in geest en op papier van het concrete atoom. Zo ook het schema van een leerplan, een wiskundige puntenverzameling, -- een logisch of logistisch geconstrueerd getallenstelsel.

3.-- 'Formele' systemen.

Men zegt ook "talige of taalsystemen", want de term 'formeel' is hier in de niet-traditionele zin gebruikt. -- Zo programmeertalen voor computers, -- de hele logistiek (logistische calculus) of een onderdeel ervan.

'Formeel'

Wat verstaat D. Nauta onder 'formeel'? Iedere taal (= tekenstelsel, code) waarin

a. van concrete werkelijkheden

b.1. een begrippelijke (conceptuele) weergave (reconstructie)

b.2. Symbolisch uitgewerkt wordt. Daarin zijn vooral betrekkingen, resp. structuren 'syntactisch' (d.i. in haar onderlinge samenhang) weergegeven. -- Zo kan men van "een logistische syntaxis" spreken,

Formeel

In het traditionele-ontologische - taalgebruik betekent 'formeel' "al wat de 'forma' wezensvorm (essentie + existentie waardoor iets van de rest onderscheidbaar is, aangaat". Zo de formele traditionele logica die de begrippen, wezensvormen ('formae') centraal stelt. Het is ongelukkig dat logistici de term 'formeel' zo vaak gebruiken zonder zich rekenschap ervan te geven dat zij een traditie miskennen. En daarmee verwarring stichten.

'Geformaliseerd'

Deze term staat voor 'formeel' als logische syntaxis. Hij heeft het voordeel geen verwarring te stichten bij het gewone, niet met filosofie of logica, resp. logistiek vertrouwde publiek. -- Voor meer inzicht zij verwezen naar I.M. Bochenski, O.P., *Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap,* Utr./Antw., 1961, 51/62 (Formalisme). I.p.v. begrippen in de traditionele zin bewerkt het formalisme tekens, d.i. grafische (op papier of computerscherm uitgetekende vlekken (die voor mogelijke begrippen staan)).

HA57

Doelgericht stelsel.

Eén der types van systeem is het teleologisch of doelgericht stelsel

De Antiek-Griekse term 'archè' Lat.: principium, beginsel (vooropstelling), drukt het wezen uit van een doelgericht stelsel. Want 'archè' betekent "dat wat iets beheerst". Indien men door iets beheerst wordt, dient men met dat 'element' van beheersing rekening te houden. Het is immers gedragrichtend.

Teleologisch beginsel.

'Telos', Lat.: finis, doel, is een beginsel of vooropstelling zo dat het een toekomstig resultaat beoogt reeds tevoren. Zodat het beoogde resultaat reeds invloed uitoefent en wel als 'archè', doelbeginsel (men zegt ook wel 'doeloorzaak'), dat het hele verloop beheerst. Men zegt nu ook 'regel'. Dit regelingsmechanisme is de kern van doelgerichte systemen die door hun vooropstelling naar een resultaat 'gestuurd' worden. Dat is meteen het zo-even vermelde 'cybernetisch' (stuurkundig) systeem.

Appl. model.

Een schoolklas. -- Dit systeem bestaat uit de leerkracht(en), de leerlingen, -- het lokaal (binnen het omvattende systeem dat de school is), -- de klassikale infrastructuur (bord, krijt, -- lessenaars, -- boeken, enz.).

Het wordt beheerst of 'gestuurd' door een (samengesteld) denkbeeld, nl. de leerlingen cultureel vormen. Dat doel voordat het verwezenlijkt wordt (resultaat), bepaalt de gehele klassikale activiteit en haar verloop.

De schoolklas is dus een doelgericht stelsel, -- met doel, gebeurlijk afwijking van het gestelde doel en even gebeurlijk terugkoppeling,

Organicisme. De Duitse Historische school.

F.K. von Savigny (1779, 1861; jurist), de eigenlijke stichter, -- K.F. Bekker (*Organismus der Sprache* (1827-1; 1841-2)), Jakob Grimm (1785/1863), met zijn broer Wilhelm stichter van de Germaanse filologie (studie van taal- en letterkunde der Germaanse talen),-- Leopold von Ranke (1795/1886; topfiguur in de XIX-d-eeuwse Duitse geschiedwetenschap).

I.p.v. het 'onhistorisch' (versta: vooral niet-traditiegetrouw) denken van het Verlichte Rationalisme stelt de Historische school het leven, vooral begrepen als levend organisme, centraal (waar het Rationalisme het abstracte begrip centraal hield). Zij huldigt een 'organische' levens- en wereldbeschouwing. Men zegt nu ook 'organismische' (levens- en wereldbeschouwing.

HA58

Het Organicisme stelt voorop:

a. de verzameling beheerst haar singulier element of haar particuliere verzameling;

b. het systeem beheerst ieder onderdeel (subsysteem) ervan.

Teleologie.

Welnu, in de zienswijze van het Organicisme, is de verzameling, resp. het stelsel (de totaliteit) het doel. Iedere organische werkelijkheid is zo dat zij door haar totaliteit als doel beheerst wordt.

Opm.: -- Zo'n doelgerichte organismische werkelijkheid kan een volk zijn, een rechtssysteem, een taal, een sprookje, een historische beweging, een cultuur.

Opm.: -- Men voelt de Romantische achtergrond. L. von Bertalanffy, *Robots and Minds,* 53/115, zet zich - met de Duitse Historische school - af tegen het louter mechanische model dat de Verlichting huldigt. "*Toward a New "Natural*

Philosophy" (The Open System of Science) luidt zijn titel.-- Het 'nieuwe' wetenschappelijke gezichtspunt - aldus von Bertalanffy - is: het heelal "as organization" als georganiseerd geheel.

Geordende ingewikkeldheid.

Hierbij legt hij de nadruk op het begrip "organized complexity", georganiseerde ingewikkeldheid. Cfr o.c., 58. - Alle peilen van de werkelijkheid vertonen die kentrek: een atoom (fysicaal), een levend wezen (biologisch), een psychosociaal massafenomeen (culturologische).

De enige geldige vooropstelling om die georganiseerde ingewikkeldheid te kunnen verklaren - aldus steeds von Bertalanffy - is een echt algemene, alle werkelijkheids-peilen omvattende systeemleer zoals hij o.c., 61ff. uiteendoet.

Daarbij legt hij telkens weer, de nadruk op het onderscheid tussen de mechanicistische systeemleer, eigen aan de in omloop zijnde cybernetica, en zijn eigen organismische stelselopvatting.

Systeemleer en ordeleer.

von Bertalanffy zegt "georganiseerde ingewikkeldheid".

D. Mercier, *Metaphysique generale* (Ontologie) Louvain/ Paris, 1923-7, 536, zegt: "Ordenen is gegevens het ene na het andere nemen en ze plaatsen volgens een eenheidsbeginsel". En: "Orde is plaatsing van gegevens zo dat zij zich elk op hun plaats bevinden en aan hun eigen bestemming beantwoorden. Orde is de juiste schikking van gegevens volgens de betrekkingen die hun doel hun oplegt". (o.c., 539).

Zo is een organismisch (of 'functioneel') systeem!

HA59

19. Tekenleer (59/61)

Wij ordenen op meer dan een wijze. Zo ordenen wij, d.i. zien wij betrekkingen tussen gegevens, wanneer wij iets als teken dat staat voor iets anders (dat naar iets anders verwijst), duiden. Dit gebeurt dermate vaak dat wij er een paar hoofdstukjes aan wijden.

Namen.

Tekenleer, tekentheorie, -- semantologie, semasologie,-- sedert de Saussure semiologie en sedert Peirce semiotiek. In alle geval willen wij een ontwerp maken van een algemene tekenleer.

Oud.

Het zien van verwijzingen is oeroud. -- Juist een model. -- Alkmaion (= Alkmeon) van Kroton (-520/-450), een Antiek Grieks arts door het Paleopythagoreïsme beïnvloed, zegt: “Slechts door ‘tekmèria’, tekens, symptomen, van het verborgene kunnen wij dat verborgene afleiden”. Uit symptomen b.v. leidt, inderdaad, ook de Antieke arts, ja, zelfs al de Primitieve genezer de verborgen aard van b.v. een kwaal af.

Dit, om aan te tonen dat de Antiek-Griekse denkers reeds zeer vroeg de verwijzingswaarde van tekens tot object van onderzoek gemaakt hebben.

Ontologisch.

Men hoort het wel eens zeggen: “Tekens zijn geen werkelijkheden. Wel duiden zij ‘werkelijkheden’ aan”. Omgangstalig mag dit juist zijn, aangezien de omgangtaal ‘werkelijkheid’ soms zeer eng (en zeker niet ontologisch) duidt.

Ontologisch gezien is een teken een werkelijkheid aangezien het teken informatie verschaft omtrent dat waarnaar het verwijst. Hoe kan iets volstrekt onwerkelijks informatie verschaffen? Zelfs als een teken louter ingebeeld is, dan nog, voor zover het werkelijk teken is en dus verwijzende waarde heeft, is het iets werkelijks. Dit wil zeggen ‘niet-niets’ ‘iets’.

Behelzing.

Men kan het teken definiëren in termen van implicatie.

1. Reflexief. -- “A behelst A” komt neer op “A verwijst naar A”. Dit is dan het zuiver lusvormige teken van iets dat met zichzelf totaal identisch is.

2.1. “Een element van een verzameling behelst de verzameling zelf waarin het plaats vindt” komt neer op “Een element van een verzameling verwijst naar de verzameling waarvan het lid is” en is er teken van.

2.2. “Een onderdeel van een systeem behelst het hele systeem” komt neer op “Een onderdeel van een systeem verwijst naar het hele systeem” en is er het teken van. -- Men voelt de identitieve structuur!

HA60

Naar een definitie.

J.H. Walgrave, *Rond het probleem van de symboliek*, in: Tijdschr. v. Filosofie 1959: 2, 298/316, heeft het over Suzanne K. Langer, *Philosophy in a New Key*, Harvard Univ. Press, 1957-3, een werk dat handelt over de vernieuwde belangstelling voor zinnebeelden (in de breedste betekenis van die term) in de filosofie.

Walgrave definieert: '(Een symbool is) een concrete voorstelling die, door haar gekend-zijn, het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders". (A.c., 299).

Opm.: -- Walgrave zegt "concrete voorstelling". Daarmee loopt men niet tot aan het teken in zijn algemeenste betekenis. Abstracte voorstellingen kunnen evengoed, door haar gekend-zijn, overvoeren naar de kennis van iets anders. Wat zijn de traktaten van logistiek en wiskunde anders dan "abstracte tekens" die naar iets verwijzen, hoe algemeen en onbepaald dat iets ook is.-

Wij laten de term 'concrete' wegvallen, alsook de term 'voorstelling' (die nog te bijzonder is). Dus: een teken is iets (model) dat eens gekend ons informatie (inzicht) verschaft inzake iets anders (origineel).

Vooreerst: de term 'iets', tweemaal, zorgt ervoor dat de definitie ontologisch is en dus zo algemeen mogelijk (transcendenteel zelfs). Dan: door de termen 'model' (informerend iets) en 'origineel' (door de informatie bedoeld iets) in te voeren geven wij een precieze inhoud aan de tot nog toe gebruikte term 'verwijzen'.

Zo: in de semiologie van F. de Saussure horen - wat hij heet - het akoestisch beeld (een woord dat gebruikt wordt) en het eraan verbonden begrip samen. Waardoor? Door afspraak binnen een taal- en tekengemeenschap verwijst het akoestisch beeld (b.v. de term 'ezel') naar het begrip (wat wij associëren inzake 'ezel' met het gebruikte woord 'ezel').

Door de associatie van de twee delen van het Saussuriaanse teken krijgen wij informatie.

Zo: in de semiotiek van Peirce is er sprake van 'denkteken' (het begrip in onze geest, met wat daarmee samengaat), -- van 'spreekteken' (het woord dat geassocieerd wordt met het begrip of denkteken), -- van schrijfteken (het op b.v. papier aangebrachte teken).

De twee laatste tekens zijn taaltekens. De drie types van teken verwijzen naar elkander, -- "zetten op weg naar elkander", informeren omtrent elkander.

HA61

Wij verwijzen nu even naar ED 20 (Wiskundig model) waar de uitbeelding van vierkantsgetallen ter sprake komt, -- met een tekening. -- Iedere tekening,

verwijst naar het erbij horend getal. En omgekeerd, natuurlijk. Want eens voldoende gekend dient een 'origineel' als 'model'.

Tropologisch.

1. Metafoor.

Kol. A. en de leeuw behelzen een gelijkenis (gemeenschappelijke eigenschap: moed, eergevoel). Juist daardoor is Kol. A 'teken' voor 'leeuw' en omgekeerd.

2. -- Metonymie.

Eten van appels, volgens Aristoteles, behelst gezondmakingsproces. Dit, dankzij samenhang (gezamenlijke eigenschap). Juist daardoor is het eten van appels 'teken' voor 'gezondmakingsproces; En omgekeerd.

3. Synecdoche.

a. Een leerkracht voedt op (behelst: in beginsel voeden alle leerkrachten op): een leerkracht is 'teken' voor 'alle' en omgekeerd. Metaforische synecdoche.

b. De drempel maakt de winkel (behelst : een belangrijk onderdeel bepaalt de hele winkel(waarde)) één onderdeel is 'teken' voor "het geheel". En omgekeerd. Metonymische synecdoche.

Besluit.

Er zijn blijkbaar metaforische, metonymische en tweemaal synecdochische tekens.

Teken en structuur.

Herlees EH 213. -- Heet 'structuur' al wat "netwerk (totaliteit) van betrekkingen" is. -- Herlees EH 216 (Distributieve en collectieve structuur).

Wij gaan dit onderscheid verduidelijken aan de hand van wat volgt.

De landkaart en de wegwijzer.

a. Een landkaart is een gelijkenisteken.

Want het natuur- en cultuurlandschap is erop 'afgebeeld'. Het is dus een metaforisch teken. Gesteund op een distributieve structuur: eenzelfde 'vorm' is én in het landschap én in de kaart aantrefbaar. M.a.w.: die ene vorm is gespreid over minstens twee gegevens, landschap en kaart (die samen twee elementen van éénzelfde verzameling vormen).

b. Een wegwijzer is een samenhangsteken.

Want landschap en wegwijzer maken één systeem (geheel) uit. De wegwijzer is dus een metonymisch teken. Gesteund op een collectieve structuur: de wegwijzer is letterlijk ingewerkt (onderdeel) als verwijzing naar een onderdeel van het landschap. Landschap en wegwijzer maken samen eenzelfde stelsel uit.

Opm.: -- De landkaart is een iconiserend teken. De wegwijzer is een indicerend (indicatief, deïktisch) teken. Aldus een zeker taalgebruik. Zij hebben heuristische of vindingswaarde.

HA62

20. Structuralisme (62/63)

Het is niet de bedoeling een grondig inzicht te verschaffen in wat Structuralisme is. Wel even erop ingaan vooral i.v.m. de structurele of semiologische tekenduiding.

Bibl. st. :

-- Ferd. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916-1, 1931-3;

-- J.M. Broekman, *Structuralisme* (Moskou/ Praag/ Parijs), Amsterdam, 1973;

-- O. Ducrot e.a., *Qu'est-ce que le structuralisme* ? Paris, 1968;

-- Rol. Barthes, *Eléments de sémiologie*, in: Com1968 ;ations (Recherches sémiologiques) Paris, 1964 (No 4) 114/140 (Syntagme et système).

Zelf definieert de Saussure zijn 'sémiologie' als volgt: "Une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale" (Een vakwetenschap die het leven der tekens binnen het kader van het maatschappelijke leven bestudeert). Cfr Cours, 33.

Tekenduiding.

"Het talig teken verbindt niet een ding en een naam maar een begrip en een akoestisch beeld ("une image acoustique")".

Het hele teken omvat

a. "le signifié" (dat wat het akoestisch teken bedoelt, nl. het begrip), het betekende,

b "le signifiant" (het akoestische teken, b.v. een woord(klank)), het betekenende (betekenaar).

Opm.: -- de Saussure vat het hele teken op als iets 'psychisch' of mentaals (*Cours*, 98). Dat laten wij, natuurlijk, voor zijn rekening.

Verschil met de omgangstaal.

De omgangstaal heet 'teken' het akoestisch teken (le signifiant), d.i. het voor het gehoor (in- of uitwendig gehoor) hoorbaar teken. Zo b.v. het woord 'boom'.

Niet zo de Saussure want hij heet (totaal)'teken' en het woord en het begrip. Zo b.v. het woord 'boom' en het erdoor bedoelde begrip 'boom' maken samen pas het door de Saussure gedefinieerde begrip 'teken' uit. -- Want, voor hem, speelt het leven der tekens, binnen een samenleving, zich af heel en al in de psyché.

Betrekkingen: syntagmatische en 'associatieve'

Cours, 170ss. (Rapports syntagmatiques et rapports associatifs). -- Saussure's tekenleer is wezenlijk een toegepaste betrekkingsleer. Toegepast op de rechtstreekse en de zijdelingse 'rede' ('rede' in de zin van 'taalgebruik'). --

A.-- Het syntagma.

'Suntagma', Antiek-Grieks, betekent "al wat bijeen geplaatst is" (zo een leger in slagorde, een tekst).

HA63

de Saussure bedoelt de lineaire, d.i. als een woordenlijn voorkomende, volgorde der woorden-en-begrippen. Hij heet dit "de keten van het taalgebruik". Een talig syntagma bestaat uit minstens twee eenheden (elementen).

Appl. model

Zo b.v. 're-lire' (let erop dat de eenheden binnen 'relire' zich binnen het woord zelf bevinden); -- herlezen); "contre tous" (tegen allen); -- "la vie humaine" (het menselijk leven); -- "Dieu est bon" (God is goed); "s' il fait beau, nous sortirons" (indien het weer meevalt, trekken wij erop uit).

Een talige term krijgt maar waarde binnen zo'n 'syntagma'. Nl. pas uit de tegenstelling met wat voorgaat en wat volgt (voorteken en vervolg), daagt de betekenis op.

Opm.: -- De Structuralisten, wanneer zij het over het teken hebben, zeggen, in de Saussure's spoor, dat slechts tegenstellingsparen - een actualisering van de Paleopythagoreïsche systechieën - betekenisverwekkend werken. -- Wij bevinden ons daarmee in volle betrekkingsleer, al is het binnen het gesproken woord.

Opm.: -- Eigenlijk is dit onjuist: én gelijkenis én verschil bepalen de betekenis van een 'eenheid', maar het Structurale denken legt de nadruk op het verschil.

B.-- De associatie.

Noteren wij dat latere Structuralisten, i.p.v. 'associatie', van 'paradigma' ("paradigmatisch verband") spreken.

Nu is niet de woordenlijn centraal maar de betekenis. Betekenisverwante woorden (akoestische beelden) verbinden zich - 'associatie' - in het geheugen onderling. Zo ontstaan 'groepen'.

Appl. model

Zo zal b.v. het woord 'enseignement' (onderwijs) onbewust - het Structuralisme gaat hiermee hand in hand met de dieptepsychologie die op haar wijze de nadruk legt op het on- en onderbewuste, ook in het spreken - een menigte andere woorden oproepen - door 'associatie' -: 'enseigner' (onderwijzen), -- 'renseigner' (inlichten).

Of ook: 'armement' (bewapening), 'changement' (verandering). Hier klaarblijkelijk de 'eenheid' '-ement' benadrukkend in het associërende geheugen.

Of nog: 'education' (opvoeding), 'apprentissage' (leerproces). -

Hetzij als begripsinhoud hetzij als woordklank: woorden roepen woorden op.

Ziedaar de Structurale theorie inzake 'langue' (taal) en 'langage' (taalgebruik) in een notedop.

HA64

21. Semiotiek (64/68)

Bibl. st.:

-- Charles Morris (1901/1971), *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago Univ. press, 1938 (het klassieke werk);

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 45/89 (De semiotische methoden).

Niet dat wij een volledig beeld van Morris' theorie gaan geven; wel het essentiële.

Opm.: -- De Protosofistiek (om reden van haar retoriek; -450/-350), -- Platon (*Kratulosdialoog* o.m.), Aristoteles (in systematische vorm), in zijn *Peri hermeneias* (Over het oordeel), de Antieke Stoiekers, -- de Scholastiek, -- zij allen hadden het over semiotiek of tekenleer.

Drie semiotische aspecten.

Morris, in het spoor van de Wiener Kreis (Logisch Positivisme) en van het Pragmatisme, resp. Pragmaticisme (Ch. Peirce), ontwikkelde voor het eerst duidelijk drie aspecten van het teken, nl. het syntactische, het semantische en het pragmatische.

1.-- Syntactisch aspect.

'Syntaxis' betekent hier de onderlinge betrekkingen binnen het teken.

Appl. model

Bekend in klerikale middens was ooit de vaak bizarre en humoristische West-Vlaamse priester Van Haecke. Een college droeg de naam 'Faict'. Op zeker dag combineerde hij de elementen van die naam onderling tot volgend Latijns zinnetje: "Faict ficta facit! Vertaald: "Faict begaat ingebeelde dingen;' - Let op de pure syntaxis, die hier zeer toevallig een betekenis (= semantische waarde) heeft: de verzameling 'ficta' en 'facit' heeft dezelfde elementen als de verzameling 'Faict', Van Haecke heeft de letters gewoon verplaatst d.i. tot een andere configuratie (geheel van geplaatste dingen) gemaakt. Zo'n activiteit draagt de naam 'combineren' (combinatoriek).

Opm.: -- Men kan ook andere dingen dan pure letters 'combineren': zo begrippen, oordelen, redeneringen.

A. De reflexieve betrekking.

Indien x, dan x of x als x.

B. De niet-reflexieve betrekkingen.

a. Onrijmbaarheid. -- "Indien x, dan niet -x", (waarbij -x: het negaat van x is).

b. Niet-contradictorische wisseloplossing. -- (Binnen twee mogelijkheden, 1 en 0 geldt dat) "indien 1, dan niet 0".

c. Som. -- "Indien x + y, dan ofwel x ofwel y ofwel allebei".

d. Product. -- “Indien xy, dan en x én y” (beide termen tegelijk of samen).-- De logistiek werkt daarmee.

HA65

Syntactiek, inzake teken, heeft het dus over
a. de elementen van een teken inwendig (inwendige vergelijking) en/ of
b. de elementen van een samengesteld teken (een veelheid van tekens) (uitwendige vergelijking) in hun onderlinge betrekkingen.

Zo onderscheidt men ‘categorematische’ en ‘syncategorematische’ tekens.

Appl. model
1. Een onvolledig (syncategorematisch) teken is zowel de voornaam als de familienaam in een volledig adres (waarbij de namen van de straat, het straatnummer, de gemeentenaam en het gemeentenummer eveneens syncategorematische of onvolledige tekens zijn, natuurlijk). Een onvolledig taken is slechts ‘teken’ wanneer het met andere samengaat.
2. Een volledig of categorematisch teken is b.v. de naam van een persoon zonder enige bijvoeging ter aanduiding van iemand,

2.1.-- Semantisch aspect.
Men kan het gecombineerde teken ook (in het leven) situeren - “Sitz im Leben” - zo dat het betekenis krijgt.
De zin van Van haecke van zo-even “Faict ficta facit” betekent “Faict begaat verzonnen dingen”. Dat slaat op - volgens Van Haecke’s duiding natuurlijk - het feitelijke gedrag van de collega.

De zin semantisch, geeft een werkelijkheid aan buiten het teken, de zin, zelf weer. Hij bevat een beschrijving, ja, een waardeoordeel.

De term ‘symbool’ in de godsdienstwetenschap b.v. - b.v. een totempaal, een ‘afgodsbeeld’, een gezang, een toverformule - verwijst naar iets buiten het teken zelf.

Ook in het geval dat, volgens de mentaliteit in kwestie, een onzichtbaar wezen (totemplant of totemdier, godheid, magische kracht, levenskracht) in (en tegelijk boven) het teken of ‘symbool’ aanwezig is. Dat is dan een verwijzing naar het transempirische of het transrationele domein.

Semantische trappen.

I.M. Bochenski, o.c., 72v.. -- De dingen, de taal over de dingen, de taal over de taal over de dingen!

a. Alle zijnden zijn semantisch nultrap (zij zijn geen teken).

b.1. Zodra wij in tekens over zijnden denken, spreken, schrijven (denkteken/ spreekteken/ schrijfteken), is er taal over de zijnden. Dat is eerste (semantische) trap of objecttaal.

b.2. Men kan - onrechtstreekse rede - over die taal over de dingen spreken. Dat is dan taal over de taal of metataal.

-- Zoiets gebeurt dagelijks: wanner wij iets zeggen terwijl wij in ons binnenste 'zeggen' "Ik meen niet wat ik nu zeg"!

HA66

Of beter, wanneer de innerlijke stem van het geweten zegt "Dat meent gij niet". Bochenski zegt: "(...) De beroemde leugenaar, die, sinds Platon tot het begin van deze eeuw, alle logici last bezorgd heeft (...): "Wat ik nu zeg, is vals". Daaruit volgt onmiddellijk een tegenspraak. Want, indien de betrokkene de waarheid zegt, dan zegt hij iets onwaars en, indien hij liegt, dan is wat hij zegt, waar". (O.c., 72v.). Bochenski zegt dat de zin van de leugenaar: nl, "Wat ik nu zeg, is vals" helemaal geen oordeelsuitspraak is maar "semantische onzin" want de zin bevat tegelijk een zin over de zin zelf.

Besluit. -- De mentale of innerlijke 'restrictie' (voorbehoud omtrent wat men naar buiten mededeelt) zoals in de zin van de 'leugenaar' toont aan dat de loutere syntaxis alleen zonder semantiek een aantal uitspraken zonder enige echte duiding achterlaat.

Opm.: -- Het onderscheid tussen syntaxis en semantiek gaat ook dieptepsychologen aan: de bewuste taal kan in tegenspraak zijn met de taal van het onder- of onbewuste gedeelte van de ziel. De "onder- of onbewuste restrictie" luidt dan als volgt: "Wat ik bewust - rationeel - zeg, is slechts waar onder voorbehoud van een onder- of onbewust correctie"

Opm.: -- De verleid(st)er, de reclame, iedere (gewetenloze) retoriek (overredingstechniek) gaan op analoge wijze met zo'n mentale restrictie te werk: "Ik verkoop u dit als prima product" ("Ofschoon mijn patroon zei dat het slechts tweederangs is"). Deze laatste zin, tussen haakjes, is de mentale restrictie. Die niet naar buiten blijkt en dus het verschalken van de (naïeve) kopende mogelijk maakt.

Opm.: -- Alleen de toetsing van de uitdrukkelijke of bewuste uitspraak met de werkelijkheid kan hier uitsluitsel geven. Maar dat is semantiek en dus epistemologie (EO 112v. (Waarheid)).

Semantiek, inzake teken, heeft het dus over de betrekkingen tussen het teken en het betekende. Of dat betekende nu mentaal of buiten de geest en het bewustzijn te situeren valt, heeft slechts ondergeschikt belang.

"Morgenster/ avondster"

G. Frege (1848/1925; Duits wiskundige) voerde het semantisch koppel "Sinn (begripsinhoud)/ Bedeutung (begripsomvang)"in.

HA67

Men voert dan wel eens de termen "morgen- en avondster" in als twee begrippen ("zwei Sinne") voor éénzelfde omvang ("eine Bedeutung"), die dan de naam "de planeet Venus" krijgt. Want - zo zegt men het - door de termen 'morgenster' en 'avondster' wordt één en dezelfde planeet Venus 'aangeduid', 'bedoeld'.

Opm.: -- Toch lijkt het niet zo simpel. Immers de begripsinhoud 'morgenster' slaat op de planeet Venus in een andere waarnemingspositie, kosmologisch dan dezelfde planeet Venus als avondster. Dus, indien men traditioneel-logisch te werk gaat, spreekt men van twee begripsinhouden voor … twee begripsomvangen. Kwestie van Antiek-traditionele akribeia ('nauwkeurigheid').

2.2.-- Pragmatisch aspect.

Hernemen wij het voorbeeld van Van Haecke: "Faict ficta facit".

Nog steeds de "Sitz im Leben", maar nu anders: "Wat wilde de persoon Van Haecke met deze woordspeling toen hij in aanwezigheid van andere personen zo sprak?". Wilde hij ze gewoon met zijn humor op de kosten van Faict doen lachen, zonder achterbakse bijbedoelingen? Of wilde hij meteen echte kritiek uitoefenen op b.v. het gedrag of zelfs de zielzorg van een collega, -- bij collega's? Ook dat situeert zich buiten de zin zelf.

Significa.

Lady Victoria Welby, hofdame bij koningin Victoria van Engeland (koningin 1819/1901), startte in 1896 het Signifisch onderzoek. 'Significa' houdt zich bezig met

a. de menselijke uitdrukkingsmiddelen

b. voor zover deze verstandhoudingsmiddelen kunnen zijn. Weerom, zoals in Morris' pragmatiek, tussen personen die zich van tekens bedienen. Men ziet de gelijklopendheid.

Terloops: ooit bestond een Signifische Kring (rond G. Mannoury (1867/1956; wiskundige (grondslagenonderzoek)), steller van een Handboek der analytische significa (2 dln. 1947-1948). Vooral de psychologische en de sociologische alsook de culturologische inslag van wat wij als uitdrukkingsmiddelen in de omgang met medemensen gebruiken, trok de aandacht. Wat pure pragmatica is.

Signaal.

Een teken kan door iemand als signaal voor iemand gebruikt worden.

Zoals O. Willmann, *Abriss der Phil.,* Wien, 1959-5, 59, zegt: Antieke Grieken (Aristoteles b.v.) onderscheidden tussen "logos apofantikos" de vaststellende (beschrijvende, verhalende, rapporterende) zin enerzijds, en, anderzijds, "logos sèmantikos" signaaluitspraak.

HA68

Zo b.v. is een gebed, een bevel, een wens e.d.m. "semantikon ti", iets pragmatisch. Wanneer iemand tegen een mooitje zegt: "Gij, mooi meisje" dan kan dit louter (verwonderd - bewonderende) vaststelling zijn. Maar dat zinnetje kan ook vleiend bedoeld zijn om in de intimiteit b.v. van dat mooitje binnen te dringen. Dit kan alleen blijken als … de (gebeurlijke) "restrictio mentalis", zoals de Romeinen al zegden, blootgetrokken wordt.

M.a.w.: net zoals in de semantiek, zo ook in de pragmatiek. De metataal, innerlijk, beslist mede over de juiste pragmatische draagwijdte van een teken. Of nog erger: iemand komt een "lelijk eendje van een vrouw" tegen en zegt (schamper): "Gij, mooitje". Dat is dan, via innerlijk voorbehoud merkbaar, het omkeren van de betekenis voor zover louter semantisch bedoeld.

Opm.: -- De logica van de taal en van het taalgebruik wint erbij te letten op de modaliteiten (EO 126vv.).

Behalve de logische en ontologische modaliteiten zijn er de metatalige modaliteiten, die een eigen type van voorbehoud, behelzen.

Pragmatiek, inzake teken, heeft het dus over de betrekkingen tussen het teken en de duidingen die personen erin leggen of erin aantreffen. Dit, in

signifisch of pragmatisch kader. Wat verstandhouding - goede of slechte - behelst.

Retoriek.

De “technè rhètorikè” de welsprekende deskundigheid, ontstond ooit op Sicilië. -- Wie de Antieke retoriek, versta: verstandhoudingsleer, een beetje kent, ziet dat Morris niets anders doet dan die Antieke retoriek herstichten.

1. Syntaxis.

Een tekst, een figuur (b.v. een foto van een wagen-met-aanlokkelijk-meisje) zitten ineen op samengevoegde wijze: de onderdelen van de tekst, van de reclame b.v. zijn een configuratie.

2.1. Semantiek.

Degene die toespreekt of publiciteit pleegt, heeft een ‘boodschap’ (informatie) mee te delen zo dat zij bij medemensen overkomen kan.

2.2. Pragmatiek (signifiek).

Degene die spreekt of toont om te overtuigen (= om verstandhouding te stichten), heeft zijn bedoelingen. Hij/ zij wil een resultaat.

Die drie aspecten - ‘merè’ (Lat.: partes, delen) in Antiek Grieks - kenden de Antieken uitstekend. Toch is het o.m. de verdienste van een Morris (met zijn ‘pragmatische’ inslag) ons die Antieke verworvenheden opnieuw te hebben bijgebracht.

HA69

22. Psychodrama (69)

Jacob-Levi Moreno (1889/1974) was een Roemeen van afkomst maar kwam in de VS, waar hij als stichter van het psychodrama beroemd werd. Zijn *Gruppenpsychtherapie und Psychodrama* (Einleitung in die Theorie und die Praxis), Stuttgart, 1973-2, 14, vermeldt een Primitief model: - Het deed zich voor bij Pomo-Indianen (Californische westkust). Getuige: een etnoloog. Een schijnbaar stervende Indiaan werd het dorp binnengebracht. Dadelijk verscheen de wijman (‘sjamaan’, “medicine man”, genezer) met zijn helpers. -- Ziehier de methode.

1. Voorbereiding

Eerst lichtte de genezer zich in: de man die de ‘zieke’ had aangebracht, zei dat deze een kalkoenhaan had ontmoet -- iets dat hij nooit eerder gezien had.

Angstgevoelens hadden hem sedertdien overweldigd. -- De wijman trok zich terug.

2. Actie.

Hij - met zijn helpers - beeldde de situatie die de schok had verwekt, uit, -- tot in alle mogelijke details. De wijman - te midden van een groep vrienden en buren - speelde de rol van kalkoenhaan. Rond de 'zieke' maakte hij kringen als een vogel die wild met de vleugels te keer gaat.

Het verschil.

Hij deed dit zo dat de 'zieke' geleidelijk, met de groep, kon inzien dat een kalkoenhaan eigenlijk niets ergs was, -- dat angst voor zoiets ongegrond was. -- Resultaat: de man bekwam zienderogen en 'genas' volledig.

Opm.: -- Dergelijke methoden bestaan in alle enigszins geordende Primitieve culturen.

De structuur.

1. Gelijkenis-en-verschil

spelen een hoofdrol. De wijman speelt, zo nauwkeurig mogelijk maar tegelijk zo geruststellend mogelijk, de traumatiserende gebeurtenis.

2. Samenhang is actief:

de wijman-en-zijn-helpers, enerzijds, en, anderzijds, de buren-en-vrienden maken twee samenhangende groepen uit die mede het onwerkelijke en dus neurotiserende waardeoordeel van de geschokte Indiaan omvormen tot een werkelijk en gezondmakend waardeoordeel. -- Weerom: gelijkenis en samenhang. Betrekkings-kundig gezien.

De Amerikaanse regering heeft Moreno gevraagd de onderlinge betrekkingen in groepen te analyseren (sympathieën/ antipathieën bij gevangenen, onder collega's). Wat tot Moreno's sociometrie aanleiding gaf. Cfr EH 208. Nog steeds richtinggevend in de industriële psychologie.

HA70

23. Associatieve psychologie (70/71)

Bibl. st.: Theodule Ribot (1839/1916), *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917 -10, 171/182 (Les sentiments et l'association des idées).

Ribot was en experimenteel-psycholoog én denker. Zijn nog steeds waardevol boek leert ons dat het gemoed, verstaan als waardevermogen, ook (en op zijn wijze) betrekkingen legt.

1.-- Het gegeven.

Wij staan eerst stil bij de feiten.

1.a. -- Gelijkenis.

Voor een jongeman, indien hij op haar zoon uitwendig gezien gelijkt of b.v. dezelfde ouderdom heeft, kan een moeder - plots - een sympathie in zich voelen opkomen.

Aldus Ribot. -- Men ziet het: de jongeman, o.g.v. gelijkenis, verwijst naar haar zoon, -- is "teken-signaal" voor een waardevoelen, 'sympathie' geheten. Wij zeggen "verwijst naar" maar gevoelsmatig zou het beter zijn te zeggen "loopt ineen met".

Ribot verbreedt dit voorbeeld: "Zo zijn er vreesreacties die men ondoordacht ('instinctief') heet. -- Een dieper doordringende waarneming, echter, kan ze herleiden tot een gelijkaardige verklaringsgrond als het geval van de spontaan sympathiserende moeder, waar gelijkenis aan het werk was: - Ondoordacht vereenzelvigen wij.

1.b. -- Samenhang ('aangrenzing').

Het gevoel dat een verliefd minnaar oorspronkelijk doorleefde voor de persoon zelf van zijn 'maîtresse' (minnares), draagt hij over op haar kleren, haar meubels, haar woning.

Ander model: afgunst en haat koelen hun woede op de levenloze voorwerpen die de vijand(in) toebehoren, om dezelfde reden.

Opm.: -- Waar is de tijd dat, gedurende de Golfoorlog met Irak, de Irakezen hun woede koelden op al wat Amerikaans was, -- op de eerste plaats de Amerikaanse ambassade.

Nog een model: in absolute monarchieën wordt de cultus van de vorst overgedragen op zijn troon, op de emblemen (= zinnebeelden) van zijn macht.

Nu is het niet de gelijkenis maar de samenhang - de 'aangrenzing' zegt Ribot of nog 'aanpaling' - die speelt: de verwijzing heeft hierin haar grond.

Fetisjisme.

a. Godsdienstwetenschappelijk betekent een 'fetisj' (in West-Afrika vooral) een voorwerp dat met magische levenskracht 'geladen' is. 'Fetisjgeloof' is dan

die religievorm die daaraan een soort transempirische werkelijkheid toeschrijft.

HA71

b. Maar psychologisch en wel inzake seksuele psychologie heet men 'fetisjisme' een 'afwijking' die i.p.v. de persoon, lichamelijk vooral, de bezittingen en de voorwerpen die aan de erotiserende persoon toebehoren, als ook en zelfs soms sterker erotiserend aanvoelt.

Beide fenomenen maar elk op zijn eigen wijze steunen op samenhang.

2.-- De duiding.

Ribot, waar hij het heeft over gelijkenisgevallen, zegt: "De verklaring van veel van die gevallen situeert zich in een on(der)bewuste toestand. Deze laat zich niet zo gemakkelijk achterhalen. Indien die toestand, echter, opnieuw tot het bewustzijn doordringt, -- iets waarbij de wil maar een zeer onrechtstreekse rol speelt, werpt hij een licht op het gehele gebeuren".

Associatief gedrag.

Indien a een b doet denken, dan is b een 'associatie' van a. In dat geval is er tropologische overdracht (ER 170vv.) men reageert emotioneel (waardeleerstellig) op b doordat - bij a - men aan b denkt. En wel: men reageert op b alsof het om a ging!

Zegt Ribot: "Men weet dat de associatie van denkinhouden herleid werd tot twee basiswetten, de gelijkeniswet en de aangrenzingswet".

Men ziet het: het begrip 'verzameling' (distributieve structuur/ metaforische associatie) en het begrip 'systeem' (collectieve structuur/ metonymische associatie) zijn de (geheime) vooropstelling.

'Overdracht'.

Tropologisch gedrag bestaat uit 'overdracht'. Zo ook hier. 'Transfert' zegt Ribot. -- Er is "transfert par ressemblance" (gelijkenisoverdracht) en er is "transfert par conti-guité" (samenhangsoverdracht).

Opm.: -- Ribot noemt deze tweeledige 'wetmatigheid' inzake zieleleven "eerder beschrijvend dan echt verklarend". Toch - zo voegt hij daaraan toe - onthullen zij "quelque chose en sus" (iets meer). Met name: verscheidene schrijvers hebben, in dit verband, gewezen op een vaak "ondergedoken, maar doeltreffende invloed". "Une influence souvent latente mais efficace" zegt hij.

Wij kunnen, nu wij een Freud, een Adler, een Jung en zovele andere dieptepsychologen hebben leren kennen, geruststellen dat Ribot met deze betrekkings-kundige psychologie aan de wieg van een werkelijke, hout snijdende psychologie van het onbewuste en vooral van het onderbewuste (op dieper geheugen steunende) zieleleven staat. -- Weerom: identitieve basis!

HA72

24. Associatieve psychoanalys. (72/73)

Nemen wij ditmaal een bekend psychoanalyticus, Charels Baudouin (1893/1963). Deze Zwitser heeft een jarenlange ervaring inzake kinderpsychoanalyse, in Genève. Hoofdwerk: *L'âme et l'action* (Prémisses d'une philosophie de la psychanalyse), Genève, 1969-2.

A.-- Het gegeven.

Eerst enkele gegevens. -- In zijn Etudes de psychanalyse staat deze uitstekende kenner van de kinderziel stil bij een zekere Berthe. Zij kwam bij hem met een probleem, nl. armneuralgie (een soort zenuwpijn in de arm).

Zijn methode getrouw zoekt Baudouin voor dit 'fenomeen' een 'rationele' verklaring die zich eerst en vooral situeert in "les tendances" (de waardestrekkingen) die in de bewuste - maar nog sterker in de "on- en onderbewuste" ziel actief zijn.

a.-- Bij zijn 'theoria' (Platonisch voor 'onderzoek') stootte Baudouim op het feit dat Berthe, on- en onderbewust, de hele situatie van een klasgenote, die - het mag toeval lijken - ook de naam 'Berthe' droeg, nabootste. Wat ons op het gelijkenismodel brengt.

b.-- Wat juist bootste Berthe na? Niet zozeer haar klasgenote zelf om haarzelf, natuurlijk. Maar wat zij als "het geluk van (Berthe)" aanzag. Wat dus een waarde in (Berthe) betekende. (Berthe) had gedurende een tijd een armkwaal gehad. Deze kwaal had een groot voordeel: zij bezorgde (Berthe) veel vrije tijd. Meer nog: niet de vrije tijd om zichzelf maar wat die vrije tijd veroorzaakte, nl. de mogelijkheid om zich op te werken tot "een ontwikkelde vrouw". Dat was de 'Eigenwert' de waarde die om zichzelf begeerd wordt. Daarop stond, doorheen een aantal vermommingen (armkwaal, veel vrije tijd), haar waardestrekking gericht.

M.a.w.: Berthe wou zijn gelijk (Berthe), een ontwikkelde vrouw!

B.-- de verklaring.

Het ‘mechanisme’ kwam - aldus Baudouin - hierop neer.

1. Men vat onmiddellijk - zegt hij - de analogieredenering (“raisonnement par analogie”). Deze ‘vereenzelvigde’ Berthe met (Berthe). Deze identificering ging zover zich tot “ziekelijke nabootsing” te lenen.

Ziedaar wat de psycholoog “een zielemechanisme” heet. Het aan het bewuste zieleleven ontsnappen ervan machtigt de term ‘mechanisme’.

HA73

2. Zegt Boudouin: de herinnering aan (Berthe) en haar arm behoren tot de strikt individuele sfeer maar het on(der)bewuste mechanisme waardoor die herinnering ‘werkt’ (veroorzakende factor is), nl. door het lichamelijke symptoom, de armpijn, te verwekken, behoort tot “een primitieve laag”.

Opm.: -- Met of zonder voldoende reden noemen psychoanalysen de on- en onderbewuste laag in de ziel “een primitieve laag”. Daarbij vergeten zij blijkbaar dat echte Primitieven zich van dingen zeer bewust zijn die bij ons, Modernen, niet tot het rationele domein doordringen en omgekeerd. Men zou beter van “een andere laag” gewagen.

Axiologisch/ logisch.

Een axiologische factor in de ziel, nl. willen een ontwikkelde vrouw zijn (zoals (Berthe)), bedient zich van een analogieredenering (als men dat mechanisme een redenering mag heten) om het doel te bereiken. De logica wordt hier methodisch toegepast pragmatisch (d.i. om reden van het on- en onderbewust bedoelde resultaat).

Tot daar een gelijkenismodel. Nu een samenhangsmodel. Met Ribot kan ook van ‘aangrenzingsmodel’ gesproken worden.

Bibl. st. : Ch. Baudouin, *L’âme enfantine et la psychanalyse* I (*Les complexes*), Neuchâtel/ Paris, 1950-2; II (Les cas)/ III (Les méthodes), Neuchâtel/ Paris, 1951. In *Les méthodes*, 162, vermeldt steller wat volgt.

a. Een kind - zo zegt hij ter inleiding - is niet een miniatuurvolwassene maar een wezen in een of andere voorfase van volwassenheid.

b. Men heeft vastgesteld - gaat hij door - dat, enkel doordat één of twee ouders zelf een psychoanalyse doorgemaakt hadden, vooral jonge kinderen grondig veranderd waren. Dit zonder dat het nodig was het kleine subjectje zelf te behandelen.

De verklaring.

"Dit is verklaarbaar - zegt hij -, enerzijds, indien men vooropstelt dat de kwalen van het kind in kwestie nog niet stevig vastgeroest waren en, anderzijds, indien men vooropstelt dat de traumatiserende (kwaalverwekkende) situaties die de problemen veroorzaakt hadden, wezenlijk afhangen van het leefmidden, vooral het gezinsmilieu.

Door dit leefmidden te wijzigen kan men de hele samenhang wijzigen".

Besluit. -- Net als Ribot maar met de vooropstellingen van de Psychoanalyse als leidraad komt Baudouin tot een associatieve psychoanalyse die betrekkingen ziet en daarmee problemen verduidelijkt, ja, oplost.

HA74

25. "Een soort identiteit" (74)

Wij gaan nog even door met Baudouin maar nu voor zover hij, in zijn 'insluitend' denken (dat voor meer dan één duiding openstaat), ingaat op Frances Wickes, *The Inner World of Childhood*, New York/ London/ Appleton, 1927, 17.

De feiten die, betrekkingskundig, in psychische of psychosomatische zaken, tot associatieve psychologie leiden, zijn - aldus Baudouin - 'irrécusables' (ontegensprekelijk). Dat is dus de stevige 'stellige'(= 'positief-wetenschappelijke') basis.

Nu de rationele verklaringen.

Het is evident dat de term 'rationeel' hier, in zo'n subtiele zaken, in de brede ofschoon werkelijke zin bedoeld is.

Baudouin denkt dat, binnen de dieptepsychologieën, de Individualpsychologische strekking - van C.G. Jung (1875/1961) - wellicht een andere - doch ook geldige - uitleg kan voordragen.

Wickes zegt dat, in de prille kinderjaren, tussen, enerzijds, het on(der)bewuste zieleleven van een kind en, anderzijds, het on(der)bewuste zieleleven van b.v. de ouders "een soort identiteit" bestaat.

Applicatief model.

Freud leerde ons, in het spoor van een traditie die zeker verre voorbij de Antieke Grieken leidt, dat de droom "de koninklijke weg" is om tot het on- en onderbewuste zieleleven door te dringen.

Opm.: -- Laten wij zeggen "een koninklijke weg". Tussen meerdere andere.

Een kind dat Wickes gekend en gevolgd had, doorleefde in een droom een conflict. Bij grondiger analyse bleek dat het probleem in kwestie niet iets was dat het kind zelf aanging maar iets van zijn vader. Cfr Fr. Wickes, o.c., 26.

Een ander kind - Wickes, o.c., 28 - doorleefde een ongeborgenheidsgevoel (het wist zich ergens onveilig). Bij grondiger 'theoria' (Platon's term voor "grondig op iets ingaan") bleek dat dit gevoel slechts "een intuïtieve waarneming" was van … de objectief-onzekere situatie van zijn ouders.

Baudouin staat t.o.v. dergelijke 'irrationele' factoren eerder afstandig. Toch is hij formeel: "Het staat vast dat een kind ergens "de atmosferen in zijn omgeving" snapt" (o.c., 162).

Dat heet dan b.v. "intuïtieve waarneming" (Wickes), "geestelijke osmose" (Benoist Hanappier) of zelfs "mystische participatie" (L. Lévy-Bruhl).

HA75

26. Harmologie ook tegenstellingsleer (75/76)

Hernemen wij even EH 203/206 (Assimilisme/ differemtisme): daar zagen wij dat de comparatieve methode - indien zij echt vergelijkend is - ook de verschillen en de kloven nagaat. Staan wij du stil bij de betrekkingen die tegengestelden zijn.

De Augustiniaanse definitie.

De Civitate Dei (Over de Godsstaat). -- Daarin lezen wij: "orde is de plaatsing die aan de - bij vergelijking - als bijeenpassende ('parium') en niet-bijeenpassende ('disparium') gegevens overkomende dingen de hun toekomende plaats aanwijst". Augustinus ontleende de definitie aan M.T. Cicero (-106/-43).

Let op twee dingen

a. Ordenen is 'plaatsen', 'schikken' (configuraties combineren);

b. ordenen is bijeenpassende en ook niet-bijeenpassende gegevens plaatsen. Dit laatste behelst bijeenplaatsen en uiteenplaatsen.

Opm.: -- De basisdifferentiaal zagen wij EH 170 (207; 208; 209)

Het denkbeeld "differentiaal".

Men zou kunnen zeggen 'verschilconfiguratie',

1. Wat de Antieke Grieken 'dia-stema' (Lat.: intervallum), tussenruimte, interval, noemden, is duidelijk het grondschema van alle vergelijken.

Er buiten/ er tussen — er binnen/ erbuiten

grens 1 — grens 2

In termen van 'schikken': wat binnen de tussenruimte is, is tussengeschikt; wat aan beide zijden erbuiten is, is buitengeschikt.

Opm.: -- Topologische structuur.

Dit schema is blijkbaar, ook in de wiskunde, een basisinzicht. -- Denk aan een samenhangende bol klei.

a. De massa als onveranderlijke factor wordt niet veranderd.

b. Wel wordt zij vervormd: de meetkundige vorm is een veranderlijke factor. Bij het kneden zal blijken dat de vervormingen zich binnen uiterste grenzen bewegen. Dit is de definitie van interval.

2. Tweede kentrek.

Een differentiaal plaatst - ordent - zo dat een reeks ontstaat en wel een reeks 'waarden' waarvan het ene uiterste negatief en het andere uiterste positief is. Met gebeurlijk tussenwaarden.

Ineenlopend/ gelijklopend/ uiteenlopend.

Convergent/ parallel/ divergent.

HA76

Aristoteles gebruikt de term 'homoi tropos', convergens, om analogische gegevens te benoemen. Kard. J.H. Newman (1801/1890) gebruikte de term 'samenlopend' om een argumentatievorm een naam te geven.

Opm.: -- De inductie neemt gebeurlijk een 'convergente' wending. Denk. b.v. aan het opsporen van een dader of meerdere daders van een moord. Na enige tijd van 'theoria', onderzoek, komen een aantal op het eerste gezicht onderling onafhankelijke aanduidingen bloot (wat de Antiek-Griekse retoren 'semeia', vage aanduidingen, zouden geheten hebben, -- te onderscheiden van 'tekmèria', zekere tekens). Op zeker ogenblik kunnen deze 'vage' (veelduidige) aanduidingen alle of althans in haar meerderheid wijzen in eenzelfde richting. Zij 'convergeren'. Dat is de convergente inductie. De steekproeven laten een 'veralgemening' van een bepaald type toe. Cfr ED 40/44 (Inductie).

De tegenstellingenleer.

De weg is nu vrij voor een soort algemene leer omtrent de tegengestelden. Herlees nu even EO 114/117 (Zijn(de), en het niets). Daar was sprake van

a. het volstrekte niets,

b. het betrekkelijke niets (rein ontkennend (nihil negativum) en berovinguitdrukkend (nihil privatiyum). Het is duidelijk dat dit een eerste basis van tegenstellingen is.

Herlees nu ook, even, EH 207/212 (Betrekkingskunde). Daar was sprake van axiologische tegenstellingen (logisch-vierkantig ordenbaar), tegenstellingen binnen een (fictieve) schoolklas (logisch-vierkantig ordenbaar), behelzingen (logisch-vierkantig ordenbaar). Ook van lusvormige (reflexieve) betrekkingen - die buiten de tegenstellingssfeer, net als het volstrekte niets, vallen van wederzijdse betrekkingen, van overgankelijke (transitieve) betrekkingen, van duidigheidsbetrekkingen.

Deze kunnen alle ook in haar tegenstellingsaspect bekeken worden, zoals ten andere blijkt uit EH 211 (Paradoxale wederzijdse betrekkingen) en EH 206 (Paradoxale verzamelingen en systemen).

Zo kunnen een transcendentele tegenstelling (die er eigenlijk geen is) een restrictieve (van voorbehoud voorziene) tegenstelling, -- alsook een groep categoriale tegenstellingen (contraire, privatieve, -- correlatieve) onderscheiden worden. Zij zijn niets anders dan de tegenstellingsinslag van een betrekking.

Besluit. -- Zij hoeven niet verder toegelicht te worden. Wel is het goed de betrekkingen waarin zij zich situeren, even op te roepen.

HA77

27. Spanningsleer (taseologie. (77/80)

'Tasis', spanning. -- Spanningsleer is één toepassing van tegenstellingenleer. In spel, in conflict b.v. komen mensen bijeen maar staan in tegengestelde 'kampen' tegenover elkander. Paradoxale verzameling, paradoxale vorm van systeem! Doch dat definieert 'spanning'. Spanningen allerhande spelen in mensheid en kosmos een enorme rol. Daarom een korte structuuranalyse, d.i. een analyse van het netwerk van betrekkingen dat met spanning gemoeid is.

Een voetbalwedstrijd.

Twee équipes spelen om de bal in handen te krijgen en te beheersen zo dat hij in het vijandige doel terechtkomt.

Opm.: -- Twee jongens die om éénzelfde bal worstelen, gebeurlijk vechten. Iedere wedijver - dank aan de (genadeloze) economische concurrentiestrijd - vertoont een structuur die opvalt. Kijk naar twee firma's die om éénzelfde verkoopsgebied 'vechten'. Ja, twee van de beste leerlingen wedijveren om eenzelfde eerste plaats.

Structuur.

Al deze modellen wijzen op eenzelfde origineel.

a. Er zijn steeds minstens twee 'kampen' (tegengestelden).

b. Er is minstens éénzelfde 'inzet' (= de voetbal, de bal, het verkoopsgebied, de eerste plaats). - De paradoxale ontmoeting, synthese, der twee gegevens a en b: de kampen stellen een tegengesteld belang in eenzelfde inzet.

Humorvol uitgedrukt: "Er zijn te veel gegadigden voor te weinig begeerde objecten". Meer dan één kamp … voor slechts één inzet.

Opm.: -- In het spelen wordt die structuur zelfs bewust georganiseerd. In de "struggle for life" wordt diezelfde structuur opgedrongen.

Mechanisch model.

De mechanica heeft het o.m. over krachten. Deze kunnen in een spanningsverhouding komen te staan. Denk aan de opwaartse kracht, in een vuurberg, die tegen, de zijwaartse krachten van de binnenwand van de krater optornt, -- terwijl zij de neerwaartse krachten van de zwaartekracht 'ontkracht'. De inzet, enig object, is hier de lava. De kampen zijn de tegengestelde krachten, -- op - en neerwaarts en op - en zijwaartse. Met als resultante: spanningen.

Menselijk model.

Spanning - tegenstelling - kan een literair procedé zijn.

Bibl. st. : E. Mercenier, *La prière des églises de rite byzantin*, II (Les fêtes), Chevetogne, 1948, 127.

HA78

De "Heilige Week" kent een "heilige en grote woensdag", waaruit wij een typisch tegenstellingsstukje weergeven.

“Terwijl de zondares - een prostituee - u, Heer, een uiterst kostelijk parfum aanbood, kwam de leerling - Judas, de verrader - met de bewindvoerders tot een overeenkomst. Met groot genoegen gaat zij uit wat zij - voor veel geld - had gekocht.

Met grote haast verkocht hij Degene die met geen prijs te betalen is. In Jezus aanvaardde zij de Heer. Tegen die Heer nam hij stelling. Zodoende kwam zij vrij terwijl Judas, als slaaf van de erfvijand (Satan), te keer ging. Angstaanjagend is Judas’ laagheid. Verheven is het berouw van de prostituee

”Schenk mij, Redder, die voor ons de dood zijt ingegaan, dat berouw en red ons allen”. Ellendig is Judas’ lot: terwijl hij de prostituee de voeten van Jezus zag kussen, was hij aan het overwegen hoe hij Hem de verraderlijke kus zou aandoen. Zij maakte de haren uit de knoop los. Hij geraakte met zijn ziel in de knoop: in plaats van kostelijk parfum te schenken broedde hij een weerzinwekkend boosaardig opzet in zich uit. -- “De begeerte verkiest wat niet verkieslijk is: scherm onze zielen, Heer, voor zoiets af”.

Opm.: -- Men ziet de structuur: a. Jezus is de inzet; b. de kampen: op de voorgrond de (bekeerde) prostituee en Judas die Jezus voor “dertig zilverlingen” (zijn geldzucht) verraden heeft; op de achtergrond: wat de Bijbel noemt “het Rijk der hemelen” en “het Rijk der duisternis” die in een genadeloos conflict liggen tot wanneer de Heer Jezus terugkeert, op het einde der tijden.

Mimetisme (R, Girard).

In Antiek Grieks ‘mimesis’, Lat.: imitatio, betekent ‘nabootsing’, ‘weergave’, ‘Mimetisme’ is dan het fenomeen der nabootsing of weergave, alsook de theorie omtrent dat fenomeen.

Bibl. st.: René Girard (1923/2015), Frans culturoloog ontwikkelde een theorie waarin de spanning centraal staat. Zijn begeertetheorie zegt het natuurverlangen, de fundamentele begeerte in de mens is niet een begeerte naar seks of naar dood of doding (Freud e.a.), maar nabootsingsbegeerte. Alle menselijke gedragingen ontspringen daaraan. Maar zowel de mensen zelf als vele theoretici miskennen (verdringen, onderdrukken) die nabootsingsdrang. Gevolg: hij blijft zo goed als onbewust.

Freud’s lucied moment.

Freud, sprekend over de ‘oerhorde’, een denkbeeldige ‘primitieve’ mensheid, zegt: “Mijn naaste heeft juist dezelfde de begeerten als ik”.

HA79

Girard haalt aan: “Het jongetje vertoont grote belangstelling voor zijn vader: hij zou willen worden en zijn wat zijn vader is, -- ja, hem onder alle oogpunten vervangen. Zacht uitgedrukt: hij maakt van zijn vader zijn ideaal. -- Deze houding t.o.v. “de vader” - of t.o.v. iedere man over het algemeen - heeft niets lijdelijks of vrouwelijks aan zich: zij is, wezenlijk, mannelijk. En zij is overigens zeer gemakkelijk verzoenbaar met het Oedipuscomplex dat zij helpt voorbereiden. -- Aldus letterlijk Freud zelf.

Vereenzelviging en mimetisme.

Girard: “Er is een overduidelijke gelijkenis tussen de ‘identificatie’ (vrij vertaald: “vereenzelviging met iemand naar wie men opkijke) - met name: de identificatie met de vader” - en de nabootsingsbegeerte: beide bestaan erin een toonbeeld te kiezen (…). Die keuze kan zich op ieder man vastzetten (…) die dan de plaats inneemt die, normalerwijze, in onze maatschappij aan “de vader” toekomt, nl. de plaats van toonbeeld! Cfr EH. 234 (Berthe/ (Berthe)).

Opm.: -- Bibl. st.: H. Robinson, *Renascent Rationalism*, Toronto, 1975, 171.

Robinson ontwikkelt een theorie omtrent het conflict die de onze benadert: binnen éénzelfde en gemeenschappelijke situatie (opm.: gelijkenis en samenhang) - het convergent aspect - zijn elkander uitsluitende waardestrekkingen aan het werk - divergent aspect (der tendensen) - gericht op éénzelfde inzet dat aanleiding geeft tot uiteenlopende nabootsingen. -- Zoiets geschiedt tussen “de vader” en “de zoon” in Freud’s zienswijze.

‘Complex’

Bibl. st.:

-- Ch. Baudouin, *L’âme et l’action*, Genève, 1969-2, 97/141 (Esquisse d’une théorie des complexes);

-- J. Jakobi, *Complexe, archetype*, symbole, Neuchâtel (CH), 1961 (vert. v. Complex, Archetypus, Symbol).

Wij bevinden ons in volle dieptepsychologie: wat men daar ‘complex’ heet, kan omschreven als “spanning, liefst conflictueuze spanning tussen meer dan één tendens (= waardestrekking) binnen de ziel”.

Appl. model -- Een neiging in ons ‘wil’ (‘begeert’) een object (b.v. een man-buiten-het-huwelijk), doch - binnen Bijbelse voor opstellingen (door opvoeding bijgebracht) of binnen andere culturen - geldt die neiging als ‘zonde’. Eénzelfde

begeerteobject (waarde) lokt twee waardeoordelen uit (een hedonistische en een morele).

HA80

'Oedipuscomplex'.

Girard: "Het jongetje wordt gewaar dat "de vader" zijn toegang tot "de moeder" in de weg staat. Daardoor krijgt identificatie met "de vader" een vijandige tint en loopt uit op de begeerte om "de vader" - zelfs bij "de moeder" - te vervangen. Identificatie met "de vader" en begeerte om "de vader" bij "de moeder" te vervanger vallen samen.

Ten andere deze identificatie is vanaf het begin ambivalent (tweesnedig, tweewaardig" (Girard, o.c., 252). - Aldus Freud.

Wedijver.

Meteen is duidelijk hoe rivaliteit ontstaat, gemengd met afgunst. Door "de vader; in diens verhouding tot "de moeder" na te bootsen, ja, rivaliserend te verdringen ontwikkelt "de zoon" onbewust het oedipuscomplex.

"Het is "de vader" die "de zoon" toont wat begerenswaard is,-- juist doordat hij het zelf begeert (nl. "de moeder")' (O.c., 253).

Opm.: -- Let op de structuur: a. eenzelfde inzet, "de moeder"; b. meer dan één gegadigde, "de vader" en "de zoon". c. doordat de laatste de eerste nabootst. Het nabootsen is de conflictverwekkende factor.

Opm.: -- De psychologie der motiveringen van Diel zou hier van 'ijdelheid' gewagen: in een vroege norm van ijdelheid wil "de zoon" het halen op "de vader".

Menselijk model.

Hernemen wij het spelen. -- Robinson - zo-even vermeld - heeft de neiging reeds in het spel een echt conflict aan het werk te zien. Doch analyse der fenomenen - spelen en vechten - toont dat er een onderscheid is.

Wanneer twee voetbalteams, gecentreerd rond juist één bal, aan het spelen zijn, ontstaat er wel spanning. De 'begeerte' van de ene partij om de éne bal te hebben (hebzucht) komt diametraal te staan tegenover die van de andere partij die daarin de eerste partij 'nabootst'.

Grensoverschrijding.

a. Wanneer een regel van het voetballen overschreden wordt, komt de scheidsrechter tussen. Naar dat is nog steeds spelen. Al is het soms keihard en “met een dosis geweld aandoen aan de spelregels”.

b. Worden sommige spelers echter zo brutaal - d.i. gebruiken zij echt geweld, in de handtastelijke zin - dan komt de scheidsrechter voor aanvalsdrift in de striktere zin te staan. Dan pas wordt spelen agressief. Het wordt vechten (ruzies, slaan, afrekeningen). O.i. is dit pas een spanning die men ‘conflict’ heet.

HA81

28. Geschilkunde (81/83)

Conflictuologie of geschilkunde.

Een geschil, resp. een conflict, stricto sensu, is a. een tegenstelling, b. waarbij geweld te pas komt.

Ook hier is een structuur aan het werk die geschilwekkend werkt. Zij ligt in de tegengestelden zelf.

a. Assertiviteit.

Aangezien de ‘assertieve’ mens (of breder ieder assertief wezen) zijn omgeving duidt als een veld vol aanvalsgezinde wezens, stelt hij zich ‘assertief’ op. Uit de prikkel kan men al de reactie, de assertiviteit, afleiden. ‘Assertief’ is “dermate zelfbewust weerbaar zijn dat men ‘strijdbaar’ is”. Zeggen wij dus - i.p.v. dat vreemde woord - strijdbaarheid’;

b. “Door dik en dun”.

‘Assertiviteit’ behelst, gewoonlijk, nog één kentrek, nl. in het zich doen gelden werkt het zich bedreigd voelen door de aanvalsgezinde omgeving dermate dat men zich strijdbaar opstelt “door dik en dun”. M.a.w.: men doet zich ‘grenzeloos’ gelden.

De eigen ‘identiteit’ - versta: de positie-in-de-omgeving-doorzetten door dik en dun, -- ziedaar wat als een vlotte omschrijving van ‘assertiviteit’ zou kunnen voorstellen.

Opm.: -- In Platonisch-psychologische termen: de minder grote leeuw - versta: het eergevoel - zet zich door ten koste van de kleine mens - versta: de elementair-geestelijke inzichten. -- In de psychologie van Paul Diel zou men zeggen: de ijdelheid zet zich a.h.w. blind door.

De structuur van de ‘bende’.

Vatten wij nog eens samen: 'assertiviteit' is a. de eigen 'identiteit' (machtspositie in de wereld) b. doorzetten c. tegen de rest in.

Appl. model

Bibl. st. : P. Sigaud, *Les autorités montent en ligne contre les gangs des jeunes*, in: Journal de Genève 13.07.1990.

"De Amerikanen hebben leren leven met het algemene vraagstuk van het geweld onder allerlei vormen: groot-banditisme, misdaadsyndicaat, drughandel. Doch, sedert enkele maanden, komen zij tot het inzicht dat een nieuw verschijnsel opdaagt (en wel om reden van de onrustwekkende omvang ervan), nl. de 'gangs' (benden) van jongeren tussen vijftien en twintig jaar, die d.m.v. revolverschoten hele stadswijken afbakenen waarbinnen zij een georganiseerd leven leiden". Ziedaar hoe Sigaud het thema situeert. Laat ons daarop ingaan want de structuuranalyse kan zich daaraan voeden.

HA82

Steekproeven.

Volgens de recentste analyses zijn alle vijftig staten - Alaska en Hawaii inbegrepen - door deze giftige kwaal aangetast.

a. Los Angeles. Deze Californische stad is het oudste actieterrein van de jongerenbenden. Aantal betrokkenen: zo'n 80,000. Verdeelbaar als volgt: 59% Spaans- Amerikanen, 39% Negro-Amerikanen, 2% Aziaten. Slechts 72 individuele blanken. Al die benden samen hebben in 1989 op hun kerfstok 554 misdaden (inbraken, hold-ups, gewapende diefstallen, drugmisdrijven, moorden, alle mogelijke vormen van afpersing).

b. Chicago. In tweede positie. -- 15.000 jongeren (125 benden). De grote meerderheid Negers. De rest heel wat Spaans-Amerikanen. 1989: 72 misdaden (12 meer dan in 1988).

c. New York. Slechts een veertigtal gang's. Volgens een aantal sociologen ligt dit aan de verregaande versplintering van de bevolking in een veelheid van etnische groepen**.**

d. Boston. Een veertigtal benden (2000 jongeren). 80% Zwarten, 13% Portorikanen. 1989: 9 moorden (driemaal meer dan in '88).

e. Washington. 1989: 434 misdrijven, het record.

Tot daar de feiten. Inductief gezien kan men tot het volgende besluit komen: de plaag is algemeen aan het worden.

Verklaringen (duidingen).

Zoals ieder gegeven, vooral van menselijke aard, is het fenomeen jongerengang veelduidig.

1. -- Een politieman.

"Het is altijd hetzelfde vraagstuk: straks zal men nog de kinderen die nog aan hinkelspel toe zijn, toelaten een vuurwapen te bezitten. Kon men niet zo gemakkelijk geweren en revolvers kopen, dan zouden jongeren hun twisten anders regelen".

2.-- Een psychiater.

Armando Morales (Prof psychiatrie Univ. Calif.). Deze ziet het tweevoudig.

a. De verwaarlozing inzake gemoedsleven, waaraan vele jongeren lijden, werkt: "De bende vervangt de gezinsstructuur die de gangsters bijna nooit gekend hebben".

Opm.: -- Een mooi model van het berovinguitdrukkende niets (EO 117). Met als gevolg: het opgaan in de fopspeen van de gang.

b. "Zij hebben, bovendien, de indruk dat er in de USA-samenleving voor hen geen plaats is. De gang bezorgt hun een plaats op basis van haat en brutaal geweld".

Opm.: -- Weerom: het berovinguitdrukkende niets of "een vitale leemte".

HA83

De bendestructuur.

Morales: "Het aantal leden varieert van vijf tot verscheidene honderden". Maar dit aantal heeft weinig belang. Alles hangt af van het actieterrein, de nagestreefde doeleinden, de persoonlijkheid van de leider. -- Aldus steeds Morales.

De jongeren in kwestie zijn geen gewone boeven, geen moordenaars die door alle politieposten gezocht worden. Wat zijn zij dan wel? Zij gehoorzamen aan riten, codes, gewoonten. Zo: in Washington kleden de leden zich in zwarte sweatshirts met kapjes. In Pine Bluff (Arkansas) moet men een - door de leider goedgekeurde - inbraak gepleegd hebben om lid van the Folks te worden. In

San Antonio (Texas) hebben de plaatselijke terreurzaaiers zonder blikken of blozen het lef gehad aan de politiemannen, n.a.v. een carnavalviering, visitekaartjes uit te delen met de vermelding “Allerlei vernielingen”.

Opm.: -- Deze structuur bewijst twee dingen:

a. een ‘primitieve’ gedragsstructuur met als cement een even ‘primitieve’ samen-horigheidsband,

b. een typisch Modern cynisme dat alles ontheiligt.

“The Man”

Wij zegden zo-even: gezagsstructuur. -- “The Man” is de bijnaam van Rayful Edmond (25). Hij zit nu in de gevangenis van Marion (Illinois). - Tussen 1986 en 1989 was hij de topfiguur van de handel in cocaïne en crack (drug) in het hele District of Columbia.

Hoofdkwartier: het huis van zijn grootmoeder in een Negerwijk. Samen met een twintigtal familieleden beheerste hij 20% van de drughandel aldaar. -- Wekelijkse opbrengst: 2.000.000 dollar. -- De gang telde +/- 150 leden.

Uit Los Angeles kregen zij, maandelijks, 700 kg. cocaïne aan. The Man leidde drie jaar lang een prinselijk leventje: reizen naar Las Vegas, een Jaguar, een schitterende villa, weelderige meubels, een armbanduurwerk van 45.000 dollar.

Aan alle kinderen van zijn wijk deelde hij bankbiljetten van 100 dollar uit. Aan zijn vele bewonderaarsters schonk hij gouden oorringen.

The Man zegt nu: “Ik was the King, de vorst. In zijn cel voegt hij daaraan toe: “Overal had ik vrienden. Zodra ik uit de gevangenis ben -- over een of twee, open ik een nightclub”.

Opm.: -- Het alternatief voor de bende is dus een nightclub, men voelt de verwante aan van geweld en seks. Beide zijn een domein voor ‘assertiviteit’.

HA84

29. Oppositionalisme (84)

Bibl. st.: J. Muurlink, *Antropologie voor opvoeders en hulpverleners* (Ideologische manipulatie of zelfbepaling), Bloemendaal, 1981, 17/18 (oppositionalisme).

Het fenomeen is oeroud. De naam is nieuw. “Oppositionalisme ontstaat als men zich sterk tegen een bepaalde term of bepaald begrip afzet en er een

andere tegenover plaatst waaraan absolute geldingswaarde wordt toegekend". (O.c., 17).

Vakwetenschappelijk model.

Een model van oppositionalisme treft men aan bij een aantal biologen en/ of psychologen.

a. De enen verabsoluteren de rol van de aanleg: reeds bij de geboorte zijn, in een individueel biologisch en/ of psychologisch wezen, alle of nagenoeg alle levensmogelijkheden voorafbepaald.

b. De 'oppositionele' mening overdrijft de rol van het leefmidden een individueel levend wezen, een individuele psyché is, in zijn/ haar lot en levensloop, geheel of zo goed als geheel 'bepaald' door het milieu waarin het zijn biotoop heeft.

Wijsgerig model.

a. De Moderne Subjectivisten, met R. Descartes aan het hoofd, verabsoluteren in zeer hoge mate het individuele 'denkende' ("Je pense. Donc je suis" (Descartes); "Ich denke" (Kant)) subject of ik.

b. Een 'oppositionele' mening treft men aan in o.m. het Structuralisme. Met een de Saussure aan de kop. Niet het autonome ik maar "de structuur/ de structuren" beheersen denken en doen. Onder 'structuur' kan men dan b.v. verstaan "de taal" met haar on- en onderbewuste spelregels (grammatica). Ook kan men daaronder verstaan "de economische onderbouw" (het geheel van economische geplogenheden) (K. Marx).

Indien de taal radicaal bepalend werkt, dan heeft men 'linguïsticisme'; indien het de economie is, dan heeft men 'economisme'.

Platonisme.

Behalve het feit dat niemand ooit een gesloten stelsel aangetroffen heeft in Platon's teksten, is er het feit dat Platon methodisch leert denken in "restrictieve oordelen". Cfr ED 15 ("Onder voor behoud waar").

a. Is absoluut 'goed' (waardevol) - voor Socrates en Platon - het goede-zonder-meer.

b. De rest - en dat is zo goed als alle zijnden - is goed - onder voorbehoud. -- Zo uiterst vele oordelen. Zij zijn waar of onwaar "restrictief" ("modaal"), d.i. onder voorbehoud, -- desnoods onder voorbehoud van de tegengestelde mening die de eerste mee 'nuanceert'.

H85

30. Tweedeling: Systechie (tegenstellingspaar) (85/88)

"Das Kombinieren im eigentlichen Sinne (von 'bini' (Lat.: je zwei) hat Gleichgeordnetes zum Gegenstande" (O. Willmann, Abriss der Phil., Wien, 1959-5, 46).

'Combineren',

'samenvoegen', "tot één geheel brengen van een veelheid van gegevens" kan in de brede en in de strikte zin bepaald worden. In de engere zin - aldus Willmann - is 'combineren' met 'bini', telkens twee gegevens, werken. Wat, bij het ordenen, bijeen past - ook al is het, tot op zekere hoogte (bemerk het restrictieve), tegengesteld, wordt binnen één geheel of totaliteit 'gecombineerd'

Opm.: -- De Structuralisten werkten, op herstichtende wijze, eveneens 'combinerend' (o.m. met tegenstellingsparen).

De systechie.

'Su.stoichia', samenhorigheid van elementen. En wel van twee elementen. Tegenstellingspaar. -- Gaan wij in op voorbeelden.

Soemerisch.

Bibl. st.: S.N. Kramer, *L'histoire commence à Sumer*, Paris, 1975, 153.

De Soemeriërs (Sumeriers) werden ontdekt rond 1872. Zij zijn een Archaïsch-Antiek volk dat zichzelf 'kengir' heette. Zij vestigden zich in Soemer tussen - 4000 en - 3000. In steden zoals b.v. Oer (Ur), Lagasj (Lagash), Deroek (Uruk), Eridoe (Eridu). Zij zijn de uitvinders van het spijkerschrift.

Opm.: -- Wat nu Irak en Iran is, - is bij benadering de streek waar zij woonden.

Welnu, in de Soemerische teksten vindt men vele typische koppelingen die een totaliteit opdelen in twee bijeen horende tegengestelden.

Zo b.v. "winter/ zomer: Of liever "Winter/ Zomer" want in de Archaïsch-religieuze mentaliteit zijn natuurfenomenen het werk van godheden. Deze godheden gingen door als wat Nathan Söderblom, de bekende godsdiensthistoricus, heet 'Urheber' (Veroorzakers). Zo dat (een kosmisch fenomeen als) de jaargetijden - op de achtergrond gezien - 'goddelijk' waren,-- ja, de zicht- en tastbare tegenwoordigstelling van de veroorzakende godheden.

Om met S. Paulus te spreken: die godheden, veroorzakende 'factoren' van al wat zichtbaar is, zijn "ta stoicheia tou kosmou", Lat.: elementa mundi, de factoren (bij uitstek) van de kosmos.

Bijbels.

"De slang was het meest verschalkende wezen onder alle wezens in de velden (…). Zij zei tot de vrouw (opm.: Eva): "Dat maakt dus dat 'God' gezegd heeft "Gij zult niet van alle bomen in de lusttuin (paradijs) eten.

HA86

De vrouw antwoordde: "(…) Maar van de boom in het midden van de lusttuin heeft God gezegd: "Daarvan eet gij in ieder geval niet. Zelfs raakt gij hem niet aan! Zoniet kost het uw leven". Waarop de slang: "Daar geloof ik niets van! Sterven? Dat in geen geval! Maar wat wel waar is, is dat 'God' beseft dat, de dag dat gij er toch van eet, uw ogen open zullen gaan en dat gij zult zijn als de godheden, thuis in goed-en-kwaad".

Opm.: -- In de traditionele theologie geldt dit 'mythische' verhaal als het verhaal omtrent de eerste zonde (waaruit, voor alle nakomelingen, de erfzonde voortvloeit) of 'zondeval'. De eerste zonde of oerzonde zou dus een soort medewerking geweest zijn met "de godheden" - de elementen van de kosmos (bij uitstek), in Paulus' taalgebruik - die hiermee gekarakteriseerd worden als "bekend met, thuis in goed-en-kwaad".

Nog steeds geldt dat de magieën, buiten ieder echt Bijbels Godsgeloof, tweesnedig zijn, "thuis in goed-en-kwaad". In volkstaal uitgedrukt: de Heidense godheden "speuren niet zo nauw" als het over de Tien Geboden (de ethische code) gaat.

Desnoods bereiken zij haar doeleinden niet enkel door middel van het ethisch onberispelijke maar door middel van al wat ethisch kwaad is. Ondervraag de niet-Westerse volkeren omtrent hun magiërs en magiërinnen: zij zullen u zeggen dat deze lui "niet zo nauw speuren', in vele gevallen. Als het doel maar bereikt wordt!

"Goed-en-kwaad"

Een zeer kenmerkende tweedeling (systechie). Zij deelt alle gedrag op in goed en kwaad. Samen zijn deze 'elementen' de totaliteit. En wel van het gewetensvolle en van het gewetenloze. Van model en tegenmodel.

Antiek-Grieks.

Bibl. st.: Gad Freudenthal, *The Theory of Opposites and an Ordered Universe* (Physics and Metaphysics in Anaximander), in: Phronesis (A Journal for Ancient Philosophy), Assen.

Het gaat over Anaximandros van Miletos (-610/-547), de denkgenoot of 'hetairos' van Thales van Miletos, de eerste denker. Blijkbaar zocht deze ordeningen in de 'fusis', de natuur (te verstaan als "al wat is"). O.m. in tegengestelden.

Besluit. -- Zeer vroeg gold wijsbegeerte en wetenschap als ordenende activiteit. Inderdaad: bij Anaximandros is de 'archè' de basisvooropstelling van al wat is, gemoeid met ontstaan-en-vergaan, -- een systechie.

HA87

De systechieën der Paleopythagoreeërs.

Harmonie, d.i. ineenvoeging, is het centrale gegeven - samen met ziel(ekracht) - in het systeem der Pythagoreeërs. Er is nog een lijst bewaard die beweert terug te gaan op de Paleopythagoreïsche stoicheiosis of factorenanalyse.

Met name:

a. identiteit/ niet-identiteit,

b. geordendheid/ ongeordendheid, vorm/ vormloosheid, vastheid/ onvastheid, wiskundig: rechtlijnigheid/ kromheid, -- natuurwetenschappelijk: licht/ duisternis, -- menswetenschappelijk: mannelijkheid/ vrouwelijkheid, rechtshandigheid/ linkshandigheid, ethisch goed/ kwaad.

Archutas van Taras (-445/-395).

Deze Paleopythagoreeër uit Tarentum heeft op zijn naam een tekst (die omstrijdbaar is).-- "Indien iemand ertoe in staat was alle soorten ('genes') tot eenzelfde vooropstelling ('archa') te herleiden ('analusai') en daaruit weerom of te leiden en ineen te voegen ("suntheinai kai sunarthmèsasthai"), dan - zo lijkt het mij - is zo iemand de wijze bij uitstek,-- iemand die alle waarheid als aandeel bezit,-- iemand die een standpunt inneemt van waaruit hij god kennen kan samen met alle dingen: hoe god nl. alles ineengevoegd heeft met als vooropstelling het tegenstellingspaar en het ordenen ("en tai sustoichiai kai taxei")". (O. Willman, *Abriss der Philosophie* 14).

Opm.: -- In deze tekst - of hij nu authentisch is of niet - is de tweeledige methode inzake redeneren - analusis, terugleiden naar een te vinden vooropstelling, -- sunthesis, afleiden uit vooropstellingen; ED 26 (Deductie/ reductie); 36) - duidelijk aanwezig en wel als ordeleerstellige tweeledigheid.

Platon

Bij Platon is het tegenstelingspaar "tautotès/ heterotès" (identiteit/ niet-identiteit) de basissystechie. Net zoals hierboven.

Zo b.v. om begrippen te ordenen: de diairetische methode ordent van de omvat-tendste begrippen naar de minder omvattende (b.v. van "levend wezen" naar 'mens' (één type van levend wezen)); de synoptische methode gaat omgekeerd te werk.

Platonische dialectiek.

Onder meer in de Parmenidesdialoog komen de tegenstellingsparen sterk ter sprake.

Zo b.v. *Parm.* 129a/e. Daar is sprake van 'verweven' en 'uiteenhouden' van begrippen. -- "In de grootste verlegenheid geraakt men (...) door de eis dat de ideeën elk op zich bestaan (133b).

HA88

De ideeën, immers, blijken allemaal haar bestaan of wezen te hebben in haar onderlinge betrekkingen. Zoals b.v. de ideeën 'slavernij' en 'heerschappij' elkander behelzen". (W. Klever, *Dialectisch denken* (*Over Plato, wiskunde en de doodstraf*), Bussum, 1981, 53).

Zoals W. Klever onderstreept, heette G.W. Hegel (1770/1831; leermeester van Marx), de vernieuwer van de dialectiek, *Platon's Parmenides* "die heilige Schrift der Philosophie". Dit blijkbaar wegens de nadruk op de 'koinonia'. De onderlinge betrokkenheid, der ideeën.

In zijn dialoog *Sofistes* 259e zegt Platon: "Slechts door wederzijde vervlochten zijn der ideeën - "ton eidon sumplokè" - ontstaat inzicht".

Opm.: -- Wat Anaximandros en de Paleopythagoreeërs zegden, dat zegt Platon op zijn eigen wijze. Met name: ordenen behelst harmonie van tegengestelden.

In zijn *Theaitètosdialoog* gaat het over de vraag "Wat is nu eigenlijk kennis?".

In de geest van de Protosofist Protagoras van Abdera (-480/-410), bekend om zijn stelling “Al wat is, is zoals het ieder onzer afzonderlijk overkomt met als gevolg “De (individuele) mens is de maat (= vooropstelling) van alle dingen”, stelt Theaitetos voorop dat “kennis is waarneming”. En wel zintuiglijke waarneming. Cfr Theaitètos 151e.

Daarop gaat de dialoog in op de behelzingen van die stelling. Indien nl. die stelling juist is, waarom is er dan nog sprake van waarnemingsfouten, zinsbedrog, gradaties inzake inzicht, onderscheidbaarheid van slapen en waken?

Toch is Platon het ermee eens dat die stelling een deel van de waarheid bevat. Aldus *Theait*. 179c.

De moeilijkheden, ja, zelfs de onmogelijkheden die eruit voortvloeien (164b) - ook als men de thesis zo gunstig mogelijk presenteert - dwingen tot:

a. een opheffing ervan

b. in de zin van een aanvulling ervan.

Die opheffing wordt niet van buiten uit bewerkstelligd doch verkregen uit de stelling zelf (170a). Hetgeen betekent dat haar geldigheid niet verdwijnt maar in een volgende stelling tot haar recht komt.

In die volgende stelling beweert Platon - meegaand met zijn gesprekspartner -: “Door middel van de zintuigen komen wij tot een kennis die, echter, niet meer die van de zintuigen zelf is”. Met name: de ziel vat dankzij ‘anamnesis’, samenvattend geheugen (EH 164), het gemeenschappelijke en gezamenlijke in de veelheid der zintuiglijke indrukken.

HA89

31. “Met inbegrip van” (89)

De zo-even geziene systechie kan vertaald worden in “het volledige begrip van één term der systechie behelst: a. het begrip van die term, b. met inbegrip van de tweede term”.

D.w.z.: het afgezonderde begrip van de ene term is, gezien vanuit het volledige of totale begrip ervan, restrictief, d.i. juist onder voorbehoud van (de rest, de tweede term).

Appl. model.

Cfr ED 14vv. (Restrictief oordeel); -- 128v. (Ontologische modaliteiten).-- ED 12. -- Het verhaaltje omtrent de jongen die zijn vader vermoord had, dekt een structuur;

a. het verhaaltje op zich is een inductieve steekproef;

b. de zedenles is de veralgemening.

Beide volledig begrijpen behelst dat men de steekproef (het verhaaltje) vat onder voorbehoud van - met inbegrip van - de zedenles (zoniet is zij 'blind') en de zedenles onder voorbehoud van - met inbegrip van - de steekproef (zoniet is de zedenles 'leeg').

Tot daar wat betreft de begripsleer. -- Cfr ook EO 131 (Waarschijnlijk): "onder beding".

Nu wat betreft de oordeelsleer.

ED 15.-- "Het Christendom is een humanisme" is juist onder voorbehoud dat - anders gedefinieerd - "Het Christendom is niet een humanisme" ook juist is. Het volledige begrip van de eerste zin behelst a. het begrip van die eerste zin b. met inbegrip van de tweede zin. Beide zijn restrictieve oordelen. Zij verwijzen naar elkander als aanvulling.

Nu de redeneringsleer.

ED 33.-- Eigenlijk is de deductie als volgt formuleerbaar: "Indien en enkel indien A, dan B. Welnu, A (of B). Dus B (of A)". Zodra de 'indien' van de eerste voorzin niet "en enkel indien" omvat, is er reductie hetzij als verklaring hetzij als inductie. Wat is 'reductie'? Een deductie onder voorbehoud! Het volledige begrip van een verklarings-reductie of een inductieve reductie omvat dus a. het begrip ervan b. met inbegrip van "de rest".

Die 'rest', -- dat zijn de andere mogelijke verklaringen of de andere mogelijke steekproeven. Pas indien ("indien en enkel indien") die andere verklaringen en/ of die andere steekproeven nagegaan zijn, kan men tot een echte deductie overgaan.

M.a.w.: pas dan is er het volledige begrip.

Dialectiek

Zo ging Platon voortdurend te werk: zijn hele stoicheiosis (anamnesis (EH 164)) staat of valt hiermee. -- Zo ook, op zijn wijze Hegel (ED 66vv., : Deductio hegeliana).

HA90

32. Tweedeling (complementering, aanvulling) (90/91)

Ordenen - zo zagen wij het in de Theaitètosdialoog - omvat a. een inwendige vergelijking (die een begrip geeft) b. met een uitwendige vergelijking (die een begrip geeft met inbegrip van een aanvulling).-- Ordenen is dan ook 'combinatorisch', d.i. wezenlijk paarsgewijze denken.

Aanvulling.

In het Antieke Grieks: "To plèrama:", Lat.: complementum. Ook wel: "hè loipè" de rest (of: "to loipon", wat overschiet). -- Iets is (is waar, is goed) onder voorbehoud van de rest -- met inbegrip van de rest. Wie zo denkt, denkt 'sumplèrotikos', op aanvullende of complementaire wijze.

Een gegeven wordt immers opgesplitst - binnen een totaliteit - in het gegeven zelf en de rest (al het andere binnen die totaliteit).

a. Alle elementen afzonderlijk en alle elementen samengevat (verzamelend);

b. alle delen afzonderlijk en alle delen gezamenlijk (verstelselend),-- ziedaar de twee hoofdvarianten.

A.-- Omschrijving (definitie).

De wezensvorm of het wezen van iets is dat waardoor het van de rest onderscheidbaar (discrimineerbaar) is. De omschrijving ervan of zelfs de strikte definitie ervan tracht die onderscheidbaarheid te verwoorden.

A.1. -- De singuliere wezensvorm.

Denk aan uzelf! Hoe gaat gij verwoorden wat u definieert? Vooral door te wijzen op al wat u doet verschillen van de rest. Cfr ED 46/50 (Idiografische redenering). Dit is: op grond van tweedeling. Zo b.v.: "Ik ben een Vlaming (en geen Waal of Brusselaar)". "Ik woon in Gent (en niet in Hasselt)". "Ik ben gehuwd en heb twee kinderen' (en niet ongehuwd en kinderloos)".

Die mentaal erbij gevoegde "en niet"- uitdrukkelijk of niet - slaat op de rest. Zo maakt gij u van de rest onderscheidbaar.

Opm.: -- Het is daardoor dat het singuliere altijd tevens 'concreet' is ('concretum', is Latijn voor "vergroeid met").

A.2. -- De particuliere wezensvorm.

Zo: een Neger(in) is a. een mens (universeel) b. gekenmerkt door een cultuur en o.m. een huidskleur (particulier). Door het particuliere op te sommen zet men de Neger(in) af tegen de rest van de mensheid. O.g.v. "sommige kentrekken wel, sommige niet". Een Neger(in) is wel een mens (maar

niet een blanke of een Chinees). “Maar niet” differentieert van de rest (het complement der verzameling).

HA91

B.-- Omschrijving (definitie).

Nemen wij nu het systeem.

Appl. mod.

“Dat mooie meisje daar op het strand spelemeiend in het zand! Wat tekent het zich, met gitzwart haar en gebronsde huid, af tegen de gezichtseinder die baadt in de ondergaande zon!”.

a. Commonsensistisch.

“Common sense” (tegenover “intimate sense”) betekent “gemeen - d.i. algemeen verspreid-verstand”. Iedereen met zijn of haar gemeen verstand stelt de tweedeling, in, de vorm van aanvulling, bewust of liever on(der)bewust, voorop. Dit blijkt uit de zo-even vermelde volzin (waarin wij de tweedeling benadrukt hebben). Het tegenstel-lingspaar “voorgrond/ achtergrond” (een deel van het landschap/ het andere deel of de rest van hetzelfde landschap) speelt hier.

b. Waarnemingspsychologisch.

In de waarnemingspsychologie heet men ‘figuur’ de (meetkundige) vorm die zich uit een totaliteit losmaakt. Maar juist daardoor wordt de ‘figuur’ voorgrond tegen de achtergrond. Nl. binnen de totaliteit van het waargenomene.

Appl. model

Beluister aandachtig - waarneming! - een mooi liedje. De melodie - in de vorm van het refrein vooral - maakt zich - vooral dankzij de (waargenomen) herhaling ervan - los uit het geheel. Zo maakt zich ook het thema los uit het geheel. Voorgrond ontstaat op een of andere achtergrond!

Gestalt.

De Gestalt- of vormpsychologen zullen hier spreken van ‘Gestalt’ (i.p.v. ‘figuur’).

Opm.: -- Wat neerkomt, in Paleopythagoreïsche taal, op ‘arithmos’, “getal.vorm.-harmonie” (een aantal elementen in een configuratie maken een harmonie uit).

Oppervlakte.diepte.

Andere vorm van tweedeling.

a. Een feit. -- Een ll. op school geraakt achterop (oppervlakte).

b. De verklaring. -- Het achterop geraken is slechts "het aan de oppervlakte komen" van een stoornis b.v. die én de totale gezondheidstoestand én de totale psychosociale situatie 'verraadt' … in de diepte. Of op de achtergrond.

Opm.: -- Wanneer men let op het taalgebruik der Structuralisten (EH 224), stelt men vast dat het tegenstellingspaar "oppervlakte/ diepte" regelmatig verschijnt. Zo spreekt men zelfs van 'oppervlakte-' en 'dieptestructuren' (deze laatste komen pas bloot bij doorgevoerde analyse). -- Zo definieert men systemen of onderdelen ervan.

HA962

33. Tweedeling (menskundig. (92/93)

'Menskunde' ('antropologie') omvat, behalve de weergave van, het biologisch aspect van de mens, die van zijn psyché en ook van zijn samenleving en cultuur (psychologisch/ sociologisch/ culturologisch).

Doch dit kan op vele wijzen geschieden. Wij staan stil bij twee hoofdtypes van antropologie. Ook hier denkt men in de vorm van een tweedeling.

Prosopopee (uitzichtsbeschrijving)/ ethopee (innerlijkheidsbeschrijving).

Bibl. st.: H.I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris, 273s.. - Steller geeft, in zesendertig onderdeeltjes of aspecten, de structuur van - wat men toentertijd heette - het 'enkomion', Lat.: 'laudatio', lofrede.

a. Eerst staat men stil bij lichamelijke verschijningswijze en milieu. Wij zouden nu zeggen: "het Behavioristisch aspect" Object: dat wat (van buiten uit bekeken) zicht- en tastbaar is, -- afstandig weergegeven.

b. Dan staat men stil bij het innerlijke aspect (de 'ziel') van de geprezene. Nu zouden wij zeggen: "het Geisteswissenschaftliche aspect". Object: wat biologisch, -- psychologisch, sociologisch, cultureel omgaat in de mens, -- door middel van mee- en inleven gevat.

Opm.: -- Hiermee bevinden wij ons in volle Antieke retoriek d.i. verstandhoudingsleer. De Behavioristische verstandhouding t.o.v. de bestudeerde medemens is smal, -- houdt zich op afstand, -- wil "objectief - wetenschappelijk" zijn.

De geesteswetenschappelijke verstandhouding gaat in de diepte van de ziel: via allerlei uitingen tracht zij door te dringen tot wat in de medemens omgaat. Aanvoeling, - zich inleven in d.m.v. een echte 'ontmoeting' (diepergaande kennismaking). Cfr EH 211 (Buytendijk : ontmoeting).

Exclusivisme/ inclusivisme.
Cfr. EH 246 (Oppositionalisme); -- 203 (Assimilisme / differentisme).

a. De 'exclusivist(e)' ziet al wat anders is, als "niet-ik" of als "niet-tot-de-groep-behorend". Het 'andere' is in die duidingswijze, dermate anders dat er een onoverbrugbare kloof bestaat. De Hitleriaanse racist of de Servische etnisch-zuiveraar behoren tot dat type.

b. De 'inclusivist(e)' ziet het andere - dat soms pijnlijk anders zijn kan - als in beginsel benaderbaar en doordringbaar, -- als principieel 'begrijpelijk'. Hij/ zij tracht dan ook de dialoog en het echte ontmoeten gaande te houden. De kloof is overbrugbaar.

HA93

I.p.v. "niet-ik" wordt de 'andere' medemens "ik-nog eens" (om met A. Schopenhauer te spreken: "Nicht-Ich"/ "Ich noch einmal"), -- wordt de groep die 'anders' is, geïntegreerd in de eigen groep. De andere lichamelijkheid, de andere psyché, samenleving en cultuur worden met een minimale welwillendheid bejegend. I.p.v. uitgesloten te worden, worden de ze voorwerp van insluiting.

Gevolg: de methode verandert. De medemens is niet meer "de zwarte doos" (waarvan men het innerlijke zieleleven tussen haakjes zet; waarop men prikkels uitvoert om 'reacties' uit te lokken ('Reactiepsychologie' of 'Gedragspsychologie'). Zoals een elektricien draden in- en uitleidt om te weten wat de zwarte doos bergt. I.p.v. het "stimulus - responsene" schema komt het inzicht dat de reactie op een prikkel eigenlijk het verwerken is van een situatie met als medevooropstelling de ziel (geest, ik, persoonlijkheid) van degene die die situatie duidt (cfr. ABC - theorie ED 23): behalve de objectieve situatie bepaalt het subject dat interpreteert, mede de reactie. Juist die subjectieve factor tracht men - aanvoelend, medelevend 'Participating observation' - te achterhalen doorheen de 'tekens' ervan in het uitwendig gedrag. Ziedaar de 'comprehensieve', 'begrijpende' methode.

Appl. Model: Herodotos over het totemisme der neuren.

Ter inleiding.

a. Herodotos van Halikarnassos (-484/-425).

De stichter van de land- en volkenkunde, ook “de vader van de geschiedschrijving” is bekend om zijn Historiai (Onderzoekingen). Daarin geeft hij zich prijs als verslaggever (hetzij als ooggetuige hetzij als op de hoogte “van horen zeggen”). Hij was traditioneel gelovig. Maar hij was tegelijk beïnvloed door de Milezische school (Thales c.s.), die aan ‘historia’, onderzoek, deed inzake de ‘natuur’ (‘natuurfilosofie’).

Als Ioniër was hij zeer open - ‘inclusief’ - van geest. Wat nog versterkt werd door zijn democratische overtuiging (“Iedereen mag het woord voeren”) en zijn zeer bereisd zakenleven. -- Hij was in die zin een synthese van oud en nieuw.

b. Multicultuur.

Herodotos, als Klein Aziatisch Griek, was van kindsbeen of bekend met een veelheid van culturen, waarvan sommige zeer ver van de zijn afstonden. Wij willen nu nagaan hoe deze voor hem eerder van buitenaf benaderd werden.